CÀTEDRA UNIVERSITAT I REGIÓ DEL CONEIXEMENT

INNOVACIÓ I DESENVOLUPAMENT RURAL: NOU PARADIGMA I LA CATALUNYA SUD COM A ESPAI D'OPORTUNITAT

Josep Maria Piñol Alabart

UNIVERSITAT ROVIRA i VIRGILI
[publicacions] urv

INNOVACIÓ I DESENVOLUPAMENT RURAL: NOU PARADIGMA I LA CATALUNYA SUD COM A ESPAI D'OPORTUNITAT

Josep Maria Piñol Alabart

[publicacions] urv

Tarragona, 2019

Edita:
PUBLICACIONS DE LA UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI
Av. Catalunya, 35 - 43002 Tarragona
Tel. 977 558 474
www.publicacions.urv.cat · publicacions@urv.cat

1a edició: desembre de 2019
ISBN: 978-84-8424-847-7

Aquesta editorial és membre de la Xarxa Vives i de l'UNE,
fet que garanteix la difusió i comercialització de les seves publicacions a escala estatal i internacional.

ÍNDEX

RESUM

En una dècada d'importants canvis polítics i socials, el document *Innovació i desenvolupament rural: nou paradigma i la Catalunya Sud com a espai d'oportunitat* se centra en la viabilitat econòmica i social de les zones rurals en el context de la globalització i, més específicament, de la Catalunya Sud.

L'obra reflexiona sobre aquesta qüestió a partir de diversos objectius, especialment orientats a la innovació: entre d'altres, sintetitzar la realitat rural actual, avaluar les polítiques, detectar tendències i àmbits d'oportunitat i, alhora, proposar algunes àrees d'actuació potencial.

El document posa èmfasi en temes com el despoblament, les tendències de governança i la necessitat d'articular un relat positiu per al medi rural. Finalment, es fa una aportació de bones pràctiques en els àmbits que tenen a veure amb el desenvolupament rural i amb l'extensió de les polítiques d'innovació en aquestes zones.

En tots els casos, es fa una anàlisi que parteix del context europeu i que s'adapta també a la realitat de la Catalunya Sud, passant pel context estatal i català. Al mateix temps, es planteja des d'un doble enquadrament en els vessants de les polítiques d'innovació i del desenvolupament local.

En síntesi, l'estudi visualitza com els espais rurals o escassament poblats —també al sud de Catalunya— constitueixen un punt de trobada de polítiques públiques d'innovació i de projectes, sorgits tant de persones com de col·lectius i empreses.

El llibre pren, doncs, la forma d'una eina de suport a les polítiques d'innovació i desenvolupament rural, que també en el cas de les comarques meridionals han de ser aplicades de manera continuada i a partir d'una governança progressivament ajustada (que inclogui els diferents elements de la quàdruple hèlix). En aquest sentit, cal fugir de la visió assistencial que tradicionalment ha existit envers aquestes zones i aprofitar la seva major capacitat adaptativa als canvis, fruit justament de la baixa densitat.

"Engrandiràs el teu poble no elevant les teulades dels seus habitatges,
sinó les ànimes dels seus habitants"
Epictet

1. INTRODUCCIÓ

Podem considerar la societat del coneixement, en un context de globalització, com l'actual fase de desenvolupament humà, si més no en el nostre context occidental. Aquesta nova realitat es manifesta, entre molts altres àmbits, en les dinàmiques d'ocupació i utilització del territori.

Per exemple, un tret característic és la tendència a la polarització del talent més competitiu en uns determinats espais. És innegable que això té una incidència general en totes les àrees i, molt particularment, en uns espais rurals majoritàriament caracteritzats per l'envelliment i la falta de dinàmica econòmica.

Un altre element que defineix la realitat social i econòmica de l'actual fase és la convivència del nou model amb realitats pertanyents al model tradicional. Per tant, no parlem d'una simple substitució.

Davant d'aquestes tendències, i en un context de màxima urbanització en els països occidentals, **els espais rurals mostren símptomes de *desubicació***. Al mateix temps, però, conviuen en el món rural realitats diverses, com per exemple els espais periurbans en creixement, les zones agrícoles envellides que segueixen perdent població i zones de molt baixa densitat que mostren lleus símptomes de recuperació (amb l'assentament de nous residents).

Malgrat aquesta diversitat, i fruit precisament de l'accés més ràpid a la informació i a la innovació, i de l'increment de l'accessibilitat territorial, es poden identificar aquests **elements cada cop més comuns** en la realitat rural:

a. La transformació social i d'usos territorials presenta la mateixa velocitat, si més no, que en els àmbits urbans.
b. La relació amb el context urbà és molt intensa, i els estils de vida no difereixen en absolut en molts casos (sobretot en el context dels joves).
c. Es detecta una creixent presència de dinàmiques innovadores, tant pel que fa a l'economia com en l'àmbit de la innovació social.

Per aquest cúmul de factors, segurament **es requereix una mirada més actual** a la realitat actual i/o emergent del món rural. No només per conèixer millor què hi ha passat, sinó també què hi passa actualment i com afronta el futur (per ell mateix i en relació amb el conjunt del territori).

Aquesta nova mirada ha d'anar molt més enllà del *factor despoblament*. Tot i ser el factor que ha incrementat l'atenció sobre el tema, no és, ni de bon tros, l'única variable a considerar ni, segurament, la més interessant.

L'estudi intenta superar la visió tradicional de considerar com un deure –fins i tot una càrrega, amb un punt de paternalisme– la cura envers els espais rurals. En canvi, proposa ser una eina per comprovar que són, i poden ser més encara, espais d'oportunitat.

Inclou bàsicament aquests continguts:

- Situació del món rural.
- Particularitats de la Catalunya Sud.
- Nova visió del món rural.
- Oportunitats per a un nou futur.
- Possibles objectius i prioritats d'actuació.
- Bones pràctiques, plantejades com a exemples d'innovació rural.

L'informe es planteja molt més enllà del despoblament. Però també considerant l'espai rural com a part d'una realitat més àmplia, amb la finalitat de constituir una eina més per a l'equilibri territorial i l'afavoriment de l'economia i la societat del coneixement.

> El procés global d'urbanització en cap cas arribarà a l'absolut. Les zones rurals no són buides de persones ni de projectes, i alcen cada cop més la veu, reclamant la igualtat d'oportunitats i ser també protagonistes del futur.

CASOS D'INTERÈS: ALGUNS EXEMPLES DE ZONES RURALS INNOVADORES ECONÒMICAMENT

- Vall del Leno (Itàlia): una empresa produeix còmics que exporta al Japó. A la mateixa vall, en pobles com Vallarsa, hi ha associacions que cobreixen moltes necessitats socials de manera cooperativa. En aquest territori hi ha un Pacte Territorial.
- North Savo (Finlàndia): projecte de cooperació interterritorial "Mantenint viu el medi rural. Joves i professors aprenent sobre ocupacions rurals".
- Gard (França): CIVAM, Centre d'Iniciatives per a la Valorització de l'Agricultura i el Medi Rural.

Imatge: CIVAM

CAS D'INTERÈS: CITA, PEÑARANDA DE BRACAMONTE (ESPANYA)

Centre per a la implantació de la societat de la informació i el coneixement en el medi rural mitjançant la qualificació dels recursos humans, l'accés als fluxos d'informació i la generació de serveis tecnològics aplicats a l'educació, la formació continuada, l'administració local i altres.

Inaugurat el 2006, el CITA vol actuar com a nexe d'unió entre avenços tecnològics i població i ser un motor socioeconòmic i formatiu de la comarca. L'oferta formativa tecnològica és diversa i per a públics també diversos.

Web: https://cita.fundaciongsr.org/

Imatge: David Vicente

2. ENQUADRAMENT: SITUACIÓ ACTUAL DEL MÓN RURAL

2.1. QUÈ ENTENEM ACTUALMENT PER 'RURAL'

Fins fa poc, l'adjectiu *rural* ha descrit fonamentalment aquestes dues realitats:

a. Corresponent al camp i a les tasques pròpies de l'agricultura i la ramaderia, o a l'aprofitament dels recursos de manera directa.
b. Que mostra costums propis de la vida al camp.

És evident que **tota definició té limitacions**, però en aquest cas és encara més clar. Per exemple, fa molt temps que *rural* té connotacions cada cop menys agràries, concretant-se en l'ocupació dels seus residents.

Hi ha també un acostament estadístic paral·lel. Per exemple, **en el context de l'estat espanyol s'ha considerat urbà tot municipi de més de 10.000 habitants**, i per tant, rural tot aquell inferior a aquesta dimensió. Les particularitats locals i territorials –per exemple petits nuclis de serveis i grans pobles agraris– fan que aquest llindar sigui molt discutible.

En el context català, aquest llindar poblacional és menys definit, però es tendeix a considerar com a urbà un nucli de més de 5.000 habitants. Tot i això, és molt diferent, per exemple, la realitat d'una capital de comarca interior i la d'un nucli residencial periurbà. La primera pot exercir determinades funcions urbanes més clarament que el segon. Per tant, l'enfocament estadístic presenta limitacions.

És cert que cal establir alguns llindars per diferenciar els processos que es detecten en el medi rural.[1] Poden ser, per exemple:

- Una densitat baixa (p. ex. inferior als 20 habitants per quilòmetre quadrat).
- Un determinat volum de població (p. ex. menys de 5.000 habitants, o de 2.000, fins i tot).

També **hi ha una gradació del nivell de ruralitat en funció de distàncies i altres variables**, com per exemple la inclusió en determinades categories territorials, com poden ser les zones de muntanya i/o desafavorides.

> **Hi ha una tendència creixent a referir-se a les zones rurals com a territoris poc poblats o espais de baixa densitat, o bé com a exclusió d'allò que interpretem que configura el medi urbà.**

Els nous acostaments a la realitat rural es fonamenten en variables cada cop més diverses, i engloben, per exemple, l'estructura dels nuclis, el patrimoni en les seves diverses modalitats, les especificitats de les institucions i molts altres.

Les institucions europees, com és lògic, mostren cada cop més interès en aquests espais, fruit del seu caràcter polièdric i la seva transformació i, especialment, de la necessitat de modificar les polítiques

1 Vegeu CORTÉS, Carlos: "Estrategias de desarrollo rural en la UE: definición de espacio rural, ruralidad y desarrollo rural". Departament de Geografia Humana. Universitat d'Alacant. Alacant, 2013.

que hi incideixen (no restringides a l'àmbit econòmic). **Bona part del territori europeu és classificable com a zona rural** (figura 1).

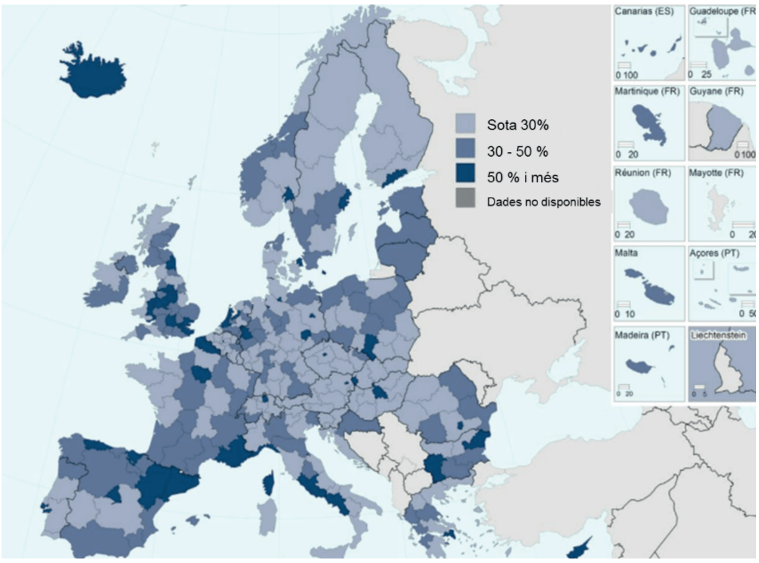

Figura 1. Proporció de població urbana en el nivell regional. Font: EuroGeographics, a partir de dades d'Eurostat (2014).

Aquesta preocupació, manifestada en publicacions diverses de l'European Spacial Planning Observation Network (ESPON), com per exemple *Shrinking rural regions in Europe* (2017), es fa extensiva lògicament als diversos estats membres.

En el cas del Principat, amb algunes excepcions, les zones rurals elegibles (englobades en els GAL que gestionen, per exemple, la iniciativa Leader) deixen ben visible el contrast entre les zones urbanes i la resta (figura 2).

> **Dels 947 municipis de Catalunya, en 737 la població total no supera els 5.000 habitants, i en 826 és menor de 10.000.**

Això és especialment clar en el cas de la demarcació de Tarragona. La Conca de Barberà, el Priorat, la Ribera d'Ebre i la Terra Alta presenten trets rurals gairebé en el seu conjunt, però cal apuntar que aquests són tant o més intensos en altres zones de la resta de comarques, en especial les de més altitud.

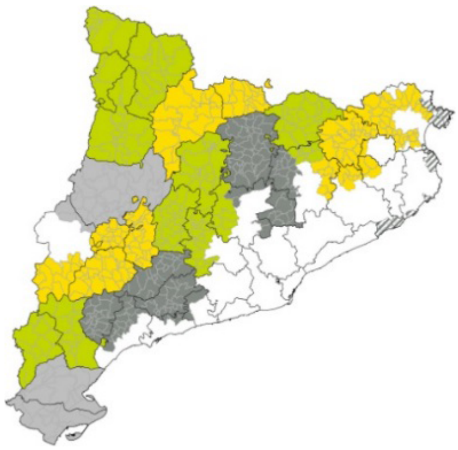

Figura 2. Grups d'Acció Local, període 2014-2020. Font: Associació d'Iniciatives Rurals de Catalunya (ARCA).

2.2. TIPOLOGIES D'ESPAIS RURALS

Hi ha un interès creixent de conèixer les característiques rurals, especialment a partir de la constatació que **les diverses particularitats són cada cop més accentuades**, la qual cosa permet visualitzar diferències geogràfiques, culturals, econòmiques i socials.

> **Tota tipificació de les zones rurals ha de considerar els múltiples factors i elements que les caracteritzen. La identificació de les especificitats és fonamental per tal de facilitar l'aplicació de les polítiques adients en cada cas.**

Al Regne Unit, ja als vuitanta s'identificaven diverses corones rurals en funció de la distància a les ciutats i d'altres variables.

Rural extrem	Per a àrees remotes, a més de 2 hores en automòbil d'una ciutat, activitat agrícola marginal, caracteritzats per un fort despoblament i part del territori amb funció recreativa.
Rural intermedi	Situats a una distància temporal entre 1 i 2 hores en automòbil des de l'àrea urbana més propera, amb certa activitat agrícola, però amb terres marginals dedicades a funcions recreatives.
No rural intermedi	Correspondrien al periurbà, amb temps de desplaçament a una ciutat compresos entre 30 minuts i 1 hora. L'activitat agrària és a temps parcial o com a entreteniment. Són zones molt suburbanitzades per la proximitat de les zones urbanes.
No rural extrem	Situades entre 15 i 30 minuts de la ciutat més propera, en allò que es podria anomenar un gran *cinturó verd*, amb mescla de funcions: agricultura d'entreteniment, camps de golf i espais protegits amb usos recreacionals, boscos d'utilitat pública...

Taula 1. Índex de ruralitat basat en variables del cens britànic de 1981. Font: Cloke i Edwards (1986).

En el context de la Unió Europea (en endavant, UE) hi ha un grup de treball temàtic que defineix diverses tipologies d'espais rurals per poder aplicar programes de desenvolupament. Concretament, proposa **tres components essencials que poden ser utilitzats per definir una tipologia** de zones rurals: grau de dificultats físiques, sensibilització ambiental i desavantatges socioeconòmics.

Components essencials	Factors
Definició de medi rural	1. Densitat de població 2. Zones urbanes 3. Ús de les terres
Element 1 - Context físic	4. Dificultats físiques
Element 2 - Sensibilitat ambiental	5. Sensibilització ambiental
Element 3 - Desavantatges socioeconòmics	6. Demografia 7. Problemes socioeconòmics 8. Estructura econòmica 9. Accés a serveis i economies urbans

Taula 2. Components essencials per a una tipologia revisada de zones rurals.
Font: European Network for Rural Development (ENRD).

En el cas de França, s'ha definit una tipologia de municipis rurals (figura 3) que alhora s'identifica amb aquells que no pertanyen a una unitat urbana que agrupi més de 10.000 llocs de treball.

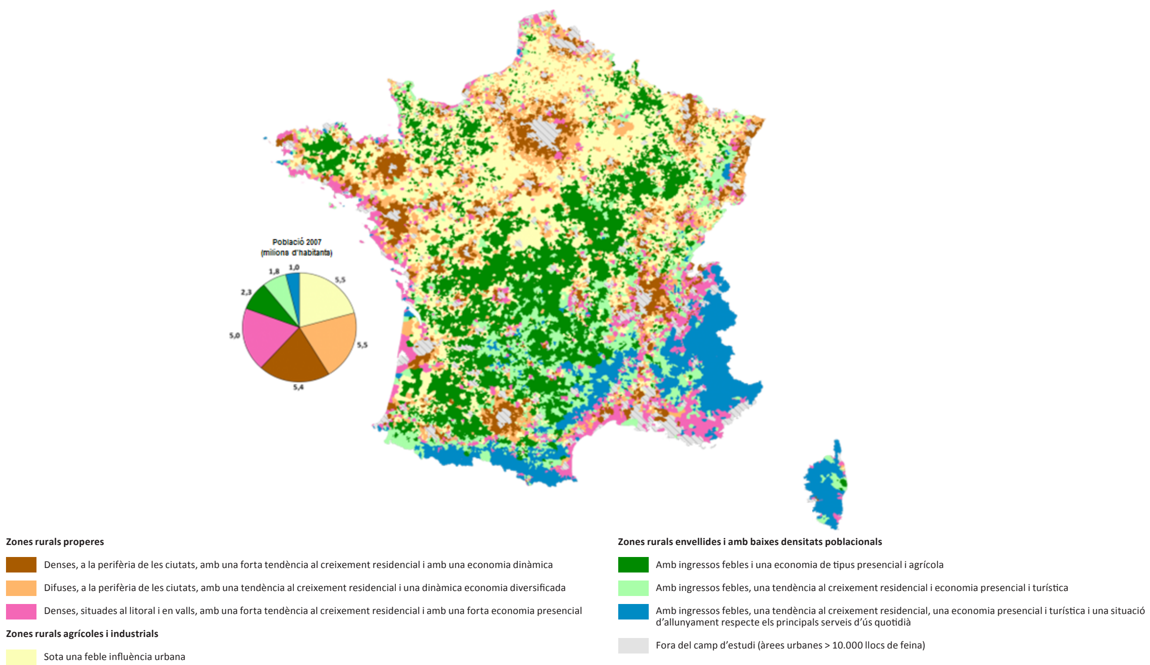

Figura 3. Tipologies de municipis rurals a França. Font: Commissariat Général à l'Égalité des Territoires.

En concret, s'identifiquen 3 grups i 7 classes de municipis:

a. Zones rurals de les ciutats, del litoral i de les valls urbanitzades: densificades periurbanes; difuses amb creixement residencial i economia diversificada i densificades al litoral i valls urbanitzades.
b. Zones rurals agrícoles i industrials.
c. Zones rurals envellides de molt baixa densitat: baixos ingressos amb economia presencial i agrícola; baixos ingressos amb creixement residencial i economia presencial i turística, i baixos ingressos, creixement residencial, economia presencial i turística dinàmica amb allunyament dels serveis de base freqüent.

A l'estat espanyol es tendeix a una **diferenciació entre zones rurals periurbanes, zones rurals a revitalitzar i zones rurals intermèdies**. Per la seva banda, a Catalunya la casuística és molt diversa en funció del respectiu acostament tècnic. Tant en un cas com en l'altre, les tipologies identificades no tenen efecte concret en les polítiques rurals.

Al sud de Catalunya es troben representades moltes de les tipologies de municipis rurals, en funció de variables com el marc físic, l'estructura de la població, el model agrari/econòmic i el nivell d'accessibilitat. Els municipis es poden agrupar, de manera simplificada, en:

- Zones periurbanes.
- Espais plenament agraris (industrialitzats o no).
- Espais de muntanya.
- Altres: espais industrials, zones litorals, nuclis *d'equilibri* (p. ex. caps de comarca, nuclis subcomarcals).

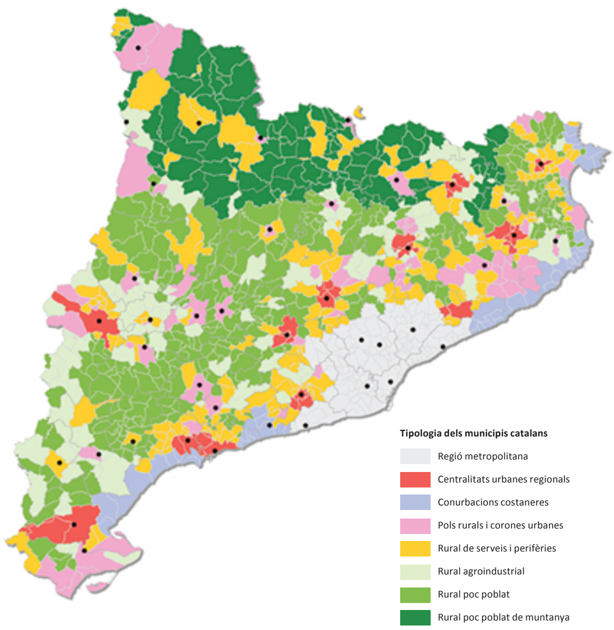

Figura 4. Tipologia dels municipis catalans. Font: Atles de la Nova Ruralitat (2015).

2.3. UN RETRAT SINTÈTIC DE LES ZONES RURALS A CATALUNYA I A LES COMARQUES MERIDIONALS

De manera complementària a la configuració dels GAL, la identificació dels municipis englobats en la categoria de zones desafavorides orienta sobre els espais on es concentra la realitat rural catalana, a partir de criteris europeus, com l'altitud, l'estructura i les característiques del sòl conreable i la demografia.

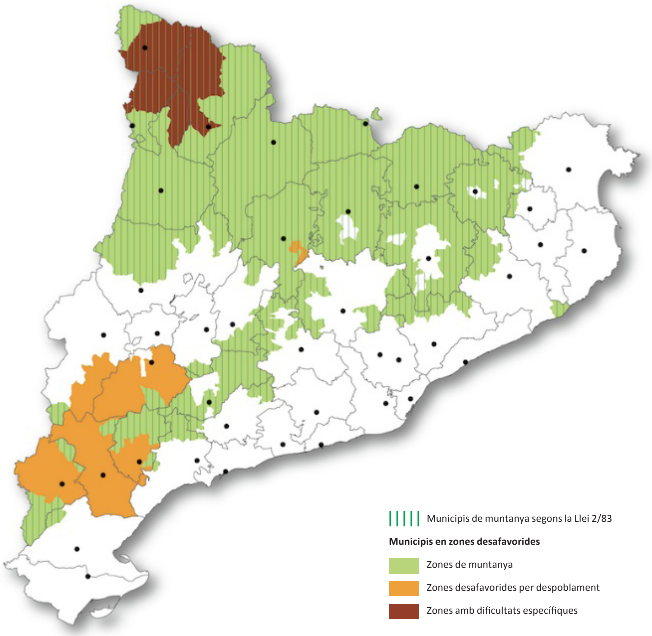

Figura 5. Municipis en zones desafavorides. Font: Atles de la Nova Ruralitat.

La Fundació del Món Rural disposa de documentació i publicacions que permeten identificar, de manera evolutiva, la realitat actual d'aquestes zones en el context català i a establir una comparativa amb les zones urbanes (taula 3).

	Rural			Urbà		
	Total	Dones	Homes	Total	Dones	Homes
Taxa d'envelliment (%)	21,5	55,0	45,0	18,2	57,5	42,5
Taxa de sobreenvelliment (%)	19,6	63,6	35,4	15,9	68,3	31,7
Taxa de població <35 anys (%)	35,5	48,3	51,7	37,5	49,2	50,8
Municipis pèrdua poblacional	342			114		
Variació total població (hab.)	-2.839			36.073		
Variació població en municipis <500 (hab.)	-604					

Taula 3. Comparativa demogràfica entre espais rurals i urbans, 2017. Font: Fundació del Món Rural.

En general, s'observa a les primeres un grau més alt d'envelliment i de masculinitat, tot i que sense arribar a situacions extremes com les que es poden detectar en altres comunitats de l'Estat o en altres zones dels països mediterranis.

Dins la lògica diferenciació acusada en àmbits com l'agrari, d'alguna manera s'entreveu que hi ha realitats intermèdies entre un i altre món o, si més no, un perfil de municipis on es detecta, en una diversa gradació, realitats mixtes.

A grans trets, hi ha tres grans tipologies rurals: zones rurals a revitalitzar, amb gran aïllament i baixa densitat i dinàmica econòmica; zones intermèdies, amb una ocupació més diversificada però altres criteris semblants, i zones rurals periurbanes, aquelles de població creixent amb predomini d'ocupació terciària i nivells mitjans o alts de renda.

Ítem	Rural	Urbà
Joves incorporats al sector agrari	415	
Comptes de cotització	26.529	229.304
Variació de comptes de cotització (%)	0,8	0,7
Afiliats a la Seguretat Social	298.968	2.752.659
Variació afiliats seguretat social (%)	3,2	3,2
Taxa atur registrat (%)	9,1	11,1
Indústries agroalimentàries	2.149	2.978
Diferència renda fam. 14-15	-1,38	
Diferència PIB comarcal rural i urbà	-15.593,26	
Places allotjaments turístics	304.323	295.718
Places allotjaments turisme rural	17.411	1.626
Municipis sense llar d'infants	285	65
Municipis sense escola	184	42
Estudiants universitaris per 1.000 hab.	5,86	6,42
Valoració qualitat serveis municipi	6,9	6,6
Valoració qualitat transport públic	4,2	7,2
Contractes de lloguer per 1.000 hab.	17,2	21,9

Cost mitjà del lloguer (€/mes)	384	601
Pobl. satisfeta amb els serveis salut (%)	90,0	89,2
Disponibilitat fibra òptica a casa	19,8	81,4
Equipaments culturals per 1.000 hab.	1,8	81,4
Recollida selectiva kg./hab./any	210,8	230,1

Taula 4. Món rural i món urbà a Catalunya: una comparativa econòmica i social.
Font: Fundació del Món Rural (2017).

A partir de la identificació prèvia, podem dir que, en el cas del sud del país (o la demarcació de Tarragona, com a simplificació), observem **trets de ruralitat inherents** a:

a. Les comarques de la Conca de Barberà, el Priorat, la Ribera d'Ebre i la Terra Alta.
b. Les zones de muntanya i/o d'estructura més agrícola d'altres comarques (com p. ex. el Baix Camp, l'Alt Camp i el Baix Ebre). Els sistemes de les muntanyes de Prades i els ports de Beseit responen perfectament a aquesta distribució, però també s'hi poden afegir municipis situats al pla i/o prop del litoral.

Observem grans espais territorials definits per la realitat rural, com el conjunt Priorat - Ribera d'Ebre - Terra Alta, a cavall de dos àmbits territorials.

Resulta especialment interessant comparar la realitat socioeconòmica de les quatre comarques més acusadament rurals del sud amb el context general català, tant rural com urbà (taula 5).

Indicador	Conca de Barberà	Priorat	Ribera d'Ebre	Terra Alta	Catalunya rural	Catalunya urbana
Taxa envelliment (%)	21,8	25,1	23,8	28,9	21,5	18,2
T. sobreenvelliment (%)	21,6	21,2	21,1	22,2	19,6	15,9
Taxa pobl. <35 (%)	34,6	30,6	33,2	31,1	35,5	37,5
Variació total població	-184	-36	-268	-127	-2.839	36.073
Joves incorp. s. agrari	9	9	6	13	418	
Afiliats SS i variació %	8.202 (0,4)	3.620 (0,4)	7.943 (1,0)	4.258 (0,4)	298.968 (3,2)	2.752.659 (3,2)
Taxa atur registrat (%)	9,7	10,5	13,2	8,1	9,1	11,1

Ind. agroalimentàries	70	234	90	125	2.149	2.978
Places turístiques	2.387	1.600	860	1.315	304.323	295.718
Places turisme rural	310	382	119	176	17.411	1.626
Municipis sense llar d'infants	14	19	3	4	285	65
Municipis sense escola	11	8	0	0	184	42
Universitaris/1.000 hab.	5,2	4,7	8,0	6,1	5,9	6,5

*Les dades de variació són entre 2016 i 2017.
Taula 5. Enquadrament de la realitat de les comarques més rurals de la Catalunya Sud, 2017.
Font: Fundació del Món Rural.

2.4. SÍNTESI DE PROBLEMÀTIQUES

De la mateixa manera que tradicionalment s'ha vist l'espai rural com una mena de revers de la taca urbana, el coneixement sobre el món rural s'ha vist sovint *contaminat* d'una mirada també urbana.

Això ha motivat, per exemple, que l'evolució del nombre d'habitants, la densitat de població i la incidència del sector agrícola hagin estat, d'alguna manera, sobrerepresentats en les anàlisis. També ha fet que en les eines de planejament s'hagin resumit les funcions territorials com a vinculades a l'activitat agrària i com a **reserva de sòl per a noves activitats**.

No obstant això, és evident que podem parlar d'un espai rural en crisi, possiblement com a transició a una futura readaptació global d'aquest concepte. **Alguns elements comuns** de les zones rurals occidentals són:

- Envelliment acusat i sobreenvelliment en casos cada cop més freqüents.
- Dificultats d'accessibilitat i de mobilitat, agreujades per l'estructura poblacional.
- Dificultat d'assentament i/o captació de talent (fuita de talent autòcton).
- Problemàtiques vinculades a col·lectius específics (dones, joves, gent gran).
- Més dificultat per a la diversificació econòmica i la dinàmica productiva en general, en part per les dificultats d'aprofitar els recursos.
- Variables que deriven de l'envelliment (p. ex. tensionament del sistema de pensions i pes d'aquestes en els ingressos familiars).
- Recepció d'impactes diversos procedents del medi urbà.

Més enllà de les problemàtiques específiques s'hi detecta una certa tendència a la pèrdua d'identitat i una desorientació en general.

CONCLUSIONS I ALTRES REFLEXIONS DEL CAPÍTOL 2

- La urbanització global no és, en si mateixa, un fet negatiu, però tampoc un fet irreversible o absolut, ni un indicador suficient de desenvolupament.
- Cal adaptar la terminologia (p. ex. parlar, també, de zones de baixa densitat).
- Més que de *rural* vs. *urbà*, progressivament es tracta de més *despoblat* vs. més poblat.
- La realitat rural és complexa i dinàmica, més enllà d'un moment mediàtic i polític simplificador.
- Conviuen espais d'una estructura agrària amb altres que formen part de dinàmiques postindustrials, zones agropolitanes, espais residencials i altres.
- També conviuen estils de vida comuns i particularitats locals.
- En demografia i polítiques socials, la problemàtica no és només el despoblament, sinó també l'envelliment.
- El món urbà tendeix a colonitzar el camp i a artificialitzar-lo amb usos *urbans*.
- L'agricultura ja no és l'únic eix de la vida rural. No proveeix només d'aliments.
- Per la seva anàlisi des de zones urbanes, es tendeix a vincular ruralitat amb problemàtiques, especialment a partir de la baixa densitat.
- Els serveis hi són més precaris i més cars per a l'administració i residents.
- La digitalització incideix en tots els estils de vida i afavoreix certa igualació.
- Les tecnologies de banda ampla, el turisme i l'agricultura, entre altres àmbits, poden oferir noves oportunitats.
- Un possible canvi de paradigma socioeconòmic és més fàcil en zones rurals.
- Alguns territoris són *laboratoris d'innovació*, mentre que d'altres queden llargament marginats.
- Creix l'acord sobre el fet que a les zones rurals s'hi viu bé, i la socialització i el suport entre veïns compensa moltes limitacions.
- Els efectes de la globalització fan necessari actuar des d'una perspectiva alhora estatal i local (no municipal).

CAS D'INTERÈS: CENTRE TECNOLÒGIC FORESTAL DE CATALUNYA (SOLSONA)

Agent TECNIO (desenvolupador de tecnologia públic) fomenta la gestió sostenible de la massa forestal.

Constituït inicialment entre el Consell Comarcal i la Universitat de Lleida (1996), s'hi van incorporar la Diputació de Lleida, la Fundació Catalana per a la Recerca i la Innovació, la Generalitat, la Universitat Autònoma de Barcelona, la Diputació de Barcelona i l'Ajuntament de Solsona.

Web: www.ctfc.cat

Imatge: Consorci Forestal de Catalunya

CAS D'INTERÈS: DINÀMIQUES INNOVADORES AL BERGUEDÀ

L'Agència de Desenvolupament del Berguedà ha racionalitzat estructures prèvies. Ha impulsat la planificació estratègica (p. ex. en polígons) i la marca Berguedà, Terra de futurs. Projecte d'economia circular.

Centres culturals innovadors (Konvent Puntzero, a Cal Rosal; monestir de Sant Llorenç, a Guardiola). Iniciatives locals en planificació (ex. internacionalització de Bagà), recuperació del patrimoni (Castellar, la Pobla), aliments de qualitat i altres.

Web: https://www.adbergueda.cat/

Imatge: Juan Manuel Monleón

3. EL DESPOBLAMENT RURAL: UNA REALITAT QUE VE DE LLUNY

3.1. UN FENOMEN GLOBAL, AMB BASE HISTÒRICA, QUE S'INTENSIFICA

Les pautes d'assentament demogràfic tenen a veure amb el model socioeconòmic i amb les tendències imperants en cada moment. La seva evolució dista molt de ser vinculada a variables aleatòries. Per exemple, el nostre context actual és el d'una societat post industrial amb factors de desenvolupament i transformacions molt diverses en un mateix moment.

Fins a cert punt, el despoblament del camp és tan antic com les mateixes ciutats. Però segons el doctor Tomàs Vidal Bendito (UB),[2] la Revolució Industrial va representar un punt d'inflexió. A grans trets, en aquell moment va marxar del camp tota aquella força de treball que sobrava per a les tasques agràries.

Entre els anys 50 i els 70 del xx, aquesta emigració es va estendre a la pràctica totalitat de la població restant en aquelles zones primordialment agràries. En aquella fase segurament es va donar la **principal onada migratòria al món urbà**, en termes relatius.

Fins llavors, l'agricultura era un motor econòmic real, fet que es reflectia en la presència de volums de població significatius. Per aquest motiu, les esmentades onades migratòries van incidir sobretot en les zones d'agricultura de subsistència.

A partir d'aquí, les dinàmiques de despoblament i/o d'envelliment segueixen un procés acusat en aquells espais on es registra un o més d'aquests factors: l'indicat pes agrari en l'economia, una baixa accessibilitat i una base industrial feble o molt especialitzada.

> **En realitat, s'ha produït un procés històric, de caràcter dual o paral·lel, de transvasament poblacional (amb rèplica en la pràctica totalitat del món occidental): de les zones rurals a les urbanes i de les zones poc accessibles a les ben comunicades, per tant, de la muntanya i l'interior al litoral.**

En els anys transcorreguts del segle XXI, es visualitza una pèrdua de població en la major part de les zones rurals o, més exactament, en aquelles delimitacions administratives que tenen més presència d'espais rurals, paral·lelament a una renovació de la capacitat d'atracció de les ciutats i altres espais accessibles.

Els demògrafs insisteixen a **diferenciar entre els moviments migratoris massius dels 60 i els actuals**, menys massius en la nostra part del món, tot i que, en les fases més recents, aquestes tendències han recuperat una àmplia dimensió geogràfica.

En realitat, parlem de la continuïtat d'un despoblament que ve de molt enrere i que, **justament en la fase actual, posa greument en risc la continuïtat de molts petits pobles**. La vida actual de moltes poblacions ja força afectades, per exemple, no es pot comprendre sense la mobilitat estacional, setmanal o fins i tot diària dels residents.[3]

---

2 VIDAL, Tomàs: "La despoblación del campo en Cataluña". Barcelona: Universidad de Barcelona, 1976.

3 PANAIGUA, Ángel: "Espacio, medio ambiente y nuevos grupos sociales en áreas rurales despobladas". Ería: Revista cuatrimestral de geografía, N. 66, 2005, pàgs. 45-55.

De fet, segons Lorenzo López Trigal, catedràtic de Geografia Humana de la Universidad de León, molts poblaments d'origen medieval estan a punt d'arribar a la seva fi. Considera que es tendirà a un nombre de localitats menor que mai, i que seguirà la tendència a la concentració relativa en espais amb capacitat d'atracció, ja sigui per variables de treball, oci o comoditat en general.

Molts demògrafs, sociòlegs i economistes consideren que el despoblament és una tendència que no té marxa enrere. Una altra cosa és la dimensió global que aquest pugui prendre, ja que difícilment es pot donar un buidat total. Això és especialment aplicable al context català, que presenta unes condicions menys desfavorables que altres zones.

Com a **factors recents més centrats en la demografia** cal anotar:

- Una nova capacitat d'atracció de les ciutats més grans.
- Dinàmiques de retorn o urbanització de bona part de la població estrangera.
- La recuperació del saldo natural (baixa natalitat, mortalitat per envelliment més alta) com a principal factor d'evolució.

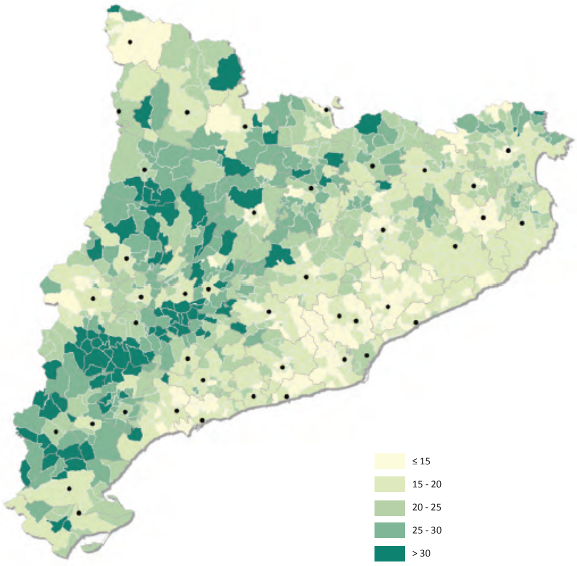

Figura 6. Percentatge de població de més de 65 anys, 2014 (%). Font: Atles de la Nova Ruralitat (2015).

Es manté un component migratori evident. La major part de joves –allà on en queden– se'n va perquè les oportunitats que detecta als seus pobles són poc compatibles amb el món globalitzat.

Podem anotar també diversos **factors econòmics** per explicar les noves pautes d'assentament demogràfic:

- L'impacte de la crisi econòmica de llarga durada, amb afectacions diverses.
- Un model econòmic que absorbeix la població jove, especialment formada.
- Dinàmiques de deslocalització empresarial interna, que afecten aquelles zones poc poblades sense alternatives immediates.

A més, en el marc de la complexitat actual, i sense una total exhaustivitat, cal afegir aquests **altres factors**:

- La pervivència dels models territorials fortament centralitzats (com per exemple l'espanyol i el català).
- La permanència o agreujament comparatiu d'estrangulaments en infraestructures com les tecnològiques[4] i les de mobilitat.
- La inadequació de l'organització política/administrativa del territori per fer front als nous reptes.
- Tendències socials diverses, vinculades a una societat digital que, en la pràctica, ha primat la concentració del talent.
- Tot i que el problema del despoblament és complex, les mancances dotacionals comparatives hi tenen molt a veure.

El buidat poblacional és només un dels efectes d'un procés de gran complexitat i transcendència, com és la redistribució espacial de la població.[5] La major part de zones rurals pateixen de manera acumulada els efectes de les dinàmiques prèvies de concentració de la població i de nous factors, fet que afegeix cada cop més complexitat a l'anàlisi.

3.2. GLOBALITZACIÓ I POLARITZACIÓ DEL TALENT

En les darreres dècades **han anat creixent les possibilitats de selecció del lloc de residència, però d'una manera restringida a uns determinats nuclis**. Aquelles àrees que no compten amb nuclis urbans de certa dimensió o presenten altres estrangulaments específics tenen menys opcions de captar fluxos econòmics i talent.

Una realitat paral·lela al despoblament és la configuració de nebuloses urbanes extenses i de *megaregions* –a partir del concepte desenvolupat per Richard Florida– encara més àmplies, i que ofereixen un contrast progressiu amb els espais perifèrics.

El marc estatal resulta de gran interès per contrastar la **superposició de dinàmiques que han incidit en la redistribució poblacional**. Observem, al mateix temps:

a. L'increment de la població jove registrat en l'última dècada s'ha concentrat en aquelles àrees que ja comptaven amb un percentatge de població més jove que la mitjana (a l'entorn de capitals provincials, corredors dinàmics i determinats espais que concentren el dinamisme econòmic).
b. Una polarització que ha entrat en una nova fase, d'intensificació en uns determinats entorns amb projecció global, al marge de possibles limitacions administratives (taula 6).

---

4 Segons el Consejo Económico y Social, només un 30% dels nuclis rurals compta amb cobertura de banda ampla de 30 Mbps, i únicament el 15,8% arriba als 100 Mbps. Per al conjunt del territori, aquests percentatges són el 71,2% i el 65,7%.

5 VINUESA, Julio: "La confusión entre desatención de servicios y despoblación en la 'España vacía': Los políticos se creen que con dinero se soluciona todo". Eldiario.es, 7-12-2019 https://www.eldiario.es/economia/Espana-demografos-politicos-dinero-soluciona_0_970803916.html [Última consulta: 10-12-2019]

L'Estadística de Variacions Residencials (INE) permet detectar la capacitat d'atracció de les grans metròpolis, molt en especial Madrid, com també comprendre la dificultat de determinats espais per afrontar certes forces centrípetes.

La capital de l'Estat mostra actualment capacitat d'absorció de talent sobre províncies amb un elevat nivell de desenvolupament i sobre persones d'alta qualificació. Amb prou feines resisteixen aquest influx Barcelona, el sistema basc de ciutats (reactivat en el context de pau), Màlaga (capital econòmica andalusa i que capta especialment talent en l'àmbit tecnològic) i, a més distància, la franja occidental gallega o el sistema sud-est.

Barcelona, concretament, mostra una certa capacitat d'atracció de joves qualificats, tant catalans com de determinades províncies espanyoles i estrangers (encara que amb menor volum i qualificació que en el cas de Madrid) amb una dinàmica d'expulsió de rendes mitjanes a zones cada cop més allunyades.

Madrid	- Rep 100.000 persones d'altres províncies a l'any. - Representa el 19% del PIB. - Capta el 85,3% de la inversió internacional (2018). - El 65% dels joves espanyols de 25 a 39 anys que van arribar a la comunitat des d'altres regions tenia titulació universitària. - Concentra el 36% de l'ocupació en tecnologia.
Altres àrees metropolitanes	- Més de la meitat dels ciutadans de l'Estat que arriben a Catalunya no tenen estudis superiors. - Saragossa, equidistant, es comença a decantar per Madrid (mobilitat). - Màlaga avança Sevilla com a capital econòmica andalusa. Capta un 25% més de gent que la capital autonòmica. La província de Màlaga és l'única que aconsegueix un saldo migratori positiu des de 1988 (no ho va aconseguir ni Madrid). Compta amb 20.000 treballadors en 646 empreses tecnològiques (Màlaga Valley). - El PIB basc creix més ràpid que el de Madrid i el del conjunt de l'Estat. El pes de la indústria en el PIB ha caigut des del 28,4 al 26%, però els serveis han passat del 53 al 57,7%. La diversificació fa captar joves qualificats i frenar la fuita de cervells.

Taula 6. Algunes dades de la polarització de talent a l'Estat. Font: El Confidencial (2019).

És important analitzar aquesta tendència global, donat que és una capa afegida als factors que incideixen en el despoblament rural. El talent d'origen rural –especialment pel que fa als joves– es mou en les mateixes dinàmiques del conjunt.

3.3. LES ÀREES ESCASSAMENT POBLADES A L'ESTAT ESPANYOL

Entre 2008 i 2018, bona part de les **províncies espanyoles** del centre –salvant Madrid i la seva projecció a l'entorn proper, i el nord-oest–, han reduït significativament la població, mentre que el litoral mediterrani, la vall de l'Ebre i especialment el sud i el sud-est, han crescut.

Es tracta de províncies on fins i tot les capitals han mostrat una menor capacitat de lideratge sobre el mateix territori i comparativament apartades dels grans corredors de desenvolupament (figura 7).

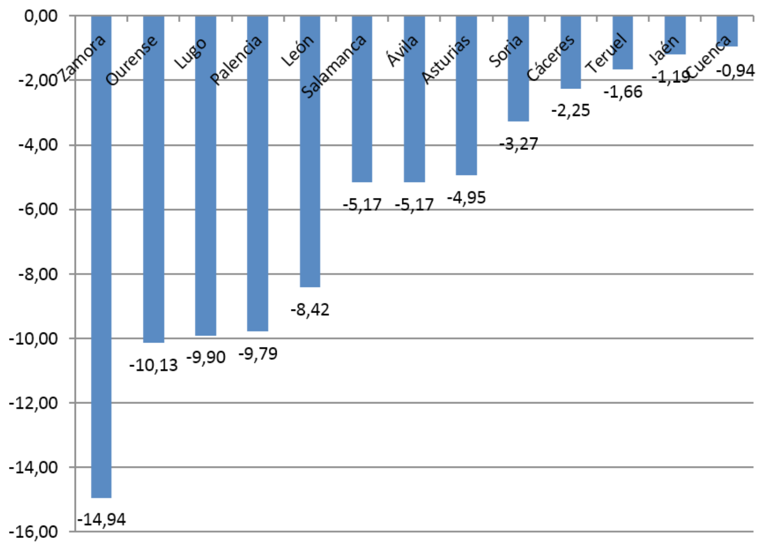

Figura 7. Rànquing de decreixement per províncies, 1998-2018. Font: Elaboració pròpia a partir de l'INE (dades del padró).

Des de l'inici del XXI, han estat justament les poblacions amb menys de 2.000 habitants i que ocupen gran extensió les que han experimentat un retrocés més significatiu.

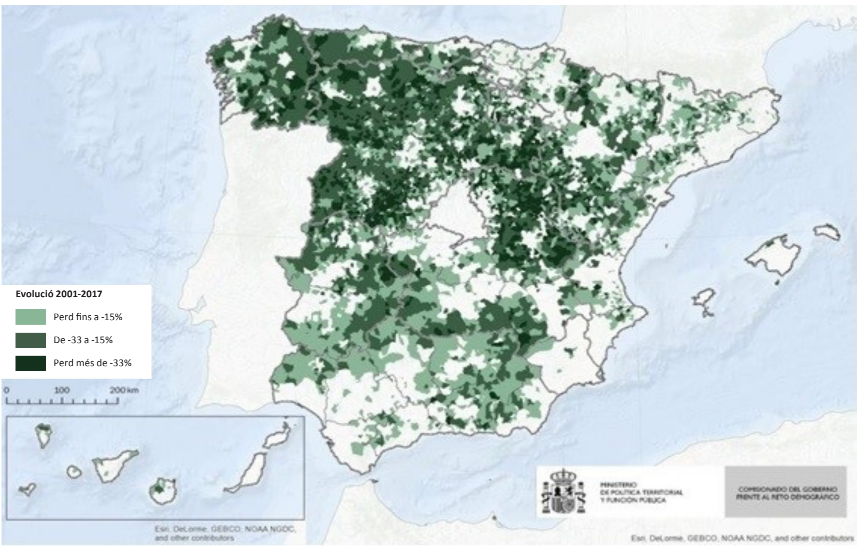

Figura 8. Municipis que han perdut població, 2001-2017.
Font: Ministerio de Política Territorial y Función Pública (2018).

El cas espanyol és comparativament preocupant. L'evolució prèvia i la recent, així com l'estructura actual, posen molts municipis rurals en una situació propera al risc de desaparició.

De fet, molt probablement, **l'envelliment farà que moltes poblacions segueixin perdent població** fins i tot en un cas hipotètic d'aturada de l'emigració. Concretament, en uns 4.800 municipis –més de la meitat–, l'índex d'envelliment supera ja les dues persones grans per cada menor de 15 anys, cosa que se suma a l'elevada masculinitat del cens.

Segons es reflecteix a l'*Estrategia Nacional Frente al Reto Demográfico*, eina sorgida com a reacció a la problemàtica, el 10% de la població espanyola (4,6 milions de persones) resideix en el 70% del territori, amb una densitat mitjana d'uns 14 habitants per quilòmetre quadrat.

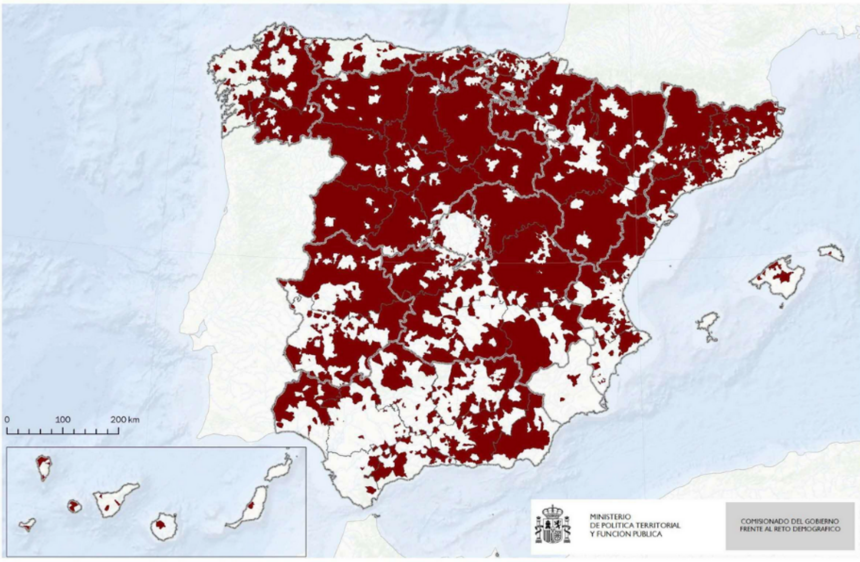

Figura 9. Municipis amb menor població, que concentren el 10% del total d'habitants.
Font: Ministerio de Política Territorial y Función Pública (2018).

Les dinàmiques de despoblament tendeixen a dibuixar un espai geogràfic d'una afectació especialment gran i que es pot sintetitzar en el quadrant nord-oest, el Sistema Ibèric i altres espais més individualitzats, caracteritzats per ser zones de muntanya i altres que ja comptaven amb una baixa densitat (figura 10).

Precisament, l'anomenada Celtibèrica (en províncies com Terol, Conca, Sòria, Guadalajara) i la franja de la Ruta de la Plata entre Espanya i Portugal presenten la realitat més extrema, amb densitats similars a les de Lapònia.

A tall d'orientació, **la província de Barcelona aglutina la mateixa població que el conjunt de les 17 províncies més despoblades** (amb 5,15 milions d'habitants i una densitat de 30,9 habitants per quilòmetre quadrat, tot i englobar Saragossa i Valladolid). Les províncies que configuren el conjunt de més despoblació tenen entre un 70 i un 95% de municipis amb menys de 1.000 habitants.

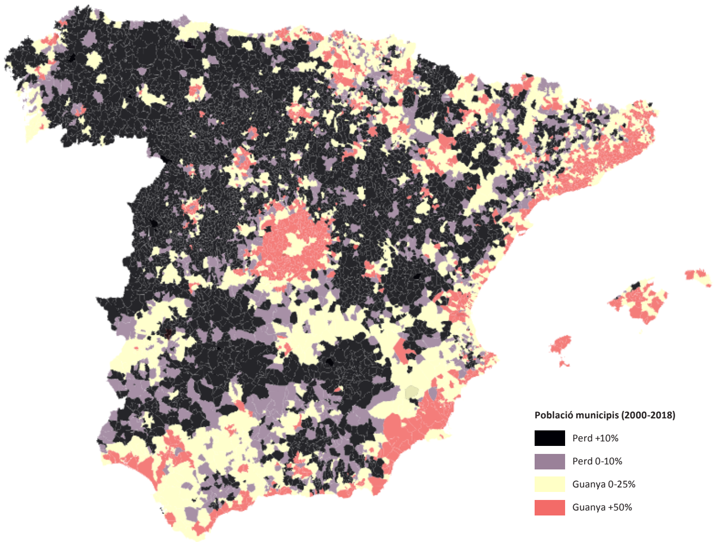

Figura 10. Evolució de la població per municipis (2000-2018). Península i Balears. Font: Contexto (2019).

Es calcula que a l'estat espanyol hi ha 1.840 municipis rurals en risc de desaparició,[6] concentrats especialment a les comunitats de Castella i Lleó, Castella-la Manxa, la Rioja i la província de Terol.

Les tipologies de municipis segons el grau de despoblament són, en el context estatal:

- En risc de despoblament irreversible, amb màxim envelliment i mínima densitat (1.840 municipis).
- D'emigració, amb elevat impacte de l'emigració i taxa de creixement negatiu, així com elevada masculinitat (1.622 municipis).
- De resiliència demogràfica, amb certa estabilitat demogràfica i menor impacte de l'emigració (1.463 municipis). Aquest perfil es concentra a la vall de l'Ebre, la zona entre Càceres i Toledo, els pobles pirinencs i les regions mediterrànies.

La xarxa d'**Àrees Escassament Poblades del Sud d'Europa** (en anglès, *Southern Sparsely Populated Areas*, SSPA) és un lobby europeu nascut de la mà de la unió de la Confederación de Empresarios de Teruel (CEOE Teruel), la Federación de Organizaciones Empresariales Sorianas (FOES) i la Confederación de Empresarios de Cuenca (CEOE-CEPYME Cuenca).

La xarxa SSPA treballa per aconseguir un canvi en les polítiques de desenvolupament territorial que contribueixin a revertir el greu procés de despoblament, envelliment i fragilitat demogràfica i econòmica que amenaça bona part dels territoris rurals i de muntanya del sud d'Europa.

El seu propòsit és que, a partir del 2020 i coincidint amb el nou període de programació dels Fons Europeus, tant la UE com els seus estats membres **impulsin polítiques i mesures legislatives concretes específicament dissenyades per revertir el greu deteriorament demogràfic** i socioeconòmic de les zones més rurals.

6 Segons Joaquín Recaño, del Centre d'Estudis Demogràfics de la UAB, el 60% dels municipis espanyols té menys de 1.000 habitants i amb prou feines concentra el 3% de població.

El mapa constata –si ho mirem amb els acostaments tradicionals a la realitat rural– una situació molt preocupant. Els reptes que afronten aquest tipus de territoris (figura 11) es relacionen amb el canvi demogràfic i plantegen la qüestió general del nivell de finançament de la UE per al desenvolupament regional.

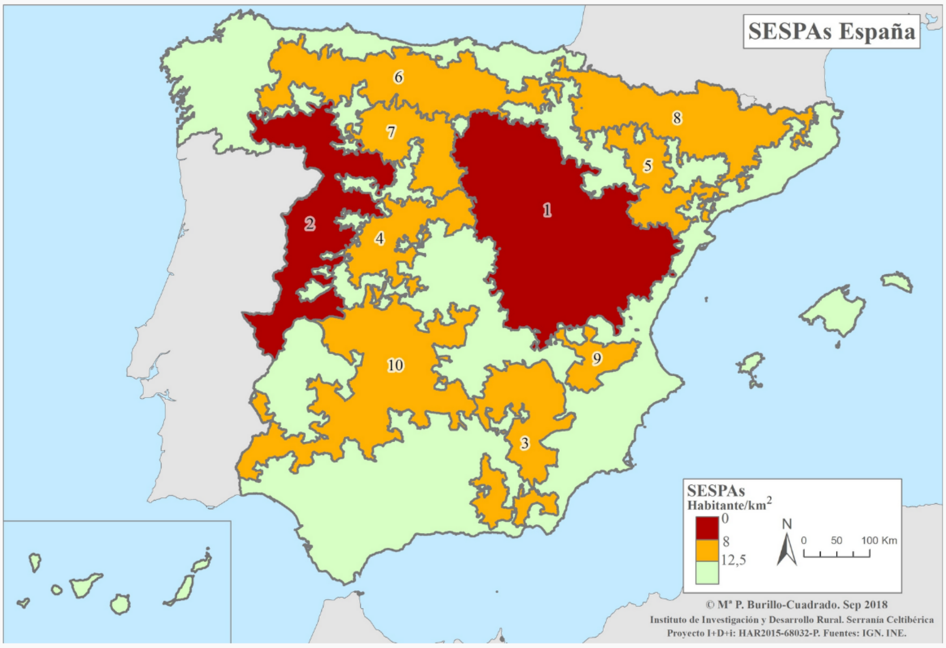

Figura 11. Àrees escassament poblades. Font: Instituto de Investigación y Desarrollo Rural. Serranía Celtibérica (2018).

3.4. UNA CATALUNYA CADA COP MÉS DUAL

Al Principat, el fenomen massiu del despoblament rural s'inicia fa un segle. Al llarg del segle xx, al Principat es va anar intensificant la concentració demogràfica a Barcelona i la seva àrea metropolitana,[7] des del Pirineu i des de les zones agrícoles interiors.

D'altra banda, Catalunya hauria representat una excepció relativa, concretament en el període 2008-2014, en el qual es va detectar un període de recuperació demogràfica de molts municipis.

Posteriorment, però, **les zones rurals catalanes han perdut tots els habitants que havien guanyat en aquella fase**, fet que mostra la seva feblesa estructural. No podem oblidar que, mentrestant, la població catalana s'ha seguit incrementant.

> **Entre 2013 i 2018, dotze comarques catalanes van perdre població any rere any. La Terra Alta encapçala aquest grup, en el qual també hi ha l'Alt Urgell, l'Alta Ribagorça, les Garrigues, la Noguera i el Pallars Sobirà. A la demarcació de Girona, només el Ripollès va perdre població els sis anys consecutius. Altres comarques, com el Montsià, el Pallars Jussà o la Cerdanya, van perdre població durant quatre d'aquests cinc anys, segons dades de l'Idescat.**

7 Seguida, en les darreres dues dècades, d'un creixement a la regió metropolitana extensa (a grans trets, delimitada pel Garraf, el Maresme i el Vallès) i de la configuració de sistemes urbans, p. ex. a Girona, Lleida i el Camp de Tarragona.

D'alguna manera **es produeix una adaptació de la demografia a les estructures econòmiques territorials**.

Comarca	Variació 1998 - 2018	Població 2018
Ripollès	-1.339	24.874
Terra Alta	-1.050	11.389
Ribera d'Ebre	-510	21.722
Garrigues	-262	18.861
Priorat	+37	9.221
Alta Ribagorça	+250	3.813
Pallars Jussà	+347	12.932
Berguedà	+832	38.980
Pallars Sobirà	+1.044	6.897
Alt Urgell	+1.288	20.201
Conca de Barberà	+1.732	20.013
Solsonès	+2.315	13.517
Noguera	+3.910	38.206
Segarra	+4.933	22.422

Taula 7. Comarques regressives i de creixement absolut més baix (1998-2018). Font: Idescat.

En el cas català, les situacions més regressives (taula 7) tenen a veure bàsicament tant amb comarques amb dinàmiques llargues de desindustrialització (Ripollès, Ribera d'Ebre) com amb zones agrícoles de secà (Terra Alta, Garrigues).

La crisi econòmica ha incidit especialment en espais ja marcats per dinàmiques de despoblament i amb una massa crítica reduïda, insuficient per a la creació d'un teixit terciari que en permetés la diversificació econòmica. Dotze comarques de l'interior i el sud de Catalunya han vist convertit el despoblament en un fet crònic.

Mentrestant, els principals creixements (si ens referim a comarques rurals) tenen a veure amb zones d'industrialització o reindustrialització més recent (Segarra, Solsonès, Berguedà) i amb espais turístics de muntanya (Alt Urgell, Alta Ribagorça).

Les xifres han consolidat un mapa desequilibrat en el qual la població es concentra a les grans ciutats i a la costa, amb fins a 15.000 persones per quilòmetre quadrat al Barcelonès, mentre que al Pallars o l'Alt Urgell només hi ha 14 habitants per quilòmetre quadrat.

En l'actualitat, **les dinàmiques de creixement experimentades a inicis de segle XXI es poden donar per finalitzades**, tornant a creixements zero, pràcticament –i en bona part negatius, si ens endinsem en l'escala local–. D'aquesta manera, s'ha consolidat una ***diagonal del despoblament***, caracteritzada pel seu elevat envelliment i per la seva baixa densitat. Concretament, s'hi inclouen una àrea extensa al Prepirineu i les zones de contacte entre Tarragona, Terres de l'Ebre i Lleida. La figura 12 recull la diferenciació en l'evolució en el període en què, precisament, molts petits municipis registraven encara creixements per immigració exterior.

> **Als dos Pallars, la Noguera, la Segarra, la Conca de Barberà i la Terra Alta hi ha més d'un 20% de la població amb més de 85 anys.**

L'evolució és dispar des del punt de vista de dimensió dels nuclis. Des de l'inici del procés d'urbanització (1920), Catalunya ha multiplicat per tres la seva població, mentre que els residents en municipis no urbans pràcticament estan estabilitzats (1,4 milions).

El 63% dels 949 municipis té menys de 2.000 habitants, i més de la meitat d'aquests no arriba als 500, llindar que marca, per la banda inferior, el risc de despoblament.

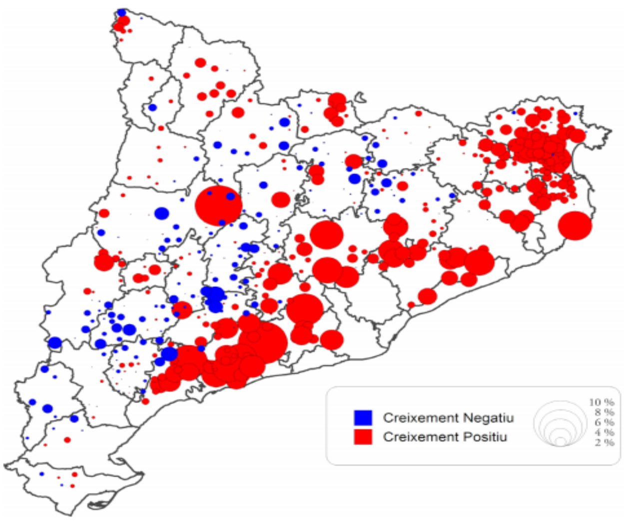

Figura 12. Creixement/decreixement anual acumulatiu, 2000-2014.
Font: Padró Continu de població, 2000 i 2014, amb dades de l'Idescat.

- Més del 60% de municipis amb menys de 1.000 habitants ha perdut població des de 2008.
- Cal tenir en compte que molts empadronats no són al poble i només hi van el cap de setmana.
- Hi ha uns 200 municipis especialment envellits.
- Alguns municipis en risc de despoblament irreversible són Bausen, Fulleda i Guimerà, a la demarcació de Lleida, i Forès, Margalef i Vallfogona de Riucorb, a Tarragona.
- Hi ha al 31 municipis més on ja hi ha menys de 10 criatures de fins a 14 anys. Alguns superen el 40% de població amb més de 65 anys. A Forès no hi ha cap menor de 14 anys.
- Un de cada cinc municipis catalans té menys de dos treballadors per cada jubilat.
- En un marc de tensionament de les pensions, són l'ingrés principal en bona part dels pobles.
- Molts dels pocs nens que queden en pobles són de pares arribats de fora. Sense la immigració actual i l'anterior dels 60-70 hi hauria molts més pobles abandonats.
- Les zones amb menys nens són la Vall Fosca i la zona al sud de Tàrrega i Cervera. La situació és molt diferent on el turisme ha desplaçat l'agricultura com a mitjà d'ingressos.
- Alguns pobles no tenen escola (es requereix un mínim de cinc alumnes), ni bar ni comerços, elements bàsics de cohesió social.

Taula 8. L'envelliment en els petits municipis. Font: Elaboració pròpia a partir de recull de premsa (basat en dades de la Fundació del Món Rural i l'Idescat).

Els municipis en els quals més del 30% de la població ha complert els 65 anys es localitzen en el límit entre les comarques de Lleida i Tarragona i al Prepirineu. Aquests pobles coincideixen amb les àrees menys habitades i dinàmiques.

Únicament una lectura *comarcal*, a partir de la constatació de l'existència de **nuclis amb funcions urbanes repartits pel conjunt del territori**, un fet que no es constata en altres territoris amb la mateixa dimensió, permet atenuar aquesta situació.[8]

Al paper dels grans centres territorials se suma la capacitat d'atracció de població que exerceixen determinades capitals de comarca (p. ex. Tremp, la Seu d'Urgell) i nuclis subcomarcals (p. ex. Calaf, Ponts) sobre el seu entorn respectiu. Les raons principals són la seva dotació de serveis i la seva oferta d'habitatge.

3.5. EL SUD, TRAVESSAT PER LA DIAGONAL DEL DESPOBLAMENT

Els espais rurals de la província de Tarragona, a grans trets, reprodueixen la realitat comentada per al conjunt de Catalunya. Podem parlar d'una atonia rural i d'una dinàmica de retrocés plenament homologables a altres espais, a partir de factors també molt similars.

8 Per a més informació, en el capítol "Factors d'oportunitat per a un món rural amb futur" es fa referència a l'existència d'una certa malla urbana ben distribuïda.

En tot cas, hi ha estat especialment acusada la doble polarització entre interior i litoral, i entre espais rurals i urbans. A grans trets, les comarques interiors perden pes demogràfic de manera continuada. Aquest procés de **litoralització demogràfica i econòmica**, que configura bosses de despoblament com Priorat - Ribera - Terra Alta i bona part de la Conca de Barberà, només ha estat atenuat pels caps de comarca i altres nuclis intermedis.

	2008	2018	Var.	% var.	% sobre Cat. Sud		% sobre Catalunya	
					2008	2018	2008	2018
Alt Camp	44.178	44.065	-113	-0,26	5,60	5,54	0,60	0,58
Baix Camp	187.403	188.841	1.438	0,77	23,76	23,73	2,54	2,48
Baix Ebre	81.304	77.868	-3.436	-4,23	10,31	9,78	1,10	1,02
Baix Penedès	95.644	102.409	6.765	7,07	12,12	12,87	1,30	1,35
Conca de Barberà	21.161	20.103	-1.058	-5,00	2,68	2,53	0,29	0,26
Montsià	71.058	67.083	-3.975	-5,59	9,01	8,43	0,96	0,88
Priorat	9.869	9.296	-573	-5,81	1,25	1,17	0,13	0,12
Ribera d'Ebre	23.844	21.964	-1.880	-7,88	3,02	2,76	0,32	0,29
Tarragonès	241.549	252.790	11.241	4,65	30,62	31,76	3,28	3,33
Terra Alta	12.885	11.483	-1.402	-10,88	1,63	1,44	0,17	0,15
CATALUNYA SUD	788.895	795.902	7.007	0,89	100,00	100,00	10,71	10,47
CATALUNYA	7.364.078	7.600.065	235.987	3,20			100,00	100,00

Taula 9. Evolució del pes poblacional de les comarques del sud de Catalunya
Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'Idescat.

Podem identificar, en el conjunt de la demarcació, aquestes realitats paral·leles:

- Uns creixements clarament polaritzats a la franja Baix Penedès – Tarragonès – Baix Camp, que es comencen a superposar als sistemes urbans propis.
- Un increment comparativament més significatiu a la zona del Baix Penedès, per un cert efecte d'expulsió des de la Regió Metropolitana de Barcelona.
- Una certa polarització complementària entre els grans àmbits de Camp de Tarragona (i Baix Penedès) i les Terres de l'Ebre.
- Una tendència a l'estabilització de les ciutats madures amb funcions regionals (Tarragona, Reus, i en part, Tortosa) en benefici de poblacions properes.

- Una **afectació específica dels factors de despoblament sobre les zones més agrícoles i les que pateixen desindustrialització**, que d'alguna manera acumulen diverses capes de crisis (entre les quals, l'econòmica global).
- Unes zones que muntanya que només registren estabilitzacions relatives en poblacions que es troben a una determinada distància –en temps– de ciutats com Reus i Tarragona. Cal tenir en compte, en aquests casos, els empadronaments ficticis de persones que hi viuen els caps de setmana.

El rànquing de despoblament per municipis en el període recent confirma l'existència de diverses realitats en aquest fenomen, però també la seva possible atribució a factors diferenciats i més o menys complexos en cada cas.

Municipi	Comarca	2018	1996	Var.	% var.
1. Forès	Conca de Barberà	42	72	-30	-41,67
2. Vallfogona de Riucorb	Conca de Barberà	85	130	-45	-34,62
3. Pradell de la Teixeta	Priorat	159	232	-73	-31,47
4. Bot	Terra Alta	601	858	-257	-29,95
5. Riba, la	Alt Camp	576	820	-244	-29,76
6. Caseres	Terra Alta	235	333	-98	-29,43
7. Margalef	Priorat	94	132	-38	-28,79
8. Pobla de Massaluca, la	Terra Alta	328	445	-117	-26,29
9. Fatarella, la	Terra Alta	965	1.301	-336	-25,83
10. Vilanova de Prades	Conca de Barberà	117	157	-40	-25,48
11. Riba-roja d'Ebre	Ribera d'Ebre	1.112	1.472	-360	-24,46
12. Febró, la	Baix Camp	42	55	-13	-23,64
13. Passanant i Belltall	Conca de Barberà	150	192	-42	-21,88
14. Godall	Montsià	591	751	-160	-21,30
15. Mas de Barberans	Montsià	577	726	-149	-20,52
16. Benifallet	Baix Ebre	714	896	-182	-20,31
17. Vilalba dels Arcs	Terra Alta	635	796	-161	-20,23

18. Flix	Ribera d'Ebre	3.491	4.372	-881	-20,15
19. Savallà del Comtat	Conca de Barberà	60	74	-14	-18,92
20. Ulldemolins	Priorat	402	494	-92	-18,62
21. Llorac	Conca de Barberà	100	122	-22	-18,03
22. Pontils	Conca de Barberà	114	136	-22	-16,18
23. Palma d'Ebre, la	Ribera d'Ebre	353	421	-68	-16,15
24. Figuera, la	Priorat	104	123	-19	-15,45
25. Morera de Montsant, la	Priorat	157	184	-27	-14,67
26. Paüls	Baix Ebre	561	651	-90	-13,82
27. Vimbodí i Poblet	Conca de Barberà	917	1.061	-144	-13,57
28. Argentera, l'	Baix Camp	129	149	-20	-13,42
29. Colldejou	Baix Camp	170	196	-26	-13,27
30. Arnes	Terra Alta	466	535	-69	-12,90
31. Miravet	Ribera d'Ebre	706	810	-104	-12,84
32. Vallclara	Conca de Barberà	98	112	-14	-12,50
33. Pont d'Armentera, el	Alt Camp	512	582	-70	-12,03
34. Arbolí	Baix Camp	116	131	-15	-11,45
35. Prat de Comte	Terra Alta	179	202	-23	-11,39

Taula 10. Rànquing de municipis més regressius de la demarcació de Tarragona (1996-2018).
Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'INE.

Sempre referint-nos als espais rurals, les principals **tipologies de municipis –i àrees– que han patit més fortament el despoblament recent** han estat (taula 10, figura 13):

a. Municipis de forta estructura agrícola i població envellida, fins i tot en alguns casos amb bona accessibilitat a la xarxa bàsica (Caseres, Benifallet).
b. Poblacions relativament remotes i/o de muntanya que acumulen el factor accessibilitat als esmentats (Paüls, Vilanova de Prades, zona de la Vall del Corb).
c. Poblacions afectades per dinàmiques de desindustrialització (Flix, Riba-roja d'Ebre, la Sénia).
d. Poblacions amb dinàmiques de retorn de població estrangera (Rasquera, Ginestar, el Perelló, Gandesa).

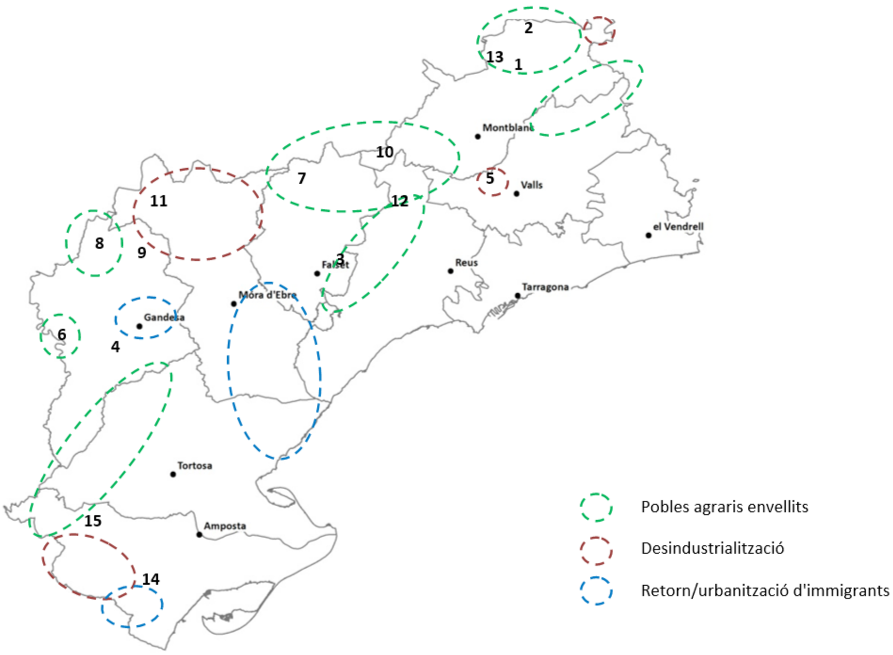

Figura 13. Tipologies de despoblament i localització dels nuclis regressius.
Font: Elaboració pròpia.

No podem oblidar que una important part del territori es veu afectada, simultàniament, pels factors anteriorment esmentats (aturades d'immigració, pes del saldo natural negatiu, polarització de talent), a banda de les especificitats locals.

- La Terra Alta i el Priorat són les dues comarques més envellides. Si la mitjana catalana és d'un 16% de més grans de 65 anys, a la Terra Alta el percentatge és del 24%.
- Caseres (Terra Alta) és el poble amb menys treballadors que pensionistes: 70 afiliats a la Seguretat Social per 74 jubilats.
- Alguns dels pobles del sud amb menys d'un 10% de població inferior 15 anys són Horta de Sant Joan, Riba-roja d'Ebre, Prades, Ulldemolins i Duesaigües.
- Forès (Conca de Barberà) és el poble amb la població més envellida, amb un 48% de població de més de 65 anys. També superen el 35% la Figuera i Margalef (Priorat), la Palma d'Ebre (Ribera d'Ebre), Bot, la Pobla de Massaluca i Arnes (Terra Alta) i Vallfogona de Riucorb (Conca de Barberà).
- Bot és la població catalana de més extensió que es troba entre les que tenen més població gran.

Taula 11. L'envelliment en els petits municipis de la Catalunya Sud.
Font: Elaboració pròpia a partir de dades de la Fundació del Món Rural i l'Idescat.

L'envelliment dels *micropobles*, en molts casos agrupats en zones de característiques similars, permet entendre part de les limitacions dotacionals existents i dificulta –no impedeix– pensar en solucions no estrictament pal·liatives.

En tot cas, **és important emmarcar aquesta realitat en una visió més àmplia**, que connecta la realitat local, la de les comarques meridionals i la del conjunt de Catalunya (figura 14).

S'ACUMULEN:	**UNA CREIXENT POLARITZACIÓ:**
• Envelliment estructural. • Emigració selectiva tradicional. • Emigració selectiva urbana (polarització metropolitana del talent). • Retorn d'estrangers (o emigració a les ciutats). • Causes transversals: manca de polítiques, factor habitatge, factor femení, desindustrialització.	• Nova reindustrialització i reafirmament del lideratge funcional metropolità. • Nebulosa urbana central (que enllaça amb la megaregió) versus altres sistemes. • No consolidació dels mecanismes polítics. • Catalunya Sud: no vertebració, manca de mecanismes adaptats, gradació de la problemàtica per zones.

Figura 14. Un retrat sintètic del despoblament i la polarització demogràfica.
Font: Elaboració pròpia.

Segons els criteris d'alguns experts i intel·lectuals, **aquesta evolució vers el despoblament tendirà a seguir**, només atenuada per aquests factors:

a. Els efectes de la periurbanització a les corones més properes als nuclis urbans.
b. L'efecte de sectors com el turisme en algunes zones.
c. El manteniment i/o l'aparició d'excepcions locals vinculades a sectors emergents o a dinàmiques emprenedores.
d. Dinàmiques migratòries subjectes també a casos específics.

En els darrers temps **s'ha fet sovint referència al llibre *La España vacía***, del periodista i escriptor Sergio del Molino. Aquest concepte, juntament amb "*España vaciada*" ha fet fortuna en l'opinió pública. L'autor afirma que és gairebé impossible revertir el despoblament rural, ja que comportaria implementar canvis socioeconòmics excessius.

Considera que la tendència a viure en espais urbans és inherent al sistema actual. Segons ell, només **apostar per una malla urbana intermèdia** –també en dificultats– i assegurar serveis bàsics poden ser factors atenuants, juntament amb l'aprofitament de dinàmiques periurbanes, turístiques o de determinades zones agràries. En aquest marc, d'alguna manera, l'espai rural vindria a ser paisatge gestionat.

És evident que la seva aportació ha generat una atenció necessària vers el problema, però cal tenir en compte que correspon al camp de l'assaig i que es basa en reflexions corresponents més aviat amb l'onada migratòria dels 60 del segle xx, amb un component sentimental i amb dades migratòries molt més significatives.

En tot cas, s'aporta la reflexió pel fet d'aportar un punt de vista diferent als més habituals.

És cert que la situació de moltes poblacions i àrees és crítica des del punt de vista tradicional de l'anàlisi (com l'evolució del nombre d'habitants). Però no és menys cert que els indicis de recuperació de nuclis específics, estretament vinculats al concepte d'innovació, poden sorgir en qualsevol localització i fins i tot en les condicions més adverses (com veurem a les bones pràctiques).

CONCLUSIONS I ALTRES REFLEXIONS DEL CAPÍTOL 3

- La demografia rural presenta problemàtiques de gran abast, i la seva anàlisi ha de tenir un enfocament multifactorial.
- El sector agrari, amb 75.000 persones a Catalunya (Fundació del Món Rural), gestiona el 90% del territori. El despoblament comporta riscos ambientals significatius.
- Segueix el procés global d'urbanització, ara amb altres components. Els agents, especialment locals, no tenen encara capacitat de resposta a aquest fet.
- Molts autòctons no retornen per factors sociològics (seria considerat un fracàs).
- Evitar determinades migracions és molt complicat. Per exemple, quan millora l'accessibilitat, apareix el desplaçament.
- El despoblament és la continuació d'una evolució de llarg abast. S'ha incrementat l'interès mediàtic, i es tendeix a la distorsió de la realitat.
- La problemàtica no només és el despoblament, sinó l'envelliment i les dificultats de gestió que aquest representa (requereix un acostament divers).
- Les economies de les zones escassament poblades i les regions amb baixa densitat tendeixen a créixer en menor mesura que la mitjana de la UE.
- Les regions amb baixa densitat de població constitueixen una realitat singular que discuteixen les institucions (p. ex. en el marc de l'Agenda 2030).
- És bàsic adaptar les polítiques i la governança.
- Els experts prefereixen evitar expressions vinculades al buidat del territori. Difícilment es pot donar un despoblament total.
- La dinàmica té derivades menys negatives (menys pressió ambiental en alguns espais, adaptació de les expectatives de qualitat de vida a l'habitabilitat, millora de la qualitat de vida en les persones d'orientació urbana).
- La dificultat de la problemàtica existent no la converteix en irreversible, i hi ha exemples evidents que queda marge d'actuació.
- Les tendències es poden atenuar donant valor als nodes importants en xarxa.
- Els nuclis seran viables no tant segons la grandària sinó segons la connectivitat.
- La crisi demogràfica generalitzada pot desembocar també en un futur despoblament de les àrees urbanes mitjanes.
- La lluita contra l'emergència climàtica visualitza que molta població viu en zones amb poca capacitat d'adaptació.
- La creació d'un relat positiu –per a l'exterior i per a uns habitants que sovint es troben desarrelats en un espai sense perspectives i alhora globalitzat– és una necessitat (que es reflecteix en altres apartats del document).

CAS D'INTERÈS: COEBRELAB (LABORATORI PÚBLIC D'INNOVACIÓ SOCIAL DE LA RIBERA D'EBRE)

Situat a Móra d'Ebre, és una plataforma perquè els diferents agents socioeconòmics del territori explorin modalitats de col·laboració per detectar reptes i el testatge de solucions innovadores. Vol ajudar a configurar la quàdruple hèlix.

COEbreLAB
espai d'innovació social, digital i col·laborativa
Ribera d'Ebre

Imatge: CoEbreLab

Treballa integrant les tecnologies i la innovació per detectar i millorar o solucionar problemàtiques que afectin el seu entorn més proper. Inclou centre de *coworking* integrat a Cowocat rural. Parteix de la reorientació dels models territorials d'innovació vers els reptes socials.

Web: http://coebrelab.riberaebre.org/

CAS D'INTERÈS: ALLARIZ (OURENSE)

Municipi d'Ourense (6.000 hab.). Entorn de qualitat (riu Arnoia) i atractiu residencial. Aprofita la proximitat a la ciutat d'Ourense i al Parc Tecnològic de Galícia i el pas de l'A-52.

Imatge: José Antonio Gil

Ha implementat un pla estratègic i iniciatives innovadores vinculades al pla. Disposa d'un *outlet* de marques tèxtils distribuït pel nucli antic.

S'emmarca en una Reserva de la Biosfera, juntament amb tres municipis més. Important tasca de recuperació del patrimoni i oferta de museus (com el del cuir). Ecoespai i centre ambiental.

Web: www.allariz.gal

4. POLÍTIQUES DE DESENVOLUPAMENT RURAL: BALANÇ I POSSIBLES ORIENTACIONS

4.1. MARC CONCEPTUAL

El desenvolupament és un procés permanent de canvi acumulatiu, amb cicles repetitius en una espiral de millora. Incideix sobre valors i requeriments socials.

Al seu torn, **el desenvolupament territorial té a veure amb la concertació dels diferents actors** (públics i privats), en tots els àmbits de l'economia, equipaments públics i infraestructures, procurant una coherència espacial de les actuacions. **No implica una estructura social** del territori. L'estratègia de desenvolupament es concreta amb inversions (seqüència identificació-formulació-avaluació-execució-seguiment).

Per la seva banda, **el desenvolupament local es fonamenta en les relacions entre els diferents agents socioeconòmics (partenariat)** i persegueix:

- La creació d'un entorn adient per afavorir iniciatives de la població local.
- L'adaptació al context socioeconòmic actual.
- La cerca de noves formes de desenvolupament que permetin integrar els aspectes purament econòmics i els aspectes socials, culturals i mediambientals.

El concepte de **desenvolupament rural** s'inclou en aquest marc conceptual (figura 15).

Desenvolupament local	Mètode que pretén l'evolució del territori per mitjà d'un procés de mobilització dels recursos endògens al servei de la promoció social i personal de la comunitat local.
Desenvolupament rural endogen	Defineix el caràcter participatiu de la població local per generar iniciatives que tinguin en compte els recursos de la mateixa població
Desenvolupament rural integrat	Fa referència a un sistema de desenvolupament que otorga importància al desenvolupament agrícola i també de la resta de sectors, però aspira més a la millora de la població que al desenvolupament econòmic indiscriminat.
Desenvolupament rural sostenible	Posa l'accent en les diferents dimensions del concepte de sostenibilitat (especialment ambiental i financera). D'alguna manera, es considera inherent a qualsevol programa de desenvolupament rural ben plantejat.

Figura 15. Desenvolupament local i desenvolupament rural: aclariment conceptual
Font: Elaboració pròpia a partir de European Network for Rural Development (ENRD).

El concepte de desenvolupament rural ja no fa referència únicament a aspectes estrictament econòmics, sinó que també considera aspectes d'equitat social amb l'objectiu d'erradicar desigualtats. En un marc evolutiu del concepte, sovint s'inclou la perspectiva de ser participatiu.

4.2. POLÍTICA EUROPEA EN RELACIÓ AMB EL MÓN RURAL

La política territorial europea s'articula amb un seguit de programes, vinculats a grans àmbits temàtics que defineixen una orientació determinada per al conjunt de la Unió, mitjançant un marc financer plurianual.

- Marc financer plurianual 2014-2020 (creixement intel·ligent i inclusiu; competitivitat per al creixement i l'ocupació): Connectar Europa, Competitivitat d'Empreses i PIME (COSME), Employment and Social Innovation Programme (EaSI), Erasmus+, Horizon 2020, programes FEDER, Interreg (inclou ESPON, POCTEFA, etc.), etc.
- Creixement sostenible (recursos naturals): Life, Política Agrícola Comuna (PAC), Política Pesquera Comuna.
- Seguretat i ciutadania: tercer programa de salut, Europa Creativa, Europa amb els Ciutadans, Dret, Igualtat i Ciutadania, FEAD, política de seguretat alimentària i altres.
- Europa Global: Política Exterior i de Seguretat, Instrument de Cooperació al Desenvolupament, Voluntariat humanitari europeu i altres.

Taula 12. Programes finançats per la UE, 2014-2020. Font: Unió Europea.

Aquests programes compten amb dos perfils de finançament:

a. De gestió directa: els assigna i gestiona la mateixa Comissió Europea i poden ser sol·licitats per qualsevol agrupació o partenariat d'agents socials públics i privats.
b. De gestió indirecta: els demanen les administracions nacionals o regionals a la Comissió Europea, per després gestionar-los ells mateixos en els seus territoris.

La Comissió Europea és l'òrgan executiu, políticament independent, de la UE. La Comissió és l'única instància responsable d'elaborar propostes de nova legislació europea i d'aplicar les decisions del Parlament Europeu i del Consell de la UE.

Paral·lelament, existeixen aquests fons, per a grans àmbits:

- Fons Europeu de Desenvolupament Regional (FEDER), per a desenvolupament regional i urbà.
- Fons Social Europeu, per a innovació i bona governança.
- Fons de Cohesió, per a convergència econòmica de les regions menys desenvolupades.
- Fons Europeu Agrícola de Desenvolupament Rural (FEADER).
- Fons Europeu Marítim i de Pesca (FEMP).

Complementen aquest marc amb aquests elements: l'establiment d'una estratègia de desenvolupament; un suport que incentiva i dona suport a l'aplicació d'iniciatives; un entramat d'actors que fa possible l'aplicació de les directrius de l'esmentada política.

En aquest context, **existeix un marc europeu de desenvolupament rural** definit per la Comissió Europea i que es basa en tres principis: subsidiarietat, dinàmica integrada i coparticipació.

La **seqüència d'aplicació** de la política europea de desenvolupament rural és aquesta:

1. Concreció del Reglament a través del Fons Europeu Agrícola de Desenvolupament Rural (FEADER).
2. Redacció del pla estratègic de cada estat (que defineix els objectius de desenvolupament, segons el nivell de desenvolupament respectiu).
3. Marc nacional de desenvolupament rural.
4. Programes de Desenvolupament Rural (un per a cada comunitat autònoma i un per establir la Xarxa Nacional).

El FEADER té una importància clau en les polítiques de desenvolupament rural, per la importància del sector agrari, desplegat mitjançant la política agrària comuna (PAC). Aquesta ha estat objecte de mesures per a la incorporació de joves agricultors, millora de qualitat alimentària, benestar animal i altres.

D'altra banda, **els programes de desenvolupament rural (PDR) són mecanismes catalitzadors de la innovació** en els espais rurals. Els PDR es basen en les necessitats de la població rural i el teixit empresarial. Mesures especialment rellevants són:

- M7 (serveis bàsics i renovació de poblacions).[9]
- M19 (suport al desenvolupament local Leader).
- M16 (cooperació).
- Complementàriament, M6 (impuls explotacions agrícoles i empresarials).

Les eines del PDR són: la planificació de baix cap a dalt (inclou suport a elaboració de plans per al desenvolupament dels municipis i pobles i dels seus serveis bàsics); l'animació i suport tècnic, el finançament flexible per a projectes innovadors (p. ex. amb orientació a impulsar *smart villages*), i la coordinació i integració amb altres polítiques i fons.

El PDR de Catalunya ha fet aquestes apostes successives a partir d'un coneixement cada cop més exhaustiu de la realitat rural (p. ex. amb una radiografia de la joventut pagesa catalana):

- En el període 2007-2013, es va donar suport a la creació o la consolidació d'ocupació, la retenció de talent jove, la millora de la gestió integral a les empreses, la promoció de fòrmules empresarials col·laboratives, la valoració i la comercialització de productes agroalimentaris de qualitat i la millora de l'eficiència energètica i l'aplicació de les energies renovables.
- En el període 2014-2020 s'ha apostat per promoure la inclusió social, la reducció de la pobresa i el desenvolupament econòmic (retorn de joves, *coworking*, gestió sostenible, productes locals, espais naturals).

9 Alhora, es diferencien per submesures. P. ex. : 7.1, Suport a elaboració de plans, 7.2 Millora de condicions de vida bàsica, 7.3 Infraestructura de Banda Ampla, 7.4 Millora de serveis bàsics per a la població.

Un **balanç de les polítiques aplicades** –que podem sintetitzar com a Agenda 2000– porta a fer aquestes reflexions:

- En general, potser s'han prioritzat en excés uns objectius productivistes, sense avançar en una aplicació real de polítiques de desenvolupament real.
- Pel que fa al context específicament agrari, les orientacions de la PAC han tingut també un impacte qüestionable. Es detecta, tot i això, un canvi en els models d'incorporació al sector, en què destaquen una presència rellevant de pagesia nouvinguda i l'increment de nous models de producció i consum, cada vegada més orientats als circuits curts de comercialització.

Les **orientacions** de l'Agenda 2030 poden anar en aquesta línia:

- En general, es busca potenciar la innovació a tota la UE, més cobertura i incentivar l'associacionisme d'abast europeu. També es redueixen recursos i es tendeix a la pública concurrència competitiva.
- S'afavoreixen les sinergies entre programes i la simplificació de procediments administratius en àmbits com l'agricultura i el desenvolupament rural, la política regional i altres àmbits.
- Pel que fa a la PAC, els ajuts s'orientaran a projectes viables empresarialment i realment dinamitzadors.
- Es planteja un enfocament integral de les polítiques de rejoveniment del sector agrari, en el qual guanyen importància tant les polítiques de desenvolupament com les polítiques alimentàries des de les ciutats. Es veu fonamental treballar per una nova generació de pagesia que alimenti els pobles i les ciutats des d'unes estructures agràries arrelades al territori, on conceptes com diversificació, valor afegit, producte local o certificació ecològica prenen protagonisme.

4.3. EL PROGRAMA LEADER

El programa Leader és una iniciativa motriu de la política de desenvolupament rural de la UE des de fa més de 20 anys. Des del 2014 ha evolucionat cap a mecanismes de desenvolupament local participatiu (DLP), que pot ser aplicat no només mitjançant el FEADER, sinó també amb altres fons estructurals i d'inversió (FEDER, FSE, FEMP).

1. Cooperació	2. Principi de col·laboració publicoprivada	3. Estratègia territorial de desenvolupament
4. Innovació	5. Actuacions integrades i multisectorials	6. Connexió en xarxes
	7. Enfocament ascendent	

Figura 16. Principis Leader i desenvolupament local participatiu. Font: Red Rural Nacional.

L'aplicació de l'enfocament Leader és regulada, a l'Estat, en cadascun dels PDR de les comunitats autònomes, i s'ha de basar en el marc legislatiu europeu i nacional:

- Reglament d'execució (UE) N. 808/2014.
- Articles 5 i 42-44 del Reglament (UE) N. 1305/2013.
- Articles 32-35 del Reglament (UE) N. 1303/2013.
- Marc Nacional de Desenvolupament Rural 2014-2020.
- Acord d'Associació.

L'enfocament Leader, iniciativa que ha tingut successives adaptacions, consisteix a cedir la iniciativa de planificació a les comunitats locals de cada territori rural que, **organitzades en grups d'acció local** (en endavant, GAL), associacions publicoprivades, elaboren i executen una estratègia de desenvolupament per a aquest territori aprofitant els seus recursos.

Com que es tracta d'una **metodologia de treball ascendent**, dona les eines als actors de les zones rurals perquè defineixin i implementin les estratègies de desenvolupament territorial. En són també característiques inherents el suport a les actuacions innovadores, integrades i multisectorials, el treball en xarxa i la cooperació.

L'animació Leader es basa, des de la base, en: estudi de necessitats, formació, estudis tècnics i de viabilitat, cerca de contactes, projectes pilot, inversions a petita escala, màrqueting, cooperació i complementarietat amb altres tipus de finançament.

> **Cada territori defineix una estratègia d'acord amb les seves necessitats, identitat pròpia i coneixement ampli de les seves debilitats i fortaleses, mitjançant els agents econòmics, socials, culturals i mediambientals que s'agrupen formant un GAL.**

Els GAL són els responsables de fomentar, dinamitzar i secundar els projectes dels seus territoris promoguts per beneficiaris públics o privats i que estiguin alineats amb els objectius definits en les seves estratègies. També busquen promoure projectes de cooperació amb altres grups Leader i/o agents del territori per tal de desenvolupar iniciatives i actuacions tranversals que reforcin les seves estratègies.

Tot i que cal remarcar que cada zona articula la pròpia estratègia, **l'objectiu comú es pot sintetitzar a fomentar la realització d'inversions que generin activitat econòmica** en les zones rurals, així com la creació i/o el manteniment de llocs de treball, principalment de dones i joves.

Els ajuts s'adrecen, principalment, a actuacions per a la millora dels processos de transformació i comercialització dels productes agraris, i a la creació i el desenvolupament de microempreses i pimes, en el cas de promotors privats, i a la conservació i la millora del patrimoni cultural i natural, l'impuls d'infraestructures públiques que mitiguin el canvi climàtic o s'hi adaptin, o bé que generin activitat econòmica i ocupació, en el cas de promotors públics.

Per sobre de cada GAL hi ha una **estratègia transversal** adaptada als objectius del període. L'Associació d'Iniciatives Rurals de Catalunya (en endavant, ARCA) constitueix el marc de treball comú de la pràctica totalitat dels GALs, que impulsen **àmbits de cooperació** en col·laboració amb els principals agents sectorials i en temàtiques emmarcades en el respectiu PDR.

Cal destacar projectes de cooperació com Odisseu (foment del retorn de joves), Cowocat Rural (impuls del *coworking* creant punts distribuïts i una xarxa transversal de treballadors), ENFOCC (gestió de la forest i transició energètica), Gustum (posada en valor dels productes locals) o Leader Natura (desenvolupament a partir dels espais naturals).

Es pot fer aquest **balanç de l'aplicació del programa Leader** tant en el context general com català:

- Els fons disponibles per a Leader no solen ser suficients per ells mateixos per fer front a les necessitats de finançament de les zones rurals. No obstant, quan es combinen amb altres mesures i altres fons o quan diversos GAL cooperen i uneixen forces, es converteixen en un mecanisme prou potent.
- Aquesta dinàmica de treball ha afavorit la coordinació entre agents del territori, entre territoris i entre nivells administratius, que cal considerar un fonament bàsic per a l'èxit de les polítiques de desenvolupament rural (taula 13).

La trajectòria Leader, que van iniciar a Catalunya la Terra Alta i el Pallars, ha afavorit formes de governança, dinàmiques participatives i ascendents, i ha generat una certa intel·ligència col·lectiva. També ha incentivat el teixit empresarial, amb la modernització agroalimentària i la modernització de l'oferta turística com a fites significatives.

Nivell UE	• La xarxa europea de desenvolupament rural és l'eix de connexió de les parts interessades del desenvolupament rural de tota la UE. • Contribueix a l'execució eficaç dels programes de desenvolupament rural (PDR) dels estats membres, amb la generació i l'intercanvi de coneixements, així com facilitant l'intercanvi d'informació i la cooperació entre l'Europa rural.
Nivell estatal	• Cada estat membre ha creat la seva pròpia xarxa rural nacional, en la qual s'integren les organitzacions i administracions que participen en el desenvolupament rural. • La Red Española de Desarrollo Rural coordina la tasca dels GAL de les diferents comunitats autònomes i altres aspectes d'interlocució amb el govern en aquesta matèria.
Nivell català	• La concertació d'actors publicoprivats i la seva alineació per formular i executar una estratègia de desenvolupament socioeconòmic sostenible per als territoris rurals de Catalunya és l'objecte de l'estratègia de desenvolupament local participatiu (EDLP) que porten a terme els GAL, que són els encarregats de desenvolupar el Leader a Catalunya. • Aglutina els diferents GAL i incentiva projectes de cooperació de l'ARCA.

Taula 13. El treball en xarxa, element clau del marc de desenvolupament rural. Font: Elaboració pròpia a partir de la Red Española de Desarrollo Rural.

Iniciatives com el Parlament Rural Europeu desenvolupat a Astúries el 2019 han facilitat la reflexió sobre les noves orientacions.

Les **orientacions Leader amb horitzó 2027** van en la línia de:

a. Una variació no significativa de les estratègies, però una valoració superior de la diversificació.
b. Un pes creixent de temàtiques com la transició energètica i la lluita contra el canvi climàtic, en les quals àmbits com la gestió forestal han de ser determinants.

En el context català, els GALs adeqüen el seu marc estratègic per als propers anys detectant les oportunitats i necessitats de la nova fase, identificant possibles actuacions i projectes de cooperació emmarcats en la **filosofia i enfocament dels Objectius de Desenvolupament Sostenible (ODS)**.

Cal recordar que el febrer de 2017 es prenia l'acord de govern per implementar l'Agenda 2030 mitjançant l'elaboració d'un Pla Nacional, i es va encarregar al Consell Assessor per al Desenvolupament Sostenible de Catalunya (CADS) la seva execució tècnica. Amb aquesta orientació, el CADS va presentar el 2018 l'informe *L'Agenda 2030: transformar Catalunya, millorar el món*, plantejat precisament sobre l'adaptació del país als ODS.

1. Reivindicar el programa i metodologia Leader com a imprescindibles i com a únic element als territoris rurals de Catalunya que suposa un contracte-programa plurianual que promou la concertació publicoprivada i que afronta de forma directa, i des del mateix territori, els reptes del seu desenvolupament.

2. Posar sobre la taula la preocupació davant la dinàmica poblacional dels territoris rurals i la pèrdua constant d'habitants en bona part d'aquests.

3. Ratificar l'aposta del FEADER en suport al teixit socioeconòmic, sobretot a les pimes, a l'emprenedoria i a l'economia cooperativa.

4. Demanar coordinació entre les polítiques de protecció ambiental i les de promoció de l'activitat econòmica, que sovint entren en conflicte.

5. Exigir un calendari per a l'extensió de la fibra òptica als territoris rurals.

6. Demanar un marc regulador i normatiu clar davant el desplegament de la transició energètica, oportunitat per a la generació d'economia local.

7. Sol·licitar l'alineament de fons sectorials per a les comarques de muntanya.

8. Definir una llei per a un desenvolupament rural sostenible, integral i integrador.

Taula 14. Catalunya: marc d'acció estratègica en el nou programa Leader 2021-2027.
Font: Associació d'Iniciatives Rurals de Catalunya (ARCA).

4.4. ALTRES ROLS I PROJECTES DE LES ADMINISTRACIONS SUPERIORS EN EL DESENVOLUPAMENT RURAL

La creació i/o manteniment d'infraestructures que es localitzen o travessen el medi rural és un nucli fonamental de l'**actuació de l'Estat**, tot i que sol ser oblidat. En aquest sentit, sovint **s'ha trobat a faltar un criteri de discriminació positiva**, en camps com les infraestructures de mobilitat, la gasificació i les TIC.

El balanç, des del punt de vista d'igualació d'oportunitats, és força decebedor. A més, el manteniment d'aquelles infraestructures ja existents és insuficient, partint d'un criteri incomplet com és la baixa densitat de població.

En general, el criteri de treball s'ha basat a donar resposta a determinades demandes o necessitats, i no ha partit tant d'un criteri planificador o de priorització.

D'altra banda, bona part de la tasca de l'Estat en desenvolupament rural, a banda de l'àmbit de coordinació dels programes europeus, es canalitza mitjançant les funcions habituals i els programes específics i projectes del Ministerio de Agricultura.

L'emergència de la problemàtica del despoblament tendeix a incentivar altres actuacions adaptades al marc estatal o a programes supraautonòmics. És el cas, per exemple, de la inversió territorial integrada per a un territori com la Serranía Celtibérica, que aglutina províncies de diverses comunitats autònomes.

La crisi ha afectat especialment les zones rurals, sobretot els darrers anys. Aquest fet ha motivat una certa adaptació dels diversos nivells administratius.

Per la seva banda, a part de la coordinació de programes i projectes en aquests espais, el suport a la modernització agrària i al context Leader, el paper de la **Generalitat de Catalunya** sobre les zones rurals s'orienta a matèries com:

- La gestió dels espais naturals com a elements de dinamització d'entorns, en bona part, de baixa densitat.
- La millora d'infraestructures viàries per a l'accessibilitat a les zones rurals (i la reducció del temps de desplaçament a i des de les zones urbanes). És un criteri que es va fent extensiu a l'àmbit ferroviari.[10]
- La creació d'equipaments i serveis diversos, destacant equipaments d'abast comarcal (hospitals, biblioteques i altres) que han ajudat a vertebrar o equilibrar relativament el territori.
- Iniciatives de suport a la digitalització (p. ex. extensió de la cobertura tecnològica, afavoriment de xarxes intel·ligents, premi Ruralapps i altres).

10 P. ex. La línia Lleida-la Pobla de Segur, gestionada per Ferrocarrils de la Generalitat de Catalunya.

En els darrers anys, la Generalitat ha orientat una part de les polítiques de desenvolupament territorial a **programes i mesures per a la lluita contra el despoblament rural**, com per exemple:

- La creació de la Comissió Interdepartamental sobre Despoblament Rural (2017).
- El disseny de l'estratègia per a la dinamització territorial (2019), que té com a finalitat generar oportunitats a través de l'activitat econòmica i la implicació compartida de les zones de Catalunya afectades per la desocupació, l'envelliment de la població i el despoblament rural. El Govern es marca com a objectiu coordinar els diferents nivells d'administració pública i les actuacions sectorials que es volen implementar per facilitar els objectius de l'estratègia: el creixement econòmic, la diversificació i la millora del nivell de vida i de l'ocupació.

- Diagnòstic conjunt amb cada territori.
- Treball també conjunt i bilateral en possibles solucions, partint de potencialitats i especialització territorial.
- Voluntat d'implementar les polítiques d'acord amb els principals actors territorials públics (diputacions, consells comarcals, ens supramunicipals i municipis) i privats.
- Comissió coordinada pel Departament de Presidència i altres departaments de la Generalitat. Elaboració d'un informe anual.
- Recollida de dades i bones pràctiques, avaluació d'estratègies implementades.
- De la comissió en dependrà una altra comissió, assessora i amb funcions consultives, integrada per representants de les diputacions, l'Associació Catalana de Municipis, la Federació Catalana de Municipis i l'Associació de Micropobles de Catalunya.
- El plenari de la comissió decidirà la creació de les comissions territorials de les zones on es desplegarà l'estratègia de dinamització i el seu calendari.
- La selecció dels territoris es farà d'acord amb els principals indicadors d'activitat socioeconòmica i de competitivitat territorial, com llocs de treball, disponibilitat de sòl, renda, demografia empresarial, entre d'altres.

Taula 15. Components de l'estratègia per a la dinamització territorial. Font: Generalitat de Catalunya.

Cal emmarcar en la nova manera d'entendre aquestes polítiques de desenvolupament el projecte de dinamització **'Un país d'oportunitats, un país viu'**. Amb aquest, l'executiu català vol fer front als problemes de despoblació, envelliment i retrocés econòmic que pateixen determinats territoris i afavorir el reequilibri de país.

Partint d'una comissió plenària interdepartamental, ha de comptar amb la participació de les diferents administracions del territori, a més d'agents socioeconòmics públics i privats. Comporta un pla de treball articulat de manera bilateral, per tal d'identificar els principals reptes i solucions que contribueixin a la dinamització de cadascun dels territoris on s'implementarà el pla.[11] Aquest projecte s'ha de contemplar no tant d'una manera finalista, sinó com un pas més en una **necessària readaptació progressiva de les polítiques**.

Finalment, el Govern ha aprovat crear una comissió interdepartamental sobre despoblament rural, adscrita a la Conselleria d'Agricultura, per elaborar un diagnòstic i donar solucions concretes al desequilibri demogràfic.

11 A partir de l'Alt Urgell, el Pallars Sobirà, la Ribera d'Ebre i la Terra Alta s'ha d'anar estenent a altres comarques.

4.5. EL PAPER DE LES ADMINISTRACIONS LOCALS I ALTRES AGENTS

Sense cap afany d'exhaustivitat, és interessant revisar el paper de les administracions locals, al marge de la seva participació en iniciatives i projectes corresponents a administracions superiors.

Tot i que a cada nivell, i de manera cada vegada més clara, és necessari l'acord entre els agents al voltant d'una visió i una estratègia compartides, és evident que **cada nivell administratiu té una incidència diversa en el desenvolupament rural**.

Els respectius marcs polítics estatals i regionals incideixen en les particularitats, i això no és una excepció en el cas de Catalunya.

Les **diputacions** provincials constitueixen, per definició, l'administració de suport als petits municipis i, per tant, són un element fonamental per a les zones rurals, encara que tradicionalment la seva tasca s'ha desplegat sobretot municipi a municipi. També cal tenir en compte que els perfils varien segons cada cas, i en el cas de Catalunya, la presència dels consells comarcals és un altre factor diferenciador.

La seva tasca és important en la implementació de millores locals de serveis i equipaments, així com en el suport administratiu a diversos nivells (p. ex. redactar un projecte d'interès econòmic per a un municipi).

En alguns casos compten amb estructures *ad hoc* amb la finalitat del desenvolupament territorial, com és el cas de societats per al desenvolupament provincial. També donen suport a altres instàncies socioeconòmiques dels territoris, com l'àmbit universitari i l'associacionisme empresarial, i són, per tant, un marc impulsor potencial de la quàdruple hèlix.

Per la seva banda, els **consells comarcals** són mecanismes de cooperació adaptats a territoris que, en principi, presenten certs trets d'homogeneïtat, per la qual cosa són àmbits útils per a la implementació de determinats projectes articuladors des del punt de vista territorial i/o sectorial.

Hi ha una gran diversitat de perfils sectorials i de nivells d'eficàcia entre els 42 consells comarcals, i cal apuntar la seva creixent participació a la creació de mecanismes autònoms de desenvolupament que són camp de joc per als agents de la seva delimitació.

També es detecta una tendència a la cooperació entre diversos consells comarcals. Observem, per exemple, aquestes pautes habituals de cooperació:

- Entre l'Alt Empordà, la Garrotxa i el Ripollès.
- Entre els dos Pallars.
- Entre l'Urgell, la Segarra i la Conca de Barberà.
- Entre el Priorat, la Ribera d'Ebre i la Terra Alta.
- Entre les quatre comarques de l'Ebre (tendint a la mancomunació de projectes estratègics).
- Entre la Terra Alta, el Matarranya i els ports de Morella (les dues darreres zones, de fora de Catalunya).

Els **ajuntaments**, en funció de les competències que els permet la legislació (i que són diferenciades segons la dimensió del municipi) també tenen un paper en la incentivació de mesures de desenvolupament local/rural. En aquest cas, pesa molt el perfil dels dirigents i l'existència d'oportunitats específiques (p. ex. en el camp del patrimoni).

En conjunt, bona part dels ajuntaments s'han limitat a executar millores locals que, en alguns casos, han facilitat optimitzar l'acció de les altres administracions i les inversions privades, p. ex. en camps com la creació d'oferta turística.

En altres casos, però, la implementació de projectes de disseny exclusivament local ha tendit a generar baix impacte real i, fins i tot, a posar en risc les limitades finances locals.

Diputació de Tarragona	Consells comarcals	Ajuntaments
- PAM, suport a actuacions en municipis. - Coordinació projectes FEDER en zones específiques (p. ex. muntanya). - Suport a projectes articuladors singulars. - Suport a centres de *coworking*. - Promoció turística exterior. - Mecanismes per a l'aterratge empresarial. - Patronats i equivalents de promoció exterior. - Participació en corredors per a la internacionalització.	- Coordinació projectes FEDER dels diversos municipis de la comarca. - Escorxadors o altres suports a l'activitat agroalimentària. Difusió de l'oferta de sòl empresarial. - Disseny de projectes articuladors (p. ex. un sender turístic). - Coordinació de l'oferta turística local. - Participació en la creació de corredors de desenvolupament a escala catalana. - Oferta formativa en àmbits específics.	- Recuperació de patrimoni local. - Creació d'àrees de lleure. - Zones d'aparcament que poden beneficiar nuclis turístics, cooperatives i altres. - Organització de fires i altres esdeveniments. - Edició de material de promoció turística. - Creació de zones empresarials locals. - Organització de xerrades en temàtiques específiques. - Incentivació de centres de *coworking*.

Taula 16. Exemples de projectes per cada nivell d'administració (o adaptats al seu marc geogràfic).
Font: Elaboració pròpia.

Hi ha **altres instàncies o perfils d'agents** que també tenen un paper en el desenvolupament de les zones rurals. Per grans perfils, trobem per exemple:

a. Educatiu: escoles, instituts, altres centres formatius. En alguns territoris, les universitats (que a vegades disposen també de manera directa d'eines concretes per al desenvolupament territorial) també tenen un paper significatiu mitjançant l'aplicació de la recerca a projectes específics.
b. Àmbit empresarial: empresaris i emprenedors, associacions empresarials, cooperatives agrícoles, consells reguladors de les denominacions d'origen.
c. Àmbit associatiu: entitats culturals i patrimonials, associacions incentivadores de la vida comunitària local i comarcal, associacions esportives (p. ex. entitats excursionistes) i altres.

Algunes d'aquestes entitats, especialment a partir de la constatació que el despoblament rural era cada cop més important, han fet les seves aportacions en forma de propostes d'actuació, més o menys genèriques.

- Ajudes a fons perdut per recuperar l'activitat empresarial malmesa per l'incendi.
- Promoure i estimular les inversions per poder aplicar els ODS.
- Gestionar més eficientment el món rural i els boscos amb la finalitat d'evitar la desforestació, la desertització i la despoblació.
- Garantir la connectivitat 5G i/o fibra a tot el territori.
- Introduir un plus per fomentar la repoblació de les comarques rurals en places de funcionaris.
- Desplegar serveis a la persona que siguin de qualitat per tot el territori rural i forestal.
- Invertir i afavorir els convenis tecnològics entre productors i empresaris per tal de fomentar la tecnologia en tots els aspectes productius de la indústria agroalimentària.
- Potenciar la formació dels treballadors respecte a les noves tecnologies i la implantació de noves tècniques de producció.
- Impulsar el consum de productes de proximitat i un consum responsable i sostenible.
- Implicar tots els actors del món rural en una estratègia de futur que garanteixi un nivell de vida i un dia a dia igual que en les zones urbanes, focalitzant especialment l'acció sobre els joves.

Taula 17. PIMEC: Pla 2/15 per l'impuls del món rural (a partir de l'incendi de la Ribera d'Ebre, 2019).
Font: Petita i Mitjana Empresa de Catalunya (PIMEC) (2019).

4.6. UN BALANÇ GENERAL DE LES POLÍTIQUES APLICADES

Complementàriament a les reflexions apuntades per a l'àmbit europeu, és interessant fer un **balanç dels resultats de les polítiques esmentades**, començant per algunes reflexions sobre la manca d'adequació de les polítiques:

- Més enllà del context Europa/Leader no hi ha hagut una diferenciació suficient en les polítiques a aplicar en els diferents espais.
- **El marc normatiu no té en compte suficientment l'especificitat rural** i de les diverses zones, i menys encara el ràpid context de canvi que imposen la societat actual i la globalització. Això és especialment evident en el context de l'urbanisme. Influeixen també discriminacions financeres i d'altres tipus.
- Les limitacions són especialment clares en àmbits com la política d'habitatge, tant per la manca de clarificació del paper dels agents com per la reduïda adaptació a la realitat rural. El fet de no avançar en aquest àmbit ha incrementat les dinàmiques d'emigració de població jove, fins i tot aquella que es voldria quedar al poble d'origen.
- **El marc legal i el calendari polític han influït excessivament** en el context municipal, i s'ha partit de propostes programàtiques i d'execució de pressupost en urbanisme i equipaments, sense consulta a la població i sense un criteri estratègic o de model de desenvolupament. Això ha motivat situacions de duplicitat d'equipaments i serveis entre municipis veïns, i han mancat recursos per a actuacions més estratègiques.
- Les **dinàmiques localistes** han estat especialment preocupants en àmbits com la de les localitzacions empresarials, que han resultat poc estratègiques o competitives.
- Les poblacions més petites tenen moltes més dificultats per implementar dinàmiques de canvi. Això fa imprescindible treballar en un marc supralocal que permeti capacitat de reacció, optimitzant recursos i assegurant els serveis. Aquesta orientació es detecta encara en un nombre de casos molt limitat.

Grans eixos	Àmbits de projecte
Ordenació territorial i infraestructures	- Infraestructures i política de mobilitat. - Sòl industrial-empresarial. - Altres xarxes d'infraestructures i serveis.
Formació, recerca i transferència	- Oferta formativa reglada i no reglada. - Àmbit de transferència.
Afavoriment dels sectors econòmics	- Àmbit agroalimentari. - Turisme: oferta, senyalització, elements interpretatius, etc.
Àmbit de competitivitat empresarial	- Suport a la petita i mitjana empresa. - Mecanismes per a l'emprenedoria i eines de suport a l'emprenedor en general. - Suport a la internacionalització.
Altres polítiques d'equilibri territorial	- Àmbit TIC. - Cooperació supralocal en modalitats diverses. - Habitatge de protecció oficial. - Altres aspectes de cohesió social.

Taula 18. Una síntesi d'àmbits d'actuació en equilibri territorial. Font: Elaboració pròpia.

S'ha avançat en determinades millores viàries, **urbanisme i serveis locals** (que requereixen manteniment), la creació de zones empresarials (poc competitives), la creació de petites activitats agroalimentàries, una nova oferta i promoció turístiques (amb mancances de coordinació) i en una oferta formativa puntual i fragmentada.

Vista la situació general i l'evolució recent del medi rural, aquest *mix* de polítiques i projectes es pot considerar insuficient i amb tendència a l'espontaneïtat, i és insuficient per superar, per exemple, una davallada demogràfica gestada al llarg de dècades.

Per tot plegat, **és necessari fer una lectura crítica de les polítiques aplicades fins ara** (figura 17), de manera que, sumat a les noves orientacions europees, es pugui avançar en mesures que siguin realment redreçadores de la realitat rural.

Factors	Exemples
• Manca de polítiques d'estat. • Canvis socials més ràpids. • Fragmentació local. • No coordinació. • Mimetisme. • Pes de l'obra pública. • No priorització. • Poca anàlisi de viabilitat.	• Projectes de reg antics. • Noves empreses molt petites. • Vivers d'empreses no especialitzats. • Polígons sense dotació. • Canvis d'identitat i senyalització turística. • No reacció per a casos específics (p. ex. desindustrialització Flix-Ascó). • Inadequació oferta FP i poca coordinació supracomarcal.

Figura 17. Una visió crítica sobre les polítiques aplicades. Font: Elaboració pròpia.

CONCLUSIONS I ALTRES REFLEXIONS DEL CAPÍTOL 4

- Els processos de desenvolupament rural comporten una construcció lenta.
- Cal anar més enllà de l'anàlisi clàssica de l'espai com a sistema productiu i anar a una visió sistèmica, amb fluxos entre territoris, impactes derivats de les accions de desenvolupament i altres.
- El marc europeu és fonamental, i es troba en evolució constant. Permet estructurar estratègies i prioritzar un determinat perfil d'inversions.
- Les polítiques de desenvolupament rural van més enllà dels fons i projectes europeus.
- El programa Leader és un model d'implementació de les polítiques fonamental en l'enfocament territorial, ascendent, integrat i multisectorial, organitzat a través de partenariats publicoprivats.
- Les polítiques aplicades han estat fragmentades i amb insuficient coordinació entre administracions i entre àmbit públic i privat.
- La sincronització de les parts a l'entorn d'una estratègia compartida genera clars efectes multiplicadors. Moltes zones encara no han fet aquest pas.
- Són habituals solapaments i mancances de coordinació entre administracions.
- Cada administració local intervé de manera diferent i amb eficàcia diversa.
- En les zones més despoblades, la intervenció d'emprenedors i associacions constitueix un factor de canvi tant o més important que l'àmbit públic.
- És necessari un plantejament crític per avançar en la definició de noves polítiques, partint d'una nova mirada sobre les polítiques agràries i altres.
- En el context agrari, és clau generar valor afegit i anar de subvenció a inversió. La política agrària ha d'incorporar la ciutat (on hi ha els consumidors).
- El món agrari i rural també pot i ha de tenir plantejament *smart*.
- Tot i que la ciutat també ha de ser resilient i més autosuficient en recursos, segueix requerint els recursos de l'espai rural.
- L'espai rural ha de ser clau en l'orientació a l'economia i la societat del coneixement. Requereix suport específic.
- És necessari analitzar en profunditat la vigència dels espais supralocals de cooperació, tenint en compte la necessitat de disposar de certa massa crítica.
- En el context català i de la demarcació de Tarragona, es detecta un interès progressiu en àmbits com la prospecció de noves oportunitats, la implementació d'estratègies i la cooperació supralocal i entre públics i privats.

CAS D'INTERÈS: PECT BARCELONA SMART RURAL

Aglutina 4 GALs, amb el Centre Tecnològic Forestal de Catalunya com a soci tecnològic. Participants no beneficiaris, com el clúster de la biomassa. Basat en territoris pilot connectats i en la dinamització productiva (primari).

Algunes operacions: creació d'espais test, per a suport a l'emprenedoria; Rural Innova (microempreses d'economia social i cooperativa, tiquet per a joves rurals, accés a l'habitatge); Rural Equipa't (pilots en transformació de productes ramaders, amb banc de terres i escorxadors mòbils). Pla biomassa zero i accions de gestió forestal intel·ligent.

Web: https://www.diba.cat/es/web/sala-de-premsa/-/bcn-smart-rural-una-iniciativa-de-desenvolupament-del-territori-no-metropolita

Imatge: Vincent van Zeijst

CAS D'INTERÈS: CAMPUS DE LEKAROZ, BAZTAN (NAVARRA)

Aposta del govern navarrès per al desenvolupament de la comarca Baztan-Bidasoa mitjançant la implantació d'empreses intensives en coneixement. Elevada qualitat ambiental i espai singular (inclou centre d'empreses).

Localització estratègica entre Navarra, Euskadi i Aquitània. L'orientació sectorial prioritària s'emmarca en l'estratègia RIS3 navarresa.

Web: campuslekaroz.com

Imatge: Arcelor Mittal

5. LA NOVA RURALITAT EMERGENT

5.1. UNA VISIÓ PENDENT D'ACTUALITZACIÓ

Tradicionalment, la manera com la societat en general ha contemplat el món rural ha evolucionat com aquest mateix món, de manera lenta. Però, a més, ho ha fet sota una **mirada principalment urbana**. Això fa que puguem parlar d'una visió relativament deformada, per exemple, a partir de:

- La consideració de l'espai rural com a reserva de sòl per a usos com les infraestructures i l'expansió urbana, per part de molts planificadors.
- La focalització de l'interès d'anàlisi econòmica, de manera gairebé exclusiva, en el món agrari (responent en part a una visió limitada).
- Un tractament totalment diferenciat entre món rural i urbà.
- La tendència a la idealització de la seva imatge, alimentada al mateix temps de tòpics i tradicionalisme.
- En relació amb el punt previ, la tendència a l'oblit sobre les necessitats reals dels seus propis habitants.

Aquesta mirada poc ajustada a la realitat ha estat afavorida pels continguts educatius, pels mitjans de localització i fins i tot pel cinema i altres arts, tots ells produïts o centralitzats, de manera gairebé exclusiva, en nuclis urbans.

> **Hi ha una percepció bucòlica dels espais urbans sobre els espais rurals, que muta en decepció[12] si el contacte directe no s'adapta a aquella percepció. Allò rural es mou entre el tòpic i la visió deformada. Els prejudicis sobre la ruralitat han estat incentivats a gran escala pel món del cinema, la literatura i altres espais comunicatius i culturals.**

En el vessant oposat, **existeix també una visió deformada dels residents rurals envers la ciutat**, alimentada en part pels mateixos factors i que presenta els nuclis urbans com a espais d'oportunitats sense límits per a tothom, i com a marc d'activitats comercials i d'oci que es desenvolupen gairebé a diari. No podem treure importància a aquesta particular visió en referir-nos als moviments migratoris poble-ciutat.

Tot plegat ha afavorit, al mateix temps, **una mena de supremacisme urbà**, el qual d'alguna manera s'ha acabat reflectint en les polítiques públiques sobre l'àmbit rural, que han acabat tenint un perfil conservador.

Aquesta realitat, constatable tant en el marc espanyol com en el català, no s'ajusta a la detectada per exemple a França, on tenen caràcter diferenciador aquests factors, interessants de considerar com a element de reflexió:

- Un marc polític basat en una forta cultura d'afavoriment de la igualtat d'oportunitats per a totes les persones.
- Una potent estructura de mecanismes tècnics d'anàlisi, visió i proposta estratègica coordinada entre els diferents nivells administratius.

12 MARTÍNEZ, Layla: "La decepción del turista rural", Soberanía alimentaria: biodiversidad y cultura. https://soberaniaalimentaria.info/numeros-publicados/63-numero-32/554-la-decepcion-del-turista-rural [Última consulta: 20-11-2019]

- Una valoració professional més significativa sobre les tasques que tenen lloc al camp, siguin o no vinculades a l'agricultura.
- Un correcte entramat de promoció i comercialització dels productes alimentaris de qualitat, que ajuda a la seva valoració i diferenciació –en funció dels trets locals respectius– per part del conjunt de la població.
- Una cultura molt més desenvolupada de la cooperació supramunicipal, no entesa com un simple element de suport al mateix municipi.
- Una gestió proactiva i ambiciosa del paisatge.
- **Una difusió molt més adient dels valors que el medi rural aporta al conjunt de la societat i del país**.

En general, és molt millorable el nivell de coneixement mutu entre les zones rurals i les urbanes. Per tant, l'acord entre ambdues per al benefici mutu presenta un punt de partida baix.

5.2. UN MÓN EN TRANSFORMACIÓ

És evident que el concepte tradicional de l'àmbit rural, i del petit poble com a símbol representatiu, persisteixen en el nostre context cultural i visual. Però, tot i allò que s'ha dit en el punt previ, ho fan cada cop amb més dificultats i en àmbits geogràfics cada cop més concrets.

Paral·lelament, es constata que:

a. **Els territoris rurals tenen una gran diversitat**, des dels espais periurbans a la ruralitat profunda, i que aquesta diversitat s'incrementa amb el temps. Ens referim sobretot a elements d'estructura econòmica i mode d'ocupació del territori.
b. **Els estils de vida tendeixen a ser cada cop més homogenis**, encara que pugui semblar una mica contradictori (en bona part, pels hàbits dels joves).

Possiblement fruit de l'augment de la circulació d'informació i de persones, sembla evident que el medi rural va deixant enrere els estereotips del passat per buscar la seva nova identitat. Emergeix, així, una altra ruralitat, més enfocada al món del segle XXI.

Concepte multidimensional de l'espai i el territori rurals	Polifuncionalitat de l'espai rural	Modificacions d'organització social i institucional local
Expressió de la democratització en allò local	Estil de vida amb ingredients sumats als tradicionals	Continuum rural-urbà i obsolescència de l'antiga divisió
Consciència ambiental i d'utilització adient de recursos	Més participació de dones i joves en l'activitat productiva	

Figura 18. Alguns ingredients que defineixen la nova ruralitat. Font: OCDE (2006).

Com constatem al llarg del document i en l'annex final, parlen d'aquesta nova manera d'entendre el món rural múltiples bones pràctiques, que tenen a veure amb aquestes variables o bé hi tenen el seu punt de partida:

- Nous projectes emprenedors, en sectors diversos.
- Noves formes de treball, que obren oportunitats en nous espais.
- Assentament de persones de procedència urbana en petits pobles.
- Més valoració dels espais rurals per part dels residents urbans.
- Noves propostes i governances per al desenvolupament, així com espais locals i orientacions innovadores degut a lideratges i recursos específics.

Aquesta realitat emergent –que es constata tant en l'àmbit territorial com en l'estructura econòmica i ocupacional i en els àmbits social i cultural– motiva, progressivament, un **acostament diferent a la seva anàlisi**. Un acostament que incorpora, progressivament, nous elements o variables (figura 19).

	Antiga aproximació	Nova aproximació
Objectius	Igualació, ingressos per explotació, competitivitat per explotació	Competitivitat de les àrees rurals, valoració dels atractius locals, explotació dels recursos no usats
Sector objectiu clau	Agricultura	Diversos sectors de l'economia rural (p. ex. turisme rural, manufactures, TIC, indústria, etc.)
Principals eines	Subsidis	Inversió
Actors clau	Governs estatals i agricultors	Tots els nivells de govern (supraestatals, estatals, regionals i locals), diversos actors implicats (públics, privats, ONGs)

Taula 19. El nou paradigma rural: objectius, eines i actors.
Font: Informe OCDE "El nou paradigma rural: polítiques i governança" (2006).

Molts ingredients d'aquesta nova ruralitat desborden els tòpics, i Catalunya no és una excepció en aquesta dinàmica de transformació. Els diversos estudis apunten canvis, fugint de la visió restringida a aspectes negatius.

L'Observatori del Món Rural (2016), per exemple, parla d'**un món rural català cada cop més verd i dinàmic** en el qual:

- La taxa d'atur és inferior al 10% (i un 2,4% inferior a la urbana).
- Es creen, proporcionalment, més empreses i ocupació.
- El dinamisme es basa en l'agricultura i el turisme.
- El sector agrari és atractiu per als joves, que aposten majoritàriament per l'agricultura i ramaderia ecològica (creixement de 30.000 ha el 2016), i les dones representen el 30% de les noves incorporacions a l'agricultura.
- Es disposa de cost més baix dels lloguers i més equipaments culturals per cada 1.000 habitants.

Tot i aquestes dades, i la constatació que aquest territori aporta activitat econòmica i valors ambientals, socials i culturals, segueix el degoteig del despoblament i costa superar les males connexions del transport públic i l'escàs accés a la banda ampla.

La taula 20 intenta detallar algunes de les **principals tendències per grans àmbits**, fusionant l'evolució general i les particularitats territorials. Es tracta d'un recull no exhaustiu dels principals elements de canvi en els apartats econòmic, social i territorial.

Alguns dels **exemples específics de nova ruralitat en pobles catalans**[13] poden ser:

- La diversificació del perfil de residents de la majoria dels pobles, en molts casos a partir de l'arribada de persones sense un vincle previ amb aquests.
- La proliferació de grups musicals en pobles de mida diversa (la Cellera de Ter, Flix, la Torre d'Oristà).
- La creació d'iniciatives socials basades en les tecnologies (des dels centres de *coworking* rural de Riba-roja d'Ebre, Guissona, Alfarràs a xarxes com la Borrassa, a les Borges Blanques).
- Esdeveniments culturals de perfil i mida diversa, com ara Clownia (circ i música, St. Joan de les Abadesses), Gargar (art al carrer, Penelles), Esbaiola't (arts escèniques, Esterri d'Àneu) i Clickània (món dels *clicks*, Montblanc).
- La implantació de professionals qualificats en petits pobles del Pirineu.

Ho sostenen variables com l'accés a la informació i la comentada homogeneïtzació dels estils de vida, el caràcter emissor de persones, tendències i públic de les aglomeracions urbanes properes i fins i tot el retorn de cap de setmana dels joves que estudien fora.

13 Vegeu la *Newsletter Catalunya Sud: Regió del Coneixement* dedicada a la Innovació i desenvolupament rural, N. XII, Desembre 2019 http://www.regio-coneixement.catedra.urv.cat/ca/newsletter/12/

Orientació a nous models econòmics	- Convivència de pagesia tradicional i nouvinguda (d'origen rural o urbà). - Readaptació del sector primari i agroalimentari com a sector innovador. - Més equilibri sectorial, terciarització (p. ex. serveis a les capitals de comarca). - Impacte del turisme en petits pobles, combinat amb altres sectors. - Emprenedoria sostinguda per limitacions financeres i tendència social. - Dinàmiques de deslocalització tant en sentit positiu com negatiu.
Creixent mixticitat social	- Reducció de la població com a factor de canvi en ell mateix. - Tendència a la complexitat més elevada i diferenciació entre zones rurals. - Valoració externa: menys contaminació i preus **més baixos**, més natura, espai i convivència. - Nous residents diversos en pobles: transformació més ràpida, en alguns casos, que a la ciutat. - Els joves, com a motor d'equiparació de pautes culturals i de consum. - Noves variables: més bona posició de la dona, extensió de la pobresa. - Convivència de la tradició i les noves tendències culturals, arribant a l'*underground*. - Espai activador de democràcia local, de governances participatives-ascendents. - Tendència a la captació de *classe creativa*[14] en alguns punts concrets. - Creació d'una dinàmica sociocultural pròpia a les zones estabilitzades.
Territoris en mutació	- Enfortiment del vincle rural en general. - Accessibilitat, encara factor de competitivitat i canvi (tot i que pugen altres factors). - Diferències competitives en funció de la relació amb l'urbà i periurbà més proper, respectivament. - Urbanitat que arriba també per sistemes de centralitat de base diària o *conques de vida*.[15] - Zones empresarials i eixos viaris configuren corredors de desenvolupament potencials. - Vinculacions entre poblacions que tendeixen a no ser administratives.

Taula 20. Principals tendències per grans àmbits. Font: Elaboració pròpia.

14 Concepte de Richard Florida, que la identifica com la força impulsora clau per al desenvolupament econòmic de les ciutats postindustrials dels EUA. L'existència de centres tecnològics i altres referències del coneixement i algunes empreses fa que algunes zones captin treballadors del coneixement i professionals en ciència i tecnologia, econòmiques, salut, advocats, educació, arts i disseny.

15 Conceptes similars que defineixen els espais en els quals la població desplega el seu dia a dia (mercats de treball i desplaçaments per serveis). En el cas de França té un desenvolupament estadístic més alt. A Catalunya en poden ser exemples algunes valls del Pirineu, la Terra Alta, l'entorn de la central nuclear d'Ascó i la rodalia de nuclis subcomarcals de serveis (Calaf, Camprodon).

Aquests exemples tenen un impacte reduït en les estadístiques socioeconòmiques, però constitueixen elements de canvi reals en petites poblacions i generen un efecte demostratiu, a escala local i en l'entorn.

D'altra banda, l'**interès per una matèria en plena transformació**, com és aquesta, motiva l'organització de congressos, jornades, esdeveniments diversos i publicacions.

Figura 19. Exemple de jornada sobre noves ruralitats. Font: La Conca 5.1.

Per exemple, entre la tardor de 2018 i la primavera de 2019, la Fundació del Món Rural va participar en tres jornades, a la Segarra, Blancafort i la Vall d'en Bas, per fomentar l'arrelament dels joves que han decidit viure en pobles i reflexionar sobre les necessitats i potencialitats de cada territori per situar-les en l'agenda política.

5.3. LA LLUITA CONTRA EL DESPOBLAMENT COM A FACTOR DE CANVI

A finals dels anys 10 i inicis dels 20, la presència del despoblament en els mitjans de comunicació es podria qualificar com de *bombolla mediàtica*. La mateixa expressió ja indica que el fenomen (menys intens a Catalunya que a la resta de l'Estat o altres àrees mediterrànies) desperta gran interès, i també el risc de passar a ser oblidat en breu.

El despoblament ha fet irrupció mediàtica segurament per l'*afartament* dels espais, basant-se en greuges reals, però abusant segurament d'estadístiques negatives i d'una visió entre dramàtica i estereotipada.

Paral·lelament a l'esclat mediàtic comentat, es pot anotar l'increment, molt més clar encara que en el punt previ, de **jornades i publicacions sobre el despoblament**, ja siguin tècniques o divulgatives.

Si més no, aquestes eines permeten fer un balanç de les polítiques aplicades, posar en contacte agents diversos i fer una difusió de bones pràctiques.

Figura 20. Exemple de congrés sobre el despoblament. Font: Contexto.

El despoblament no deixa de ser un fet constatable i un element de preocupació per a les administracions i, evidentment, per als residents d'aquests espais. En multitud de pobles altament afectats, la situació actual motiva una dificultat evident per mantenir els serveis més bàsics.

Precisament, hi ha indicis de reacció per part de les administracions. Per exemple, **el Parlament Europeu ha decidit destinar un 5% dels fons de cohesió a pal·liar el despoblament**, fet que obre una finestra inèdita d'oportunitats.

Per la seva banda, el govern central va aprovar, el març de 2019, les directrius generals de l'anomenada ***Estrategia Nacional para el Reto Demográfico***. Aquestes directrius plantegen una estratègia de caràcter global i transversal, des d'una perspectiva multidisciplinària i amb la participació de tots els departaments ministerials.

Seguint l'encàrrec inicial, per a l'elaboració de l'estratègia s'ha comptat amb la col·laboració de les comunitats autònomes, les ciutats amb estatut d'autonomia i les entitats locals.

Més enllà de la concreció de les propostes, que poden comptar amb limitacions financeres i veure's dilatades en el temps en la seva aplicació, l'*Estrategia* representa un pas endavant més en la **voluntat de coordinació interinstitucional** i entre les institucions i l'àmbit privat. Cal veure, també, com pot afectar el context polític català a aquesta voluntat.

Objectiu general	- Posar les bases d'un projecte de país que garanteixi la igualtat d'oportunitats i el lliure exercici dels drets de ciutadania en tot el territori, mitjançant la coordinació entre administracions, l'optimització dels recursos endògens i la col·laboració publicoprivada.
Objectius transversals	- Garantir la plena connectivitat territorial, amb cobertura integral de banda ampla i telefonia mòbil. - Assegurar la prestació de serveis bàsics, adaptats a cada territori. - Incorporar la perspectiva demogràfica en lleis, plans i programes. - Afavorir la simplificació normativa i administrativa. - Donar valor a la imatge i reputació dels territoris. - Incrementar la responsabilitat social del sector privat i l'acord publicoprivat. - Alinear l'Estratègia amb els ODS.
Mecanismes de governança	- Grup de Treball Interministerial. - Grup Institucional amb les comunitats autònomes i la Federació de Municipis (FEMP). - Grup de treball amb ajuntaments i diputacions. - Participació de la societat en fòrums.

Taula 21. *Estrategia Nacional Frente al Reto Demográfico*: objectius i governança.
Font: Ministerio de Política Territorial y Función Pública (2017).

La reacció contra el despoblament, especialment en el context estatal, ha viscut també la **irrupció d'associacions i plataformes** que intenten aglutinar els agents particulars per àmbits territorials especialment afectats i prioritzar les corresponents reivindicacions en infraestructures –de mobilitat i tecnològiques– i en l'atenció mèdica. Curiosament, diverses zones s'atorguen el títol de *zona zero del despoblament*.

De fet, l'aparició de la plataforma Teruel Existe va ser un dels principals ingredients per introduir el tema a l'agenda pública.

Teruel Existe	S.O.S. Talavera y Comarca
Soria ya!!!	Tú Haces Comarca Tierra de Campos (Palència)
Jaén merece más	Asociación para el Desarrollo Zamora 10
La Otra Guadalajara	Daroca y su comarca se resisten
Cáceres se mueve	Plataf. Rural-Alianzas por un mundo rural vivo
Todos a una por Linares	Plataforma Bureba es Futuro (Burgos)
Asociación Repuebla (Burgos-Sòria)	Rural Mineras (Teruel)
Ávila Rexiste	Segovia Sur
Asociación Española contra la Despoblación	Mesa por la Recuperación de Talavera y su Comarca
Salvemos Béjar	Asoc. Medio Rural Pueblos de Guadalajara
Cuenca Ahora	Abraza la tierra (11 GAL)
S.O.S. Cameros (la Rioja)	Aranda y la Ribera del Duero burgalesa quieren futuro
Pirineo Bizirik (Navarra)	

Taula 22. Algunes plataformes coordinades en les accions de l'*España vaciada.*
Font: Teruel Existe.

La realització d'una gran manifestació a Madrid amb la participació d'aquest gruix d'entitats (31 de març de 2019) i l'entrada al congrés de Teruel Existe constitueixen fites importants en aquesta orientació.

Aquestes iniciatives socials tendeixen també a fer **propostes per a l'assentament de nous residents**, i conviuen amb entitats de radi d'actuació més específic:

a. Entitats i/o projectes orientats a facilitar el repoblament de pobles i zones concretes. Sobresurten els programes Abraza la Tierra i Nuevos Senderos (aquest, per a població immigrant), però també casos més específics (fons de capital risc per atreure empreses a El Velosillo, Segòvia, iniciativa Revitando a la Sierra de Ayllón, projecte Empenta Artieda en aquest poble de la Jacetania).
b. Reivindicatives/propositives d'infraestructures de mobilitat i serveis.
c. GALs i altres mecanismes publicoprivats per al desenvolupament local i territorial. Cal recordar que la Red Española de Desarrollo Rural (REDR) aglutina 180 GALs, per la qual cosa es pot considerar un dels agents clau per a la renovació del món rural.

Arran d'aquestes orientacions, províncies com Osca tendeixen a mostrar una certa confluència de la tasca de les institucions –millores viàries i d'altres infraestructures– i des dels particulars –millora d'empreses, projectes emprenedors, associacions per al repoblament, teletreballadors– per a la configuració d'un territori repoblador.

Un dels nuclis intel·lectuals i socials del moviment per a la dignificació de les zones rurals i per a l'impuls de projectes de repoblament **es localitza a Sòria** (concretament, al centre de *coworking* i altres projectes emprenedors El Hueco). Des d'allà s'implementa, per exemple:

a. **La fira Presura**, un referent d'abast peninsular en projectes per al repoblament (públics i privats), que té lloc cada tardor i constitueix alhora aparador de projectes innovadors (alguns, inclosos a l'annex de bones pràctiques) i marc de debat sobre matèries específiques. Compta amb més de 10.000 visitants i genera una repercussió mediàtica valorada en més de 3,2 M€.
b. Les propostes dels diversos projectes que es localitzen directament en aquell espai (i que tenen a veure, per exemple, amb la logística social per cobrir una zona molt despoblada).
c. **Una xarxa d'experts, el G-100**, que –sigui a Sòria o en altres punts– tenen trobades periòdiques i desenvolupen prototipus en temàtiques que es poden considerar estratègiques per avançar en la nova ruralitat. Aquesta xarxa aglutina també impulsors de projectes territorials de repoblament i aporta mirades diverses i actuals sobre problemàtiques i oportunitats.

Projectes vinculats a Presura	Terris, prototipus de nova ruralitat, G-100
- Seminari per a periodistes i comunicadors. - Reunions de primavera, cita important en l'ecosistema d'emprenedoria social i repoblament (ponents de tot Europa). - Empreses com l'Exclusiva (logística social) i Huertos de Soria. - Razón Valley, per acostar les TIC i la cultura i captar talent jove. - El Hueco Oxma, antena a Burgo de Osma. - Laponias Connectadas, que fa xarxa emprenedora entre persones de Sòria, Terol i Lapònia. - Socent SPAS: projecte Interreg d'emprenedoria social en àrees poc poblades de Castella i Lleó, Lapònia, Brandenburg i Gemer. - Rural Data Lab (anàlisi de tendències). - La Via Láctea (innovació al voltant del Camino de Santiago).	- L'escola rural com a laboratori d'innovació educativa. - R-Uber, l'Uber rural (plataforma de mobilitat). - Recuperació de terres i boscos per fomentar la generació de valor i oportunitats. - Ruralista, immobiliària rural. - Pobles cuidadors. - Noves economies i innovació social. - Rural Hacking (capital llavor i clients per a iniciatives en TIC i comunicació). - Producte turístic, patrimonial i gastronòmic. - Governança. - Banc de projectes artístics, culturals i esportius. - Models de comunitat energètica rural per a ús residencial, ramader i altres.

Taula 23. Entramat de projectes al voltant de Presura i El Hueco. Font: El Hueco.

Tot **aquest entramat abandera un missatge de resiliència** vinculat a un model econòmic que, per exemple, rebutja l'agricultura intensiva per abraçar la protecció ecològica i la transformació tecnològica.

Degut la magnitud del problema, segurament no es pot parlar per ara d'un èxit significatiu d'aquest tipus d'iniciatives en clau estadística. Però és interessant constatar que **petites col·lectivitats rurals registren èxits locals i constitueixen exemples de col·laboració entre les parts** per a la consecució d'objectius concrets. D'alguna manera, representen indicis de noves governances que tenen l'accent en l'àmbit social.

En el cas de Catalunya, segurament degut a una incidència comparativa més baixa del despoblament, aquest tipus d'iniciatives són més locals i basades en àmbits específics (p. ex. emprenedoria, *coworking*, *cohousing* i altres). Algunes són esmentades al llarg del document i a les bones pràctiques. En tot cas, projectes públics i/o mixtos (Odisseu, Cowocat Rural, Barcelona Smart Rural van en la línia clara de la nova ruralitat).

A la demarcació de Tarragona, més concretament, hi ha una certa articulació social al voltant d'iniciatives més concretes (p. ex. Plataforma Trens Dignes, Associació Prioritat, associacions locals com la Devesa a Arbolí, que busca dinamitzar el poble i facilitar la reobertura de l'escola).

5.4. ALGUNES ESTRUCTURES I INICIATIVES REEIXIDES EN ESPAIS FRÀGILS

A hores d'ara, **gairebé no es pot parlar de casos d'èxit** en les iniciatives i projectes de repoblament de zones rurals, si més no amb significació en les estadístiques demogràfiques. Fins i tot els casos de lleu recuperació són molt puntuals.

No obstant això, i tot i que es podria tractar en el marc del capítol previ (polítiques aplicades), es considera d'interès incloure aquí alguns exemples positius d'adaptació a un context de despoblament i/o de zones escassament poblades, tant des del punt de vista de la gestió pública com mixta i/o associativa.

Territori	Principals elements a destacar
Campanya Tota Suècia Viurà i gestió de zones de baixa densitat a Suècia	- Zones molt poc denses i remotes, coexistint amb pressions demogràfiques. - Requereix coordinació vertical (agències govern i municipis). - Campanya Tota Suècia Viurà, entre 87 i 89, integrant associació/participació. - Primer Parlament rural, 1990 (Umea). - Objectius posteriors: seguiment de la tasca feta, desenvolupament local participatiu, coordinació GAL, potenciació del retorn dels joves, estratègia d'equilibri (amb ens de coordinació). - La reducció de l'estat del benestar ha perjudicat les zones rurals (p. ex. TIC). - Incideixen programes nacionals, polítiques territorials i polítiques sectorials. - Cada municipi ha de crear l'entorn favorable per captar empreses i habitants. - Suècia, impulsora d'una de les primeres xarxes contra el despoblament (2004). - Crea les *Northern Sparsely Populated Areas* amb països veïns (visió 2020). - Cal canviar la visió envers les zones, especialment de cara a les dones. - Cal fer una elecció estratègica de nínxols econòmics i afavorir circularitat. - El desenvolupament econòmic no és suficient.

Lluita contra l'amenaça del despoblament a Suïssa	- Esforços emergits sobretot de les administracions locals (subvenció, rebaixa de sòl). - La política regional del govern té en compte el pes de les zones de muntanya. - Anys 40: garanties de preus i subsidis per a casos de producció complicada. - Anys 70: marc general per a desenvolupament i inversió a la muntanya. - 2008: unificació de programes regionals en una llei sobre política regional. - Les empreses són més importants que els llocs de treball per a la demografia. - L'impacte d'un treballador agrícola és molt més alt. - El turisme és un factor real de desenvolupament, facilitant nous residents. - Impacte del *commuting*: té el mateix valor treballar a prop que al poble.
Mesures i estratègies contra el despoblament i l'envelliment al Japó	- Identifiquen municipis en risc d'extinció segons diversos indicadors. - Es proposa incrementar la natalitat i un impuls econòmic a les zones. - Es proposa una estratègia integral i un Ministeri de Revitalització Regional. - Mesures: generar ocupació en àrees regionals: suport a *start-ups*, suport a empreses clau, incentivar inversió estrangera, suport financer, revitalitzar els serveis i impulsar el valor afegit, convertir el primari en sector de creixement, desenvolupar el turisme local. - Crear un nou flux poblacional vers àrees regionals: centres de suport al treball regional, promoure retorn de professionals, consell nacional per a la migració a àrees regionals, model de residències d'avis, marques regionals, relocalització d'institucions, universitats. - Suport a famílies amb fills. Inclou centre de suport i sistemes de criança. - Nova planificació: ciutats compactes, àrees centrals connectades, zones d'assentament.

Taula 24. Exemples internacionals de gestió pública en zones de baixa densitat.
Font: Red Española de Desarrollo Rural (2018).

També es considera d'interès la inclusió, aquí, de l'experiència de les Highlands escoceses, pel fet d'incidir en un territori de molt baix poblament i que inclou illes com les Òrcades i les Hèbrides. Es tracta d'una experiència de governança i polítiques que arrenca ja dècades enrere i que té interès per la dimensió, l'ambició i l'alineament de les parts al voltant d'una estratègia, combinant alhora els **plantejaments *bottom-up* i *top-down***.

Aquest cas s'articula a partir de la tasca de l'**agència de creació pública Highlands and Islands Enterprise** (HIE), que funciona com a ens autònom en relació amb l'àmbit polític. L'ens té seu a Inverness i un total de set delegacions. Els ingredients i elements d'interès que presenta la tasca d'aquest organisme –amb totes les seves derivades actuals– i alguns dels seus efectes, són:

- L'existència de **centres universitaris i de recerca** en diversos punts (incloent-hi les illes). Es tracta de referències internacionals en sectors que capten talent.
- Un teixit empresarial també punter en les mateixes branques, amb nivells salarials per sobre de la mitjana i un efecte crida vers l'aterratge de noves empreses, gràcies també a la presència de parcs empresarials competitius.
- Una cobertura tecnològica universal i de qualitat.

- El desplegament telemàtic de serveis educatius i sanitaris per a zones remotes, amb tècnics de suport, i l'existència de serveis mòbils, com un cinema.
- La implementació de plans de desenvolupament local per a zones específiques.

La zona mostra una **recuperació del 22% de la població** des dels anys 60, un creixement clarament per sobre de la mitjana escocesa i que es fonamenta en bona part en població jove, fet que ajuda a fixar els autòctons.

Fonament: capacitat d'emprendiment i incentius, marc normatiu adaptat, connectivitat, infraestructures i equipaments, habitatge assequible i de qualitat, qualificació professional, serveis a la població.	**Diversificació:** sectors estratègics (teleassistència, telemedecina, indústria creativa, agroalimentari, recerca aplicada, universitat, turisme, energia), tot amb el suport de recerca aplicada i teletreball.	**Enfortiment de les comunitats rurals:** orgull rural, actitud positiva, empreses d'economia social, foment de la cultura pròpia, custòdia del territori, assessorament i orientació, llei d'empoderament.	**Emprenedoria i atracció-retenció de talent:** treball amb la població jove, universitat propera al territori, atracció d'inversions R+D+I, suport a projectes estratègics, rejoveniment i feminització, incentius, cultura d'emprenedoria, finançament.

Figura 21. Síntesi de l'estratègia de desenvolupament de les Highlands i les illes (Escòcia). Font: HIE.

L'especial atractiu paisatgístic de la zona és un factor d'assentament de famílies, juntament amb mecanismes fiscals indirectes i una política de control de l'habitatge. A més, es tracta d'una zona amb una elevada implicació social, que arriba, per exemple, a projectes d'autosuficiència energètica en illes adquirides per particulars.

D'altra banda, cal valorar algunes **iniciatives ibèriques, més centrades en l'esfera local i en la iniciativa particular o associativa** que, si bé no han revertit la tendència al despoblament, ajuden a posar les bases d'una certa recuperació i mostren indicis d'orientació a la innovació social i gran desimboltura en situacions extremes.

Territori	Principals elements a destacar
Alto Tajo (Guadalajara)	- Orea (1.497 metres), és el poble més alt de Guadalajara. També es dinamitza Checa. - Hi ha diversos joves que van decidir anar a viure a la zona (tècnic forestal, perruquera, gerent d'hotel rural, venda per internet, etc.). - Orea, 30 habitants en tres anys, i arriben a 177. - Els nous residents valoren proximitat i relació humana. - Consideren fonamental la connexió a internet (p. ex. sistema ràdio-internet de Movistar). Wifi amb 4G de cobertura de telefonia mòbil. En altres pobles hi ha ADSL. - Jocs electrònics en xarxa entre rurals i urbans, reserves hoteleres al núvol. - Segueixen les limitacions en infraestructures, la burocràcia, l'escassetat d'habitatge i la limitació logística (p. ex. cal anar a un poble de Terol a buscar enviaments).
Artieda (Prepirineu Aragonès)	- Projecte Empenta Artieda, creat pels veïns. Presentat a diverses capitals. - Projecte Senderos de Teja. Ha captat 11 veïns, i ara en són 86. Inclou periodistes i altres formacions. - Algunes empreses creades: web Cima Norte, treball a distància i altres. - Un ingredient per certificar que hi ha qualitat de vida és sentir que hi passen coses. Hi ha lliguetes de futbol, *coworking*, un pla municipal de lloguer, club de muntanya i sopars de joves cada dijous. També integren la gent gran.
Idanha (Portugal)	- Zona remota de Portugal, que guanya habitants per primer cop en 70 anys. - Idanha-a-Nova, tercer municipi de Portugal amb densitat més baixa. Té 8.000 habitants (n'eren 33.000 el 1950) repartits en 17 nuclis i 1.470 quilòmetres quadrats. - Es basen en la vida verda, englobant les llavors o els bolquers. - L'escola de Monsanto es va reobrir el 2016 amb més de 20 nens. - L'estratègia per captar residents no passa per avantatges econòmics sinó pels nens. - El 2013 obre la primera llar d'infants a Termas de Monfortinho. Ja tenen 14 nens. Acullen nens en un radi de 35 quilòmetres a la rodona, i si convé els van a buscar. Tot és gratis, de dilluns a divendres, de vuit del matí a vuit de la tarda. Això ha captat parelles joves. Les àvies fan per exemple mantes per als nens. - Han arribat estrangers, professionals liberals, buscant una vida més verda i sostenible. - Única bioregió portuguesa reconeguda per la UE i 300 agricultors ecològics. - Creada una empresa de llavors ecològiques (Sementes Vivas). - Aposta per la diferenciació: una vida verda per a l'oci, l'economia i l'educació. - Diversos esdeveniments culturals. Integració al Club de Ciutats Culturals d'Estrasburg.

Taula 25. Alguns territoris amb projectes i/o indicis de repoblament.
Font: Elaboració pròpia a partir de recull de premsa (vegeu bibliografia).

Configurar el marc adient per a la captació de població és molt complex, donat que hi influeixen l'estructura socioeconòmica, el model laboral, l'educació, l'accessibilitat i altres factors. Però el punt de partida ineludible és la voluntat de col·laboració institucional a tots nivells.

CONCLUSIONS I ALTRES REFLEXIONS DEL CAPÍTOL 5

- El món rural ha accelerat exponencialment en la seva transformació, en alguns aspectes més que l'urbà (impacte en petites comunitats).
- Emergeix una ruralitat no bucòlica, que divergeix dels clixés tradicionals.
- Conflueixen paradigmes molt diversos (incloent tendències socials generals).
- Cal superar tot pessimisme i partir més aviat del realisme.
- Els projectes de vida rural generen atractiu i comporten capacitat d'adaptació.
- En el context internacional hi ha un marc establert de polítiques, que gestiona les zones escassament poblades, sense distorsió mediàtica.
- L'agenda política estatal afegeix el despoblament rural a l'eix territorial i a la cohesió social, com a temes prioritaris.
- La manca de rapidesa en la reacció pública ha comportat una reacció *associativa.*
- Els projectes socials de repoblament i les plataformes territorials reivindicatives tenen impacte limitat, però motiven l'adaptació de les administracions.
- Tot i les dificultats, no hi ha territoris buits. Els territoris rurals són espais de vida, de desenvolupament econòmic, de projectes col·lectius i d'innovació.
- Més que de repoblament, caldria parlar de polítiques de desenvolupament de criteri multivariable, que incloguin propostes d'assentament de població.
- És bàsic passar de la dispersió al disseny de polítiques i a les estratègies compartides, adaptades a cada realitat.
- Una part del despoblament pot ser irreversible, fet que no invalida el manteniment dels nuclis i el context agrari i paisatgístic.
- Serveis com la fibra òptica són necessaris però no suficients.
- Menys volum de població no hauria de representar menys qualitat de vida.
- Treballant en l'orientació correcta, molts pobles poden ser espai d'oportunitats (sense aspirar a la reactivació de tots els nuclis ni de tots els espais).
- Els pobles no poden sobreviure amb persones que no poden marxar. Han de ser plataforma de projectes de vida atractius ("la millor opció") i amb valors.
- Fins i tot els rurals han acceptat els clixés. És fonamental recuperar l'orgull rural –posat al dia– i superar la fase de lamentació i queixa.
- La difusió d'elements de nova ruralitat en el context urbà pot ajudar a intensificar les pautes d'assentaments de nova població als pobles.
- L'orientació a l'economia del coneixement ha de ser una variable de competitivitat per als territoris. Les empreses rurals han de ser punteres.
- Cal afavorir polítiques d'innovació en els diversos sectors i adaptar les orientacions de modernització agrària amb criteris actuals.
- Determinats canvis de paradigma són més factibles com més allunyades i rurals són les zones, i això és aplicable a la demarcació de Tarragona.
- El món rural sempre existirà. La clau és quines característiques presentarà i com es gestionarà.
- El *compost* que motiva el desenvolupament no són les polítiques, sinó les persones.

CAS D'INTERÈS: LOS ALAMOS, CENTRE D'ATRACCIÓ DE LA CLASSE CREATIVA A NOU MÈXIC (EUA)

Centres de recerca i sectors de referència. Inclou Los Alamos National Laboratory.

Captació de població de procedència urbana i ritme accentuat de creixement de la població.

Al comtat de Los Alamos, el 64,6% de treballadors és englobat en la classe creativa. A l'altura de comtats situats a Dakota del Nord, Montana i Alaska.

Segons Richard Florida, la desena part de la classe creativa viu en espais rurals.

Web: https://www.creativeclass.com/

Imatge: National Atlas

CAS D'INTERÈS: VALL DEL CORB

A partir d'una associació empresarial s'han implementat diverses iniciatives, p. ex. articulant rutes vinculades a patrimoni i a productes alimentaris de qualitat. Potencial en la cultura del vi, oli i altres.

La mateixa associació ha impulsat un pla estratègic i la creació d'una marca territorial.

Espai de molt baixa densitat, a cavall de la Conca de Barberà, la Segarra i l'Urgell.

Web: www.valldelcorb.cat

Imatge: J. Gomà

6. FACTORS D'OPORTUNITAT PER A UN MÓN RURAL AMB FUTUR

6.1. UN MÓN QUE, MALGRAT TOT, TÉ POTENCIALITATS

Tot i la tendència al negativisme que es detecta en parlar del món rural –sovint per un relat elaborat a les ciutats que els residents rurals s'acaben fent seu– hi ha tendències positives i factors d'oportunitat que permeten albirar un horitzó més esperançador, i que constatem també al sud de Catalunya.

Per exemple, es pot destacar la **creixent valoració de les zones rurals com a espais de residència** (amb proximitat als espais naturals, contacte humà, identitat, diversitat del parc d'habitatges i qualitat educativa, entre d'altres ingredients) i de producció d'**aliments de qualitat** diferenciada.

> **Hi ha oportunitats, que no han de ser interpretades en clau només del mateix medi rural, sinó en el context dels canvis i oportunitats de la societat.**

Tot plegat motiva dinàmiques creixents de permanència dels autòctons i de captació de nous perfils de residents amb un caràcter creatiu, impulsant tant petits projectes empresarials en sectors diversos com noves dinàmiques associatives. **Aquesta tendència encara no permet un balanç demogràfic positiu**, però és una base per avançar, i permet mostrar una acceleració en el canvi social.

En cert sentit, podem dir que, al món occidental, segueix el procés de selecció de persones entre zones urbanes i rurals, però s'amplia, a poc a poc, l'espectre d'aquelles que aposten per les segones. A més, a partir de les noves formes d'organització de comunitats i territoris, sorgeixen conceptes que poden ser vehicles de transformació a adaptar des de les zones rurals.[16]

> **Davant els desafiaments comuns del despoblament, la baixa densitat, l'envelliment, les retallades i centralització de serveis públics, hi ha un escenari de noves oportunitats, que inclou la transició de l'economia cap a una economia circular i baixa en carboni, la transformació digital i les sinergies entre els àmbits rural i urbà, entre d'altres.**

Els canvis i les oportunitats condicionen el model d'ocupació, els serveis bàsics i els vincles personals i laborals, i permeten detectar possibles noves aliances entre persones, empreses, organitzacions i territoris.

Novament sense afany d'exhaustivitat, es desplega tot seguit un conjunt d'àmbits d'oportunitat, no només per a la generació d'ocupació i d'impacte econòmic, sinó de modernització del medi rural en general.

A. ELS CANVIS DEMOGRÀFICS

- Davant l'expectativa d'una pèrdua de població, no es pot obviar que el concepte del **decreixement** pot ser gestionat com a element d'oportunitat, tant des d'un punt de vista de sostenibilitat com d'identificació innovadora i factor de posicionament i atracció d'unes determinades comunitats.

16 Aquests nous conceptes, de ràpida evolució, basats en eines digitals i la innovació social (*big data*, Internet de les coses, *blockchain*, *coworking*...) poden revolucionar la manera d'afrontar el desenvolupament local i territorial.

- L'envelliment general fa emergir àmbits d'oportunitat ocupacionals i econòmiques (en el marc de la ***silver economy***).
- Es visualitza un ampli col·lectiu cercador de qualitat de vida i plenament actiu, que reivindica la seva condició de ciutadà en tot el sentit de cada paraula i que vol envellir amb salut i qualitat de vida.
- Modalitats com el *cohousing* s'adapten plenament a una part de les demandes.

B. L'INTERÈS CREIXENT DELS ESPAIS RURALS COM A MARC DE PROJECTES DE VIDA

- L'espai rural ofereix espais sense saturació (és el 80% del territori de la UE).
- A banda que molts rurals no s'adapten a les ciutats, moltes persones tendeixen a buscar **comunitats més unides, properes i habitables**, i menys despesa.
- La generació *mil·lennial* mostra interès creixent per ciutats menors. Nuclis petits i mitjans (p. ex. caps de comarca i nuclis de rodalia) poden guanyar projecció.
- Davant la creixent mobilitat, emergeix el desig de viure prop de la família. En comunitats petites hi ha solidaritat de proximitat.
- En els pobles es pot trobar habitatge amb una relació preu/superfície més favorable i oportunitats en tipologies innovadores (p. ex. una antiga escola).
- La **filosofia *slow*** –que valora especialment el temps– té cada cop més èxit. Genera qualitat de vida i treball, però també efectes econòmics (turisme, gastronomia, teletreball) i en la configuració de les comunitats.
- Es pot accedir a nous **continguts culturals des de qualsevol punt**.
- Emergeix el concepte dels ***tercers llocs*** (llocs a banda de la llar i el centre de treball) on té lloc interacció social amb protagonisme de la gent. Els pobles poden arribar a ser tercers llocs en el seu conjunt.

C. ELS NOUS LIDERATGES I DINÀMIQUES SOCIALS

- La **creixent diversitat social** dels pobles ajuda, en general, al seu atractiu.
- La **joventut** és el principal potencial humà de les zones rurals. El canvi generacional comporta un canvi de mirada i nous valors. Els joves que fan la tria de viure al poble poden tenir un paper transformador.
- Progressivament, els joves consideren el medi rural com una opció més.[17] Això es pot considerar un gran salt en relació amb anteriors generacions.
- Els joves rurals es decanten comparativament més per la **formació professional**, fet que pot ajudar a consolidar determinats sectors econòmics.
- **La dona és un agent dinamitzador** constatat en els entorns rurals. El seu paper múltiple (nucli de la família, emprenedora, activista social) fa preveure més creativitat i innovació en nombrosos dominis, econòmics, socials i culturals.

D. LA DEMANDA D'ALIMENTS DE QUALITAT I DE PROXIMITAT

- Aquesta demanda va molt **aparellada al progrés d'una societat**, i engloba les variables de salut i de gastronomia associada a un territori.
- Emergeixen oportunitats comercials. Cada cop és més fàcil accedir als productes, i les tendències *quilòmetre zero* també hi juguen a favor.
- Territoris com el sud de Catalunya presenten una elevada **diversitat de productes de qualitat**, molts englobats en indicacions o denominacions diverses.

17 Tot i que cal tenir en compte les diferències, a França, un 38% de joves considera la possibilitat de viure en una població rural. Segons la Unió Nacional de Cases Familiars Rurals de França, impulsora d'un Llibre Blanc de la Ruralitat.

E. EL PATRIMONI NATURAL I EL PAISATGE

- Tot i les millores de les ciutats, **les persones necessiten sortir periòdicament de la ciutat**. La natura és un factor molt necessari per a la salut i la qualitat de vida.
- Guanyen interès territoris especialment preservats i/o amb interès paisatgístic, i encara més si sumen altres variables patrimonials (incloent-hi la gastronòmica).
- Espais de la Catalunya Sud com el sistema Prades-Montsant, els ports de Beseit i les valls fluvials són pulmons amb qualitat i diversitat ambiental. La proximitat entre zones urbanes i rurals fa que les segones siguin susceptibles de rebre impactes econòmics de proximitat.
- En el marc de l'emergència climàtica, els nuclis rurals tenen grans **oportunitats d'introducció de la infraestructura verda** i d'incrementar l'atractiu residencial.

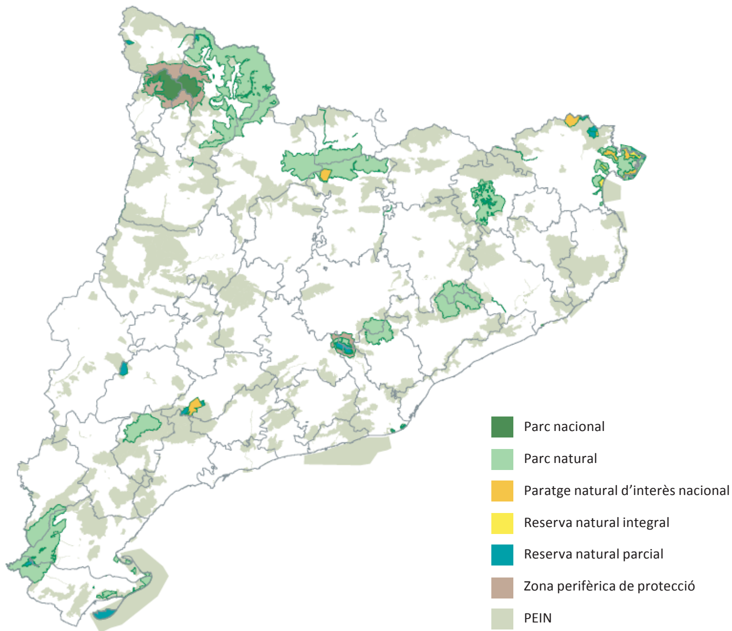

Figura 22. Sistema d'espais naturals de Catalunya per modalitats. Font: Universitat de Barcelona, a partir del Departament de Medi Ambient i Habitatge.

F. EL PATRIMONI CULTURAL I LA IDENTITAT

- La gestió del patrimoni forma part del concepte del desenvolupament sostenible. L'existent en el medi rural té una diversitat i una dimensió impossibles de calibrar. Inclou el **patrimoni *de proximitat***, de valor local.
- El patrimoni gastronòmic i la restauració tenen un impacte econòmic innegable, i impliquen empreses i **activitats no deslocalitzables**.
- La identitat local i el vincle social faciliten **espais de consens i d'implicació** per a les futures generacions, lluny dels espais metropolitans despersonalitzats.
- El patrimoni construït pot permetre la **introducció de nous usos amb** potencial de creació d'activitat econòmica i de cohesió social.
- Un àmbit regional guanya atractiu, pel que fa a la seva projecció exterior, si integra tant zones urbanes com rurals.

G. LA INNOVACIÓ SOSTENIBLE, LA TRANSICIÓ ENERGÈTICA I L'ECONOMIA CIRCULAR

- La **innovació sostenible**, els circuits curts i l'economia circular tenen lloc al camp. Hi ha estructures com RURENER (Xarxa europea de 700 territoris rurals que avancen vers la transició energètica).
- El fet d'involucrar els actors pot afavorir la **introducció de les renovables** en els projectes urbanístics, arquitectònics i d'equipaments.
- Els pobles poden afavorir la neutralitat energètica, amb el **colideratge públic-associatiu**. Granges, allotjaments turístics i equipaments públics són espais amb gran potencial per a l'aplicació de noves fonts d'energia.
- Els cicles continuats milloren el capital natural i funcionen en totes les escales.
- **La gestió forestal i l'economia circular**, amb tots els canvis necessaris, constitueixen àmbits potencials d'**ocupació de qualitat**.
- Existeix un **marc normatiu i impulsor** creixent i més definit (Pla d'Acció de la Comissió Europea amb horitzó 2030, Estratègia d'Impuls a l'Economia Verda i a l'Economia Circular i Observatori en la matèria a Catalunya).
- Els GALs i les petites i mitjanes empreses són agents dinamitzadors de proximitat de l'economia circular.

H. LA INNOVACIÓ TECNOLÒGICA I LA SOCIETAT DIGITAL

- El concepte ***smart rural*** és un model de desenvolupament orientat a una sostenibilitat més alta i aprofitament dels recursos: planificació, participació, innovació de processos, punts de vista disruptius, optimització de serveis bàsics, *low carbon*, economia circular i altres elements.
- Els experts coincideixen en el **gran potencial de les àrees rurals** per aplicar la dinàmica *smart* en la gestió dels seus territoris. Hi ha territoris que han orientat així el seu desenvolupament, prenent com a base les estratègies de suport.[18]
- Els territoris rurals intel·ligents són un esforç per **trencar la dicotomia urbana/rural**. La Xarxa Europea de Desenvolupament Rural (ENRD) ho conceptualitza per adaptar-ho a cada realitat.
- Es considera ara el moment clau per a l'entrada de tecnologies digitals, amb instruments com *Connectar Europa*.
- L'**internet de les coses**, que es refereix a la interconnexió digital d'objectes quotidians amb la xarxa, entronca perfectament amb aquest concepte. Aporta avantatges com la dissolució de la frontera entre béns i serveis.
- Alguns sectors adaptables a l'internet de les coses: salut, e-govern i participació, protecció civil, informació turística, residus, eficiència energètica, comerç electrònic.

I. ELS CANVIS EMPRESARIALS VINCULATS A LA SOCIETAT DIGITAL

- **La digitalització creix molt més de pressa** que el conjunt de l'economia, i les empreses poden actuar en marcs geogràfics molt més amplis. Hi ha tendència a la desintermediació.
- **Empreses *cleantech* i de tecnologia agroalimentària** veuen en el territori una oportunitat.
- Internet i les noves tecnologies han democratitzat el coneixement i permeten que ***start-ups* i emprenedors rurals amb idees innovadores** tinguin més facilitat per implementar-les.

18 Inclou l'*European Innovation Partnership on Smart Cities and Communities* (un pla estratègic d'orientació a "ciutats intel-ligents") i el *Plan Nacional de Territorios Inteligentes*.

- Els empresaris de les zones poc denses, tot i que minoritaris, són actius, emprenedors i creatius.[19] Es detecta voluntat de contractació, per cobrir una **oferta de llocs de treball** òptims, complementant-se amb la qualitat de vida.
- Cada cop és més fàcil suplir la manca de població en els **mercats locals**, i la necessitat de cobrir sectors locals propicia més imaginació.

- Captació de població, teletreball, *hubs*, etc. - Millora de les condicions de vida, més completes i atractives. - Accés als serveis bàsics per via telemàtica (escurçar distàncies). - Noves oportunitats de negoci, tant per a població com per a medi urbà. - Models productius (en tots els sectors) més sostenibles i eficients. - Aplicació de noves tècniques d'agricultura intel·ligent i de precisió. - Millora de xarxes d'alerta sanitàries, detecció precoç. - Adaptació intel·ligent oferta/demanda.

Taula 26. Avantatges de l'impuls dels territoris rurals intel·ligents. Font: Plan de Territorios Inteligentes. Ministerio de Energía, Turismo y Agenda Digital (2017).

J. ELS CANVIS EN LA MANERA DE TREBALLAR

- El teletreball[20] és una forma d'organitzar i/o desenvolupar feina fent servir les tecnologies de la informació, en el context d'un contracte de treball, on el treball es desenvolupa habitualment fora de les instal·lacions de l'ocupador.
- Es complementa amb modalitats com el treball a distància, el treball mòbil en les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) i el *coworking*. S'associa a professions qualificades.
- Encara sense una gran regulació,[21] és un àmbit d'oportunitat per la ràpida evolució de la tecnologia que li pot donar suport i en combinació amb altres canvis socials. A l'Estat hi ha encara un important recorregut.[22]
- Ho afavoreixen la **necessitat de treball digne, creatiu i útil** i la preocupació per la família. Permet incorporar a les demandes de treball elements d'amor per la natura, benestar, socialització i relacions.
- El teletreball genera efectes positius en el treballador (menys temps de desplaçament, autonomia, més productivitat, conciliació) i en les empreses (més motivació i productivitat, menys rotació i costos).
- El **caràcter emergent del *coworking*** dona tota una altra dimensió d'oportunitat al treball i permet la configuració de xarxes professionals presencials en l'entorn immediat i a distància. Això pot ser incentivat pels agents públics de manera diversa (vegeu l'annex de bones pràctiques).

19 L'economia de la província de Sòria (amb 90.000 habitants) va créixer el 2018 un 3,1%, superior a les mitjanes autonòmica i estatal. Per a més informació, vegeu DEL CORRAL, J. Luís: "Soria crece un 3% y se sitúa en el ranking de mejores provincias aunque se retraerá en 2019", Heraldo-Diario de Soria, 19-1-2019.

20 D'acord a la definició proposada per l'Observatori Europeu de la Vida Laboral.

21 P. ex. Acord Marc Europeu del Teletreball i article a la Reforma Laboral de 2012 a l'Estat.

22 A l'Estat el 6,7% dels treballadors fa la seva feina a distància, bastant inferior a la mitjana europea (17%). Només hi aposta una de cada tres empreses, i de manera parcial. Un percentatge important dels teletreballadors ho fa de manera ocasional.

K. ELS NEGOCIS INCLUSIUS I LES ECONOMIES SOCIALS

- Els **negocis inclusius** poden suposar una gran oportunitat per als territoris rurals, i s'orienten a millorar les condicions de vida de les persones que hi són i a generar un impacte durador.
- Els **negocis en la base de la piràmide** són un pas més enllà de l'economia social. És una economia sense explotar.
- Les empreses socials/inclusives resolen problemàtiques, són viables, se centren en el consumidor i treballen amb criteris de qualitat, valor afegit i disrupció.
- Aquest perfil empresarial mostra sostenibilitat en les dimensions econòmica, ambiental i social.
- Comporta empoderament dels agents locals i aprofitament de les tecnologies per potenciar serveis i productes per als vulnerables.
- Les empreses assumeixen cada vegada més que **la generació de valor social serà important en la seva supervivència** (per una creixent demanda social).

L. ALTRES TENDÈNCIES ECONÒMIQUES GLOBALS

- Hi ha certes dinàmiques de reindustrialització que poden incidir en àrees rurals (*outsourcing* rural), i superar la deslocalització a altres zones del planeta.
- Hi ha altres tendències empresarials que no tenen especials limitacions per ser aplicades en el medi rural: tecnificació general dels processos, tendència a la internacionalització, venda directa sense intermediaris.
- Finalment, altres dinàmiques poden ajudar l'economia rural: la necessitat de generar valor en els productes, la feminització de l'economia i la societat en general, determinats aspectes de la robotització, el núvol i les dades, la creació de xarxes creatives de cooperació, els nous models educatius i altres.[23]

6.2. LA NOVA RELACIÓ ENTRE ELS ÀMBITS URBÀ I RURAL: ELS TERRITORIS EN XARXA

Per la seva dimensió i transcendència, es considera interessant tractar de manera diferenciada aquest gran espai d'oportunitat i, alhora, de necessitat. Un tema que sovint queda al marge dels estudis sobre la realitat i futur del món rural.

Tot i que hi ha diferències demogràfiques cada cop més acusades entre grans i petites comunitats, la **relació entre els espais urbans i rurals** s'intensifica de moltes maneres.

Tipus de vincles	Elements
Físics	Sistemes de transport i comunicació (carreteres, ferrocarril, telèfon). Medi físic i patrimoni.
Econòmics	Fluxos de matèries primeres i béns intermedis. Patrons de producció i transformació. Compra i consum de productes. Fluxos de recursos financers, ingressos i béns de capital.

23 PLUMED, Elisa: "Seis tendencias de futuro para el medio rural, según Carlos Barrabés", La Criba, 28-1-2014 http://lacriba.net/seis-tendencias-de-futuro-para-el-medio-rural-segun-carlos-barrabes/ [Última consulta: 20-11-2019]

Demogràfics	Moviments migratoris (estacionals i permanents). Moviments laborals (llar-feina).
Tecnològics	Interdependències tecnològiques. Sistemes de telecomunicacions (mitjans de comunicació).
Socials i de presta-ció de serveis	Fluxos de turisme i oci, interacció social. Serveis socials (educació, sanitat, etc.). Serveis de transport i comunicacions (estacions, aeroports, serveis postals).
Polítics (governança)	Pressupostos i fons públics, àmbit administratiu. Centres de decisió política. Normativa i instruments de planificació.

Taula 27. Principals vincles entre espais urbans i rurals. Font: Federación Española de Municipios y Provincias (2011).

Els àmbits de vinculació són força diversos i ofereixen cada cop més intensitat: connexions físiques, tecnològiques, econòmiques, demogràfiques i polítiques. La digitalització de la societat ho afavoreix. Observem **dinàmiques demogràfiques i socials multidireccionals**,[24] com ara:

Migracions rurals-urbanes, en molts casos diàries.

- Continuïtat en l'assentament de població rural en nuclis urbans, més concretament en zones urbanes consolidades.
- Migracions urbanes-rurals, més espaiades. Inclou la mobilitat estacional.
- Moviments d'assentament de nova població en les zones rurals (periurbanització, contraurbanització).

Cada tipus de moviment incideix en un tipus de transformacions. A l'hora d'analitzar els fluxos urbans-rurals de tipus permanent, **la distància i la comunicació** entre ambdós espais constitueixen factors clau. **La reducció dels temps de desplaçament** fa que, en molts casos, calgui parlar, més que de migracions, de desplaçaments diaris laborals o de serveis.

La itinerància és una forma intrínseca de forma de vida per molts grups socials, i una condició necessària en el manteniment i l'arrelament de la població, sobretot la rural.

24 Cada perfil de moviment entre els espais indicats presenta característiques diferents. Són: rural-urbà, urbà-rural i rural-rural.

	Població	**Distància a la ciutat**
Predomini urbà	Menys del 15% de la població en zones rurals	
Intermèdia-propera a la ciutat	Entre el 15 i el 50% de la població en zones rurals	El 50% de la població triga conduint fins al centre d'una ciutat de més de 50.000 habitants menys de 45 minuts (UE)
Intermèdia-remota		El 50% de la població triga conduint fins al centre d'una ciutat de més de 50.000 habitants més de 45 minuts (UE)
Predomini rural-propera a una ciutat	Més del 50% de la població en zones rurals	El 50% de la població triga conduint fins al centre d'una ciutat de més de 50.000 habitants més de 45 minuts (UE)
Predomini rural remot		El 50% de la població triga conduint fins al centre d'una ciutat de més de 50.000 habitants més de 45 minuts (UE)

Taula 28. Caracterització dels espais territorials en relació amb la distància amb els centres urbans. Font: Federación Española de Municipios y Provincias (2011).

Amb l'increment de la mobilitat, de manera gradual, es tendeix a passar de moviments centrípets a moviments centrífugs urbà-rural, i es comparteix protagonisme amb els desplaçaments rural-rural. Moltes migracions actuals tenen com a origen les ciutats mitjanes-grans (p. ex. capitals de província) i, com a destinació, els municipis petits.

Una altra dimensió en la configuració del territori amb connotacions sobre els espais rurals és la **visibilització del policentrisme o els territoris en xarxa** a partir de l'articulació entre els nuclis urbans o nodes.

Els nuclis urbans es relacionen amb el seu entorn a dos nivells: amb les poblacions de l'entorn sobre les quals influeixen, i amb altres nuclis urbans de mida diversa amb els quals interactuen de manera creixent.

- Les ciutats són llocs centrals que organitzen el territori circumdant mitjançant les seves funcions de direcció, producció, distribució i consum a través dels serveis proporcionats a la població.
- La localització de les ciutats en l'espai (nombre de nuclis, densitat, distància entre ells) i les interrelacions i fluxos (mobilitat de persones, intercanvis comercials i d'un altre tipus) que es desenvolupen entre elles donen lloc al sistema de ciutats.
- Jerarquia urbana: els nuclis urbans es disposen i s'organitzen en un sistema esglaonat segons els nivells de dotació i especialització funcional (arribant a petits nuclis de serveis de la seva rodalia).

Taula 29. Sistema de ciutats i jerarquia urbana. Font: Elaboració pròpia.

L'Estratègia Territorial Europea parla del **desenvolupament d'un sistema equilibrat i policèntric de ciutats i d'una nova relació entre camp i ciutat**. Les noves polítiques han d'impulsar estratègies de cooperació entre el medi rural i l'urbà, i afavorir les sinergies necessàries entre ambdues poblacions, tot amb l'objectiu d'aprofitar els recursos tant endògens com exògens i afavorir el desenvolupament sostenible.

En una escala regional, la **identificació dels diversos nuclis urbans**, des del punt de vista de dimensió, evolució, factors de localització, estructura econòmica i projectes i expectatives de futur, constitueix el primer pas per implementar polítiques d'equilibri amb la configuració d'una xarxa urbana que permeti:

a. Un adient accés del conjunt de la ciutadania als serveis bàsics.
b. La difusió de la innovació en el conjunt del territori.
c. Aconseguir un efecte multiplicador envers el teixit econòmic i social conjunts.
d. Superar els marcs administratius pel que fa a identitat i projectes econòmics.

Més enllà de noves propostes administratives, articular una xarxa de ciutats té a veure amb una **visió sistèmica del territori** i de les dinàmiques econòmiques i socials que hi tenen lloc i que, eventualment, es poden potenciar. Disposar d'un territori articulat d'aquesta manera permet exercir un **efecte d'arrossegament en relació als entorns rurals**. En aquest sentit, un segon pas important, després de la identificació, és la **priorització i possible especialització d'algun dels nodes** en indefinició.

- El desenvolupament d'un sistema urbà policèntric, que juntament amb el reforç de la cooperació entre els espais urbans i rurals ajudi a superar la dualitat camp-ciutat.
- El foment d'estratègies integrades de transport i comunicació que serveixin d'ajuda per al desenvolupament policèntric del territori comunitari (participació de totes les zones).
- El desenvolupament i la protecció de la natura i del patrimoni cultural mitjançant una gestió intel·ligent. Contribuir a mantenir la identitat en el marc global.
- Aquest debat ha donat lloc a una sèrie d'iniciatives de recerca importants que han aprofundit en el concepte i anàlisi de les relacions urbà-rurals (projectes Interreg, Observatori en Xarxa de l'Ordenació del Territori Europeu, projecte PLUREL (*Peri-urban Land Use Relationships - Strategies and Sustainability Assessment Tools for Urban-Rural Linkages*), finançat dins el VI Programa Marc de Recerca de la UE.

Taula 30. Algunes orientacions de la UE en la relació urbana-rural. Font: Estratègia Territorial Europea.

Un territori fortament rural com Aragó, per exemple, mostra una difusió relativament equilibrada de nuclis demogràfics, econòmics i de serveis. A partir d'aquí es pot articular una xarxa urbana que ajudi a cohesionar el territori i a superar tant la macrocefàlia per part de Saragossa com la tendència a la marginalitat d'algunes zones.

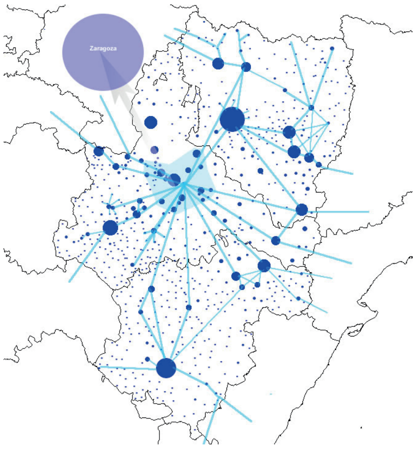

Figura 23. El sistema urbà aragonès. Font: Geopress.

Per la seva banda, a Cantàbria s'observa una estructura potencial també molt clara, amb un node regional que es relaciona amb altres nodes externs (p. ex. Bilbao) i que articula les relacions amb els altres nivells: Torrelavega com a nucli intermedi, caps de comarca i centres subcomarcals (figura 24). L'exemple càntabre resulta d'interès per la seva dimensió i una estructura equiparable a una província com Tarragona.

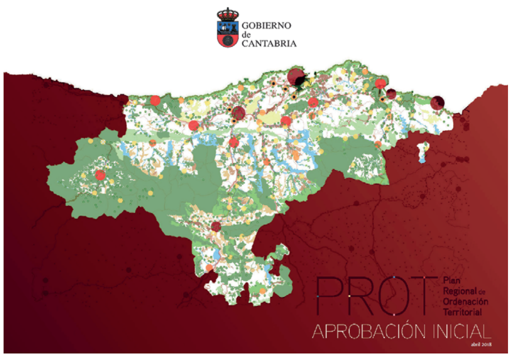

Figura 24. Estructura nodal de Cantàbria (Plan Regional de Ordenación Territorial).
Font: Gobierno de Cantabria.

Paral·lelament a les reflexions prèvies, no es pot deixar de banda la configuració progressiva de grans nebuloses urbanes, que polaritzen el talent i esdevenen una nova realitat a integrar, i poden comportar alhora riscos i oportunitats. En el cas de la Catalunya Sud, no té encara un posicionament actiu envers el corredor mediterrani europeu (conegut també com a *Sunbelt* o com a megaregió Lió-Barcelona-Alacant).

José Sancho, professor emèrit de la Universidad de Alcalá, alerta contra la consagració d'un desequilibri perniciós i injust entre món rural i urbà. No es poden tractar els habitants del medi rural com si no fossin importants, ni els pobles com un parc temàtic per al cap de setmana o la jubilació dels urbans.

CONCLUSIONS I ALTRES REFLEXIONS DEL CAPÍTOL 6

- La globalització i les polítiques comunitàries han comportat canvis dràstics en la realitat rural i en molts àmbits sectorials.
- Conceptes com *big data*, internet de les coses, *coworking*, *blockchain* i la innovació social es combinen per oferir noves oportunitats.
- Cal analitzar cada realitat rural de manera particular (realitat i oportunitats).
- La densitat de vincles humans dels petits nuclis és una oportunitat davant determinades visions de progrés.
- La transició a una economia circular i baixa en carboni i la transformació digital constitueixen exemples d'àmbits d'oportunitat.
- Alguns espais rurals es converteixen en emprenedors i innovadors, i capten projectes de vida i/o treball.
- Les zones rurals han de ser permeables a la innovació i la posada en marxa d'iniciatives disruptives que desenvolupin l'economia.
- La innovació digital requereix infraestructures (abans que les viàries), polítiques i competències per part dels actors econòmics i de la població.
- Les experiències pilot de territoris intel·ligents, prèvia adaptació als casos adients, poden ser un factor de canvi.
- L'educació, l'atenció sanitària, la transició energètica i la mobilitat poden motivar dinàmiques disruptives i acceleradores de desenvolupament local.
- Hi ha espais especialment interessants per les seves dinàmiques transformadores que generen un efecte demostratiu.
- La relació entre urbà i rural es transforma de manera intensa. Condiciona l'ocupació del territori, els serveis i els vincles personals i laborals.
- Hi ha un desconeixement mutu entre zones urbanes i rurals (especialment per part del primer). L'espai rural no ha disposat del suport comunicatiu necessari.
- El món rural presta al medi urbà patrimoni i serveis ecològics i ecosistèmics importantíssims, especialment en el marc de l'emergència climàtica.
- El balanç entre medi urbà i rural és desequilibrat a favor del primer, que introdueix desordre en el segon i n'aprofita els recursos.
- Cal afavorir dinàmiques de complementarietat i equilibri entre fluxos, valorant-los econòmica i socialment.
- L'afavoriment de l'equilibri d'oportunitats comporta un nou contracte entre ciutat i camp, amb responsabilitat mútua.
- Considerant que el gruix de la població resideix en àrees urbanes, especialment als països occidentals, és moment que aquestes siguin elements tractors dels seus entorns, capgirant en part la dinàmica històrica.
- Es requereix una adaptació d'estructures en els diversos nivells geogràfics/administratius.
- Un entramat adient de nuclis urbans i sistemes de centralitat, funcionant en xarxa, pot donar cobertura integral al territori i permetre un equilibri relatiu.
- Cal partir de noves polítiques d'equilibri territorial, partint d'una visió de país i de visions regionals compartides.
- El context global fa necessari treballar amb volums relativament grans de població o, en el seu cas, suplir-ho mitjançant dinàmiques de cooperació.

CAS D'INTERÈS: XARXA C-17

Iniciativa impulsada per organitzacions públiques i privades per impulsar l'economia productiva i l'equilibri en aquest eix territorial. Espai de trobada de tots els agents.

Impulsat pels principals municipis de la zona (entre Mollet del Vallès i Puigcerdà, Ripoll, Olot), conviden tots els municipis de la zona a participar-hi. Efecte articulador de gran abast potencial.

Principals àmbits de treball: millora d'infraestructures, promoció industrial, formació professional de qualitat, promoció turística. Paper dels centres universitaris i de recerca i afavoriment de la coordinació de l'oferta formativa de secundària.

Projectes estratègics com una aliança en serveis hospitalaris.

Web: http://xarxac17.cat/

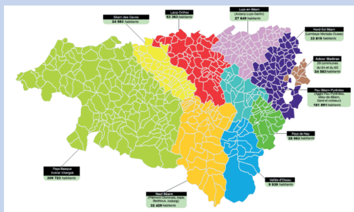
Imatge: Institut Cartogràfic de Catalunya

CAS D'INTERÈS: COMUNITAT D'AGLOMERACIÓ PAÍS BASC (ESTAT FRANCÈS)

És la figura de cooperació territorial que ha acabat aglutinant tot el territori d'Iparralde o País Basc francès. Incideix sobre àmbits de promoció econòmica, mobilitat, medi ambient, serveis socials i altres.

Es considera d'especial interès pel fet que integra zones urbanes i rurals al mateix temps, tot i ser un concepte plantejat per a entorns metropolitans. Potent àmbit comunicatiu i de transmissió de projectes estratègics.

Web: https://www.communaute-paysbasque.fr/

Imatge: Marcel Roblin

7. MÉS ENLLÀ DEL DESPOBLAMENT: ALGUNES ORIENTACIONS PER A UN MÓN RURAL AMB FUTUR

7.1. INCENTIVAR EL NOU PARADIGMA RURAL I UN NOU RELAT POSITIU

Podem percebre, a partir de tots els punts previs, un conjunt de reptes del món rural, que en alguns casos no difereixen gaire dels reptes generals de la societat.

a) **Socials:** gestió del despoblament i l'envelliment (que configuren una problemàtica diferenciada), adaptació de l'àmbit formatiu (incloent-hi la necessitat de formació al llarg de la vida, adaptació a les necessitats d'habitatge).

b) **Econòmics:** reorientació dels sectors a la innovació, optimització de les dinàmiques d'R+D+I.

c) **Territorials i ambientals:** gestió dels efectes locals del canvi climàtic, reducció de determinats impactes, gestió d'espais forestals, marítims i fluvials.

d) **Transversals:** coordinació supralocal, priorització de projectes i infraestructures estratègics, adequació de les governances per al desenvolupament. En definitiva, la gestió del futur del món rural com a tal.

Taula 31. Principals reptes rurals per grans tipologies. Font: Elaboració pròpia.

Assumir els reptes del futur rural comporta **una reacció molt més àmplia i sostinguda que un conjunt d'accions puntuals, pretesament orientades a aturar el despoblament**. És cert, però, que aquest constitueix un factor d'oportunitat, en el sentit que fa repensar el paradigma rural, basat en supòsits plantejats dècades enrere.

Per sobre d'una realitat innegable com és la pèrdua de capital humà, emergeix una infinitat de bones pràctiques, en àmbits com el sector agroalimentari, inversions en R+D+I en branques empresarials diverses, emprenedoria i noves formes de treball, entorn digital, turisme i patrimoni, màrqueting territorial i molts altres. Catalunya i les seves comarques meridionals no són al marge d'aquesta realitat.

Alguns casos d'èxit de recuperació permeten entreveure ingredients d'aquest nou paradigma, que tenen a veure amb elements com la proactivitat pública i el disseny de noves governances, la incentivació de la competitivitat, la producció de novetats, la incentivació de la qualitat de vida i l'aprofitament del capital social de cada zona. Aquestes orientacions entronquen potencialment amb els elements d'oportunitat comentats anteriorment.

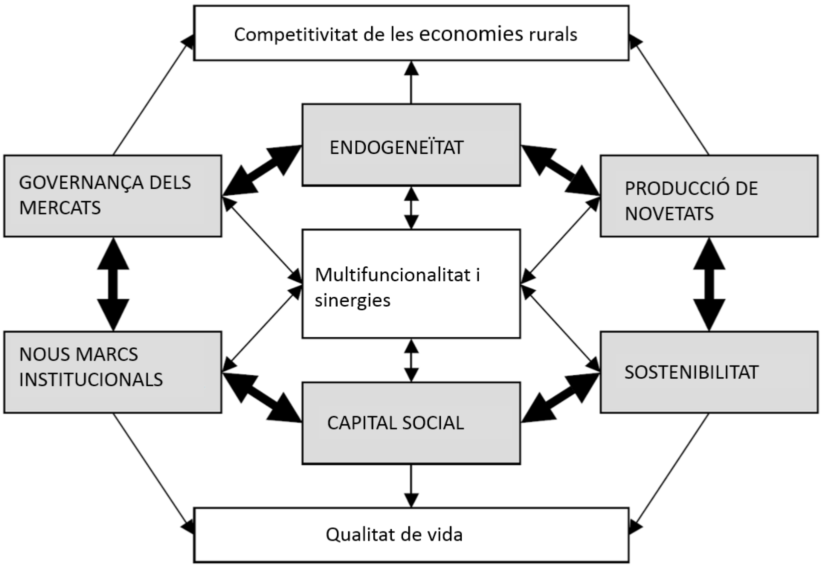

Figura 25. El nou paradigma de desenvolupament rural. Font: Guinjoan, Badia, Tulla (2016).

De cara al futur immediat, algunes de les principals **palanques de canvi** tenen a veure amb modificar les condicions de determinats col·lectius (dones, joves, gent gran) en un marc d'igualtat d'oportunitats.

També tenen a veure amb noves formes d'implementar polítiques de desenvolupament, molt més enllà de la tasca, sovint massa compartimentada, de les administracions públiques. Alguns **elements que poden donar suport a aquesta orientació**, a banda de configurar un territori en xarxa i afavorir una imatge rural positiva, que es tracten de manera més detallada, són:

a. L'afavoriment del relleu generacional en els sectors clau.
b. La modernització del model agrari amb criteris de competitivitat i sostenibilitat.
c. L'impuls de la digitalització en general.
d. La implantació de mecanismes concrets de difusió de la innovació, tant en el context econòmic com en altres.

En la consolidació de la nova ruralitat, les institucions públiques han de jugar un paper fonamental, però ni molt menys exclusiu. En moltes zones d'escàs poblament, i en nuclis mitjans, els agents privats tenen un paper dinamitzador comparativament més gran.

Aquesta necessitat de canvi de paradigma es vincula també a la **necessitat de crear un relat rural positiu**. Com hem vist, l'espai rural es veu limitat per determinats tòpics i per un relat antic, i el *factor despoblament* contribueix a modelar **una imatge distorsionada i, almenys en el nostre context cultural, més aviat negativa**. Paral·lelament, emergeixen realitats concretes que intenten deixar enrere els estereotips per buscar una nova identitat. D'entrada, es detecten dues necessitats:

a. Donar veu positiva a les zones rurals, substituint el vell relat.
b. Actuar primordialment des dels pobles en aquesta orientació, amb el suport de les administracions públiques.

Cal lliurar una batalla narrativa i cultural, transmetent un estil de vida rural articulat sobre valors positius i optimistes i amb ingredients estètics específics. Això requereix el disseny d'un *Place Branding* enfocat a aquests espais, tant de caràcter general com adaptats a cada realitat.

> **La nova identitat rural s'ha de basar en les nocions de progrés, felicitat i benestar social. És fonamental donar a entendre que viure als pobles és sinònim d'èxit, i que s'hi pot fer una vida plena a nivell personal, laboral i comunitari, amb xarxes humanes riques, cooperació i disponibilitat de temps de qualitat.**

Potser les actuals generacions joves, nadius digitals i immersos en dinàmiques de mobilitat i treball més deslocalitzats, globals i tecnològics, puguin ajudar a **desactivar la mirada paternalista que caracteritza els discursos sobre el medi rural construïts des de l'urbà**.

7.2. NOVES POLÍTIQUES, NOVES GOVERNANCES

El 2015, l'Assemblea General de les Nacions Unides va aprovar l'Agenda 2030 mitjançant la resolució *Transformar el nostre món: l'Agenda 2030 per al desenvolupament sostenible*, amb l'objectiu d'estimular l'acció en cinc esferes d'importància crítica ("les 5 P"): persones, planeta, prosperitat, pau i partenariat.

En aquesta mateixa orientació, el gener del 2016 es van aprovar els **17 Objectius de Desenvolupament Sostenible**, el marc estratègic d'acció que ha de facilitar-garantir l'acompliment de l'Agenda 2030 i que en defineix el marc d'actuació i el quadre de finançament.

Des de llavors, **els Estats, les regions i altres administracions públiques i/o ens privats han intentat alinear o redefinir llurs estratègies** de desenvolupament amb els ODS i l'Agenda 2030, precisament per contribuir al seu assoliment.

Paral·lelament, s'ha anat definint un **nou marc conceptual internacional per al desenvolupament rural**. La Conferència de Salzburg (2003) va definir unes orientacions marc que es consideren encara força vigents (taula 32).

El setembre de 2016, en el marc de la **Conferència Cork 2.0** (taula 33), es va presentar la declaració *Una vida millor en el medi rural*. Aquesta trobada reeditava la Conferència Europea sobre Desenvolupament Rural, que va tenir lloc a la mateixa ciutat irlandesa el 1996, i en la qual es va aprovar la declaració *Un medi rural viu*, de referència per al desplegament de les polítiques de desenvolupament rural en el període posterior.

a. El desenvolupament del medi rural és d'interès general.
b. Cal preservar l'agricultura europea per fomentar la plurifuncionalitat.
c. La política de desenvolupament agrari ha de ser aplicada a tota la UE.
d. El desenvolupament rural ha d'atendre a les necessitats d'una societat més àmplia, en línia amb la cohesió social.
e. El desenvolupament rural s'instrumenta amb l'associació o partenariat entre agents públics i privats, sense oblidar el principi de subsidiarietat.
f. Màxima prioritat per a l'associacionisme.
g. La política de desenvolupament rural ha de ser simplificada.

Taula 32. Declaració final de la Conferència de Salzburg sobre desenvolupament rural. Font: Red Asturiana de Desarrollo Rural (2017).

La nova declaració posa en relleu els principals reptes dels territoris rurals i advoca perquè les polítiques de desenvolupament rural de la UE siguin innovadores, integrals i integradores. Així mateix, proposa **deu orientacions polítiques o aspectes rellevants per millorar la vida en el medi rural**.

- Promoció de la prosperitat rural.
- Enfortiment de les cadenes de valor rural.
- Inversió en viabilitat i vitalitat rural.
- Preservació del medi rural.
- Gestió dels recursos naturals.
- Foment de l'acció pel clima.
- Impuls del coneixement i la innovació.
- Millora de la governança i l'enfocament Leader.
- Progressió en l'aplicació de polítiques i simplificació dels processos (desburocratització).
- Millora de l'eficàcia i rendició de comptes.

Taula 33. Principals components de la Declaració de Cork. Font: Declaració de Cork 2.0. (2016).

Mitjançant aquesta Declaració, els participants a la Conferència insten els responsables de les polítiques de la UE a:

- Millorar la consciència pública sobre el potencial de les àrees i recursos rurals.
- Invertir en la identitat i en l'atractiu de les comunitats rurals.
- Aprofitar aquest impuls i seguir desenvolupant la política agrícola i rural cap a un resultat orientat, simple i flexible.
- Revisar sistemàticament altres polítiques macro i sectorials amb òptica rural.
- Col·laborar amb aquesta Declaració i incorporar la seva visió i orientacions en la política futura rural europea.

És basic repensar i reestructurar les eines que la UE posa a disposició dels territoris que la componen, sobretot aquelles que fan referència als seus fons estructurals i polítiques de desenvolupament i organització. També cal repensar, en part, el paper de la resta d'administracions implicades en les polítiques rurals.

Altres criteris per definir les noves governances per al desenvolupament rural –sempre en el marc de l'Agenda 2030– són els següents:

- Els territoris rurals tenen necessitat de reconeixement i de polítiques públiques adaptades.
- Els càrrecs públics han de tenir una clara motivació de cara a aquests objectius.
- Cal analitzar les opcions d'incorporar tendències com el *rural proofing* o la garantia que el medi rural és tingut en compte en les decisions. Va ser instaurat a Anglaterra el 2000, i parteix precisament d'analitzar si el territori rural és tingut en compte en el marc legislatiu.
- Cal visió multiescala i diàleg entre governs centrals i territoris.
- Proximitat i sostenibilitat són criteris fonamentals.
- Cal tendir al treball per projectes i objectius i no per àrees.
- És necessari reformar les administracions locals en determinats aspectes, tendint a la simplificació però **evitant propostes inviables (en el nostre marc cultural) com la fusió de municipis** i apostant per la cooperació flexible.

Massa crítica	**Mirar més enllà del municipi (i la comarca)**
Més governança (no més govern)	**Agilitzar processos en general**
Diàleg entre agents (nivells, sectors)	**Economia i societat del coneixement, també rural**
Projectes estratègics, no obres	**Generar xarxa social i territorial**
Comunicar diferent, fer marca	**Nous veïns = pensar diferent**

Figura 26. Algunes necessitats (a partir de les lliçons apreses).
Font: Elaboració pròpia.

Cal fer un qüestionament de les polítiques prèvies i, partint d'un criteri d'estalvi, situar les persones al centre i buscar l'impacte real d'aquestes polítiques, molt més enllà de l'*autojustificació* administrativa.

A partir de tot plegat, **es considera necessari redefinir la seqüència per al desenvolupament rural**, posant l'anàlisi de la governança, i la seva possible adaptació, sempre que sigui necessari, com a primer pas.

1. Adaptar la governança.
2. Identificar la situació real amb criteris d'innovació i desenvolupament territorial.
3. Analitzar oportunitats d'actuació (no només pública).
4. **Marc estratègic** concertat i sofisticat per afrontar problemàtiques. Acord entre institucions i agents. Filosofia d'estratègies dinàmiques i flexibles (arribant al context local).
5. **Projectes estratègics**, amb priorització i capacitat d'arrossegament. Cadascun amb la pròpia governança o capacitat de concertació dels agents principals.

Taula 34. La necessitat de readaptar la seqüència. Font: Elaboració pròpia.

És important tenir en compte que les polítiques de desenvolupament d'un espai geogràfic no ofereixen, en cap cas, resultats immediats. Casos d'èxit com els de les Highlands són resultat d'una tasca de diverses dècades.

Pel que fa més específicament al contingut de les polítiques –i, més concretament, a la lluita contra el despoblament– també cal tenir en compte uns determinats criteris o necessitats d'adequació de les polítiques:

- Evitar tot catastrofisme en el llenguatge sobre (*suïcidi demogràfic*, *Espanya o Catalunya buidada* i similars).
- Complementar polítiques de desenvolupament i polítiques territorials (p. ex. de millora d'infraestructures).
- Assumir el sobrecost que representa mantenir població en determinats punts, com una obligació de l'administració.
- Un bon coneixement de la situació i potencialitats dels diversos assentaments de població, per tal d'intervenir mitjançant accions de potenciació selectiva d'aquells que puguin assegurar més oportunitats. La major part de poblacions més petites difícilment podran revertir les dinàmiques prèvies, però algunes es poden reactivar si tenen nuclis propers dinàmics.
- Posar en qüestió determinades propostes *ràpides* d'actuació, com p. ex. el foment de la fecunditat, la implantació de població estrangera o fiar la recuperació a les millores viàries (aquestes sovint faciliten accelerar la migració a les ciutats).

En definitiva, les característiques de les polítiques i les orientacions que continguin han de ser adaptades al corresponent model de país al qual s'aspira.

En relació amb el **sud de Catalunya**, cal fer aquestes **necessitats específiques per a l'adaptació de les polítiques** de desenvolupament rural:

- Un procés de **reflexió i adaptació interna per part dels diversos agents o perfils d'agents**, en benefici dels objectius comuns i tendint a l'especialització de funcions entre les diverses administracions. Inclou l'afavoriment de l'associacionisme empresarial i l'aprofitament de marcs de treball com els GALs.
- **L'anàlisi de viabilitat d'un mecanisme coordinador de les polítiques de desenvolupament local**, que tingui en l'àmbit rural un dels eixos de treball.
- La priorització de les eines estratègiques de conjunt i la seva complementarietat amb plans estratègics locals, supralocals i supracomarcals que tinguin també un criteri dinàmic i possibilista.
- La compatibilitat de les especificitats comarcals i d'àmbits territorials amb determinats **projectes motrius transversals** (considerant afinitats territorials i el marc europeu de finançament). Cal emmarcar en aquest plantejament l'afavoriment de la **Regió del Coneixement**, que ha de fomentar els vincles socioeconòmics en àmbits diversos.
- Incentivar especialitzacions internes intercomplementàries en el conjunt.
- Fomentar la **cooperació supramunicipal** en zones intra i transcomarcals (per exemple els sistemes de muntanya, les valls fluvials, el delta de l'Ebre i altres).

7.3. POSAR AL DIA L'EQUILIBRI TERRITORIAL: CONTEXT GENERAL I ADAPTACIÓ AL SUD DE CATALUNYA

Aquest apartat complementa, des del punt de vista d'una orientació a la praxi, l'explicació sobre els territoris en xarxa inclosa al capítol 6.

En certa mesura, sembla superat el concepte tradicional d'equilibri territorial, àmpliament emprat a Catalunya en dècades anteriors. Possiblement, els agents socioeconòmics es veuen desbordats per un procés global d'urbanització –i de pèrdua de població rural i també de part del talent urbà– que sembla imparable.

En canvi, **és del tot oportú posar al dia aquest concepte**, fugint d'un plantejament poc viable d'equilibri absolut i considerar-lo més com un **marc per a la igualtat d'oportunitats entre les persones**, un objectiu que es considera assumit –i que es demostra assumible– en bona part dels països occidentals.

En la pràctica, es tracta d'igualar, en la mesura de les possibilitats, les condicions de vida de la població, des del punt de vista de dotació de serveis i infraestructures bàsiques i d'oportunitats en general, tendint a afavorir una proximitat de persones i territoris a tots els nivells.

Sense apartar la vista de l'esmentat procés d'urbanització ni dels costos afegits de determinades polítiques rurals, cal anar a cercar les intercomplementarietats que permet la tecnologia i altres variables de modernització social. **No es tracta de competir amb el món urbà, sinó de buscar-hi una relació favorable**.

> **Les zones rurals, majoritàriament, ofereixen molts elements favorables per a la qualitat de vida. Una correcta gestió pública, una incentivació de les iniciatives privades i mixtes i un relat positiu poden ajudar a constituir una autèntica plataforma per a l'aterratge de projectes de vida atractius.**

Alguns criteris per a l'adaptació de les polítiques de desenvolupament a favor d'un nou equilibri territorial passen per:

- Relativitzar les actuacions en equipaments i serveis (p. ex. no és el mateix el tancament d'un centre sanitari en una zona rural que en una urbana).
- Atorgar a les polítiques de gestió i desenvolupament la mateixa importància, per exemple, que a l'impuls i ordenació de les zones urbanes/metropolitanes.
- Generar valors compartits entre zones urbanes i rurals, en el context de marcs regionals que hi donin cabuda (incloent realitats metropolitanes, nuclis intermedis o altres nodes, espais periurbans i rurals i connectors).
- Afavorir sistemes multimodals de mobilitat pública i prioritzar la millora de la xarxa viària comarcal abans que els grans eixos viaris.
- Incentivar l'accés a les TIC i a serveis i equipaments de tot tipus. La cobertura d'internet no és un factor suficient, però sí imprescindible.
- Crear nuclis de treball distribuïts de manera adient, així com incentivar-hi l'ocupació de qualitat.
- Fer visible la ruralitat, de manera positiva, a la població urbana.

Cal empoderar els territoris rurals dotant-los d'eines que esborrin la barrera amb les zones urbanes, per tal que almenys siguin els ciutadans aquells que escullin l'opció rural com a mode de vida sense especials restriccions.

En el context global, l'afavoriment de macroaglomeracions no és l'única política possible. Les dinàmiques socials en el món desenvolupat han de permetre crear models més descentralitzats (encara que connectats amb la realitat urbana).[25]

Adaptar aquestes orientacions a un marc territorial com el de la demarcació de Tarragona passaria per:

- Garantir la participació activa, i no subsidiada, dels diversos espais en una xarxa territorial nodal, que inclogui un sistema de ciutats mitjanes (Tarragona, Reus, Tortosa), la resta de caps de comarca i altres nuclis d'equilibri subcomarcals o microciutats (p. ex. Santa Coloma de Queralt, Cornudella de Montsant, Flix, la Sénia). Aquesta xarxa ha d'estendre al conjunt de la població els beneficis de la innovació i serveis de tota mena.
- Afavorir dinàmiques de coordinació de sistemes urbans, a diversos nivells (p. ex. Tarragona-Reus, Tortosa-Amposta i fins i tot Valls-Montblanc i Falset-Móra-Flix-Gandesa). Interconnectar aquestes realitats hauria de facilitar un funcionament sistèmic que permetés competir, de manera relativa, amb nuclis urbans més grans.
- Incentivar nuclis emprenedors i creatius en altres poblacions rurals ben connectades, així com incentivar mecanismes diversos de treball a distància.
- Posicionar de manera positiva el conjunt de la demarcació en relació amb Barcelona i en relació amb el corredor mediterrani (no només des del punt de vista de les infraestructures). Per exemple, establint mecanismes coordinats per aprofitar deslocalitzacions empresarials des de Barcelona.

25 El caràcter emergent de nous territoris productius que capten talent i es relacionen amb altres –propers o llunyans– per sobre de les delimitacions administratives i de les jerarquies urbanes tradicionals ofereix tot un espai d'oportunitats.

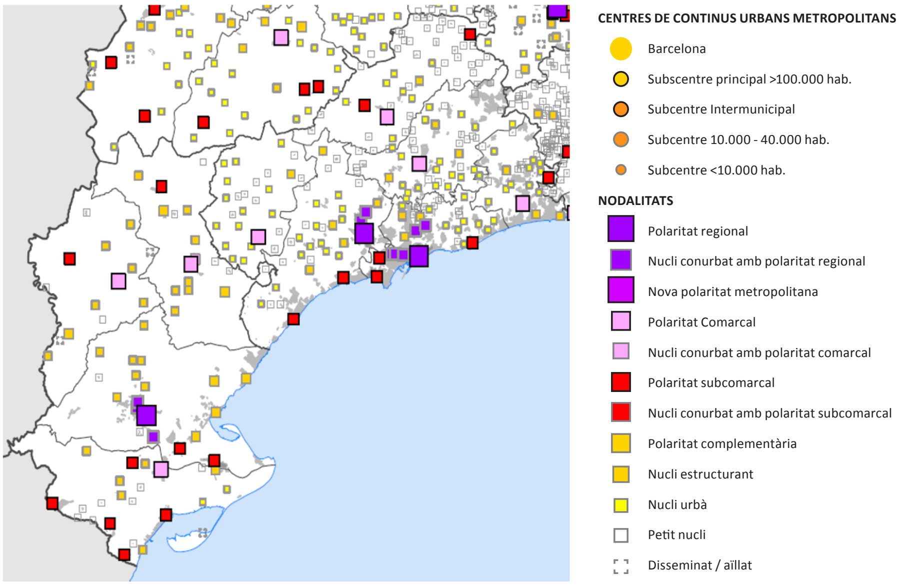

Figura 27. Estructura nodal proposada per als àmbits de Camp de Tarragona i Terres de l'Ebre.
Font: Síntesi dels Plans Territorials Parcials. Departament de Territori i Sostenibilitat.

Desenvolupar el conjunt de la Catalunya Sud requereix un consens suficient i una estratègia adaptativa, així com ser plantejat en clau de competitivitat exterior i, alhora, d'equilibri intern relatiu. Una articulació sistèmica permetria afavorir un vincle rural-urbà positiu i assegurar la competitivitat de les zones fràgils, així com evitar duplicitats i optimitzar recursos.

Un dels elements positius d'una xarxa és que no té límits, per la qual cosa té opció d'aprofitar i fins i tot de potenciar tots els vincles respectius amb l'entorn. I al mateix temps, permet que un territori determinat –en aquest cas, la Catalunya Sud i els seus àmbits interns– pugui **aportar valor al conjunt del país**.

Si en el segle XX la idea de desenvolupament consistia a superar la ruralitat, al segle XXI el desenvolupament serà sinònim de progrés si s'associa al món rural.

CONCLUSIONS I ALTRES REFLEXIONS DEL CAPÍTOL 7

- És fonamental superar l'obsessió al voltant del despoblament –que inclou parlar p. ex. de *fixar població*– i articular polítiques actuals de desenvolupament, partint d'un nou paradigma rural.
- Cal partir del reconeixement de la importància i possibilitats dels entorns rurals i d'una clara proactivitat.
- Recuperar el medi rural ha de ser una prioritat econòmica, social i de valors.
- La ruralitat pot constituir un factor de redreçament del país, donat que, per exemple, pot constituir una resposta a nombrosos desafiaments alimentaris.
- Una acció ambiciosa, que parteixi de les necessitats reals de les zones rurals, constitueix una oportunitat per orientar la societat en el seu conjunt.
- Hi ha diverses palanques de canvi que poden accelerar la transformació.
- Els agents privats –els emprenedors i les associacions– són clau en zones rurals.
- És important incentivar projectes pilot amb potencial demostratiu i fer un seguiment i intercanvi de bones pràctiques.
- Cal fusionar les diverses polítiques amb una visió actualitzada de l'equilibri territorial.
- És fonamental transmetre un nou relat en positiu del medi rural al conjunt de la societat.
- Els espais locals interconnectats constitueixen l'escala més indicada per a les polítiques de desenvolupament.
- Les xarxes permeten superar el territori físic com a marc de referència.
- Articular una xarxa de ciutats de diferent mida i vocació pot ajudar que participin tots els espais en les dinàmiques de conjunt.
- En el context local, es tendeix a comunitats que cerquen ser actors del seu propi canvi, prenent la iniciativa per explorar solucions i aprofitar oportunitats.
- Cal fer emergir i connectar zones creatives i dinàmiques, per petites que siguin.
- Les polítiques de desenvolupament rural han de ser objecte de readaptació i d'incorporació de noves tendències, integrant la innovació en tots els casos.
- El planejament estratègic dinàmic i la prospectiva han de ser eines incorporades en la gestió habitual dels diversos àmbits territorials.
- És bàsic superar la visió tradicional, fonamentada en administracions que executen actuacions i difonen l'obra de govern.
- Es tendeixen a construir noves formes de cooperació i aliances (*bottom-up* i *top-down* i entre els àmbits públic i privat). Cal incorporar la filosofia Leader.
- Hi ha mecanismes, com els grups d'acció local (GAL), que constitueixen un camp de joc potencial d'acord entre agents.
- Les noves propostes de gestió tenen en compte variables com la inclusió dels valors del territori i els seus actors, la utilització de la tecnologia i el pensament superador de la dualitat camp-ciutat.
- Les formes organitzatives passen d'una distribució jeràrquica a una nova relació de xarxes i un nou estil de gerència pública.
- L'atribució de funcions i responsabilitats a un determinat ens no és el més important, sinó la política a impulsar per assolir uns objectius consensuats.

- L'objectiu ha de ser configurar comunitats –interconnectades– que permetin equilibrar competitivitat, multifuncionalitat i qualitat de vida, amb protagonisme de la ciutadania.
- És important fomentar el lideratge actiu de cada col·lectiu social i generació, així com erradicar el localisme.
- És inevitable tendir a la pèrdua d'alguns nuclis de població petits com a espais de residència permanent, però cal garantir la permanència de població i la viabilitat de la gran majoria d'assentaments.
- Cal empoderar els territoris rurals dotant-los d'eines que permetin que siguin els ciutadans aquells que escullin l'opció rural com a mode de vida sense especials restriccions.
- El nombre de residents dels pobles no pot determinar la qualitat dotacional i de serveis per als seus habitants. Gestionar això requereix conèixer models innovadors.
- El repoblament ha de ser un objectiu multifactorial, fruit de les polítiques transversals de desenvolupament –que aprofitin tendències globals– i de les iniciatives locals.
- En el context econòmic actual, el territori passa de ser fruit de la història a producte d'una determinada organització local.
- Una societat no arriba a ser plenament moderna fins que la seva dimensió rural, alhora estretament vinculada a la urbana, veu reconegudes les seves necessitats i oportunitats.
- Cal tendir a una visió més integral, i no només econòmica, del desenvolupament.
- El nivell territorial i administratiu i intermedi pot ser un camp de joc interessant en la coordinació de polítiques en clau interna i de relació amb els nivells superiors.
- La Catalunya Sud, amb tota la seva diversitat interna, constitueix un espai idoni per a la creació d'unes condicions favorables al desenvolupament rural i a la interacció favorable entre espais.

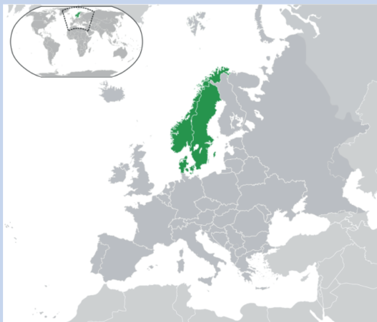
CAS D'INTERÈS: NORDREGIO

Centre de recerca aplicada, creat pel Consell Nòrdic de Ministres (països nòrdics) el 1997. El desenvolupament rural és un dels principals àmbits de treball.

Nordregio participa en els programes europeus que incideixen en els països nòrdics i opera en diverses escales. Es fonamenta en la col·laboració entre *stakeholders*.

Compta amb un consell de directors dels respectius estats. L'equip de treball està format per uns 40 professionals i diversos col·laboradors. Es finança p. ex. amb programes com Interreg.

Web: http://archive.nordregio.se/en/Metameny/Nordregio-News/2017/Connecting-the-urban-and-the-rural/index.html

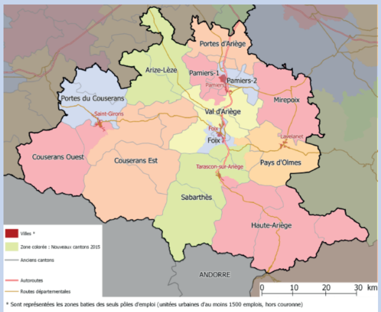
Imatge: Nordregio

CAS D'INTERÈS: ARIÈGE ATTRACTIVITÉ

Agència de desenvolupament del departament d'Ariège, que basa la seva tasca en el concepte de fomentar l'atractivitat del territori per al talent i les inversions.

Es tracta d'un territori fortament rural que aprofita la localització en el corredor Barcelona-Tolosa i les dinàmiques del sector aeronàutic de la segona. També l'atractiu turístic en el context dels Pirineus. Petit nucli universitari a Foix.

Coordina la tasca de les diverses mancomunitats de municipis (Pays Foix-Varilhes, Haut Ariège, etc.) pel que fa a promoció econòmica.

Imatge: INSEE

Web: http://www.ariege-attractivite.fr/

8. UNA PROPOSTA OBERTA D'OBJECTIUS I ACTUACIONS

NOTA: la proposta d'àmbits d'actuació no parteix d'un criteri d'exhaustivitat. La concreció de propostes i una possible implementació hauria de partir d'un treball específic i d'adaptació a les particularitats territorials i de filtrat en relació amb els marcs estratègics existents, per tal d'evitar la dispersió d'orientacions.

Les propostes territorials s'emmarquen en una visió de conjunt. No sempre són específicament orientades a les àrees rurals (en molts casos sí) però, si més no, s'han de tractar de manera diferenciada.

Cal tendir a afavorir polítiques transversals en l'àmbit rural, amb un criteri *multinivell* i una aplicació que tingui en compte els diversos sectors, les diferents dimensions o disciplines tècniques i la diversitat social existent.

Per al cas específic de la Catalunya Sud, la simple coordinació d'iniciatives en curs ja representaria un pas endavant molt significatiu.

A. ÀMBIT DE PLANEJAMENT I EQUILIBRI TERRITORIAL

Principals objectius	Exemples d'actuacions (i algunes opcions per a la Catalunya Sud)
Adaptar les eines de planejament	- Adaptació de les normatives locals de planejament a la necessitat de prioritzar la regeneració i no l'expansió urbanística. - Incentivació d'eines de planejament supramunicipal (p. ex. en els sistemes de muntanya, valls fluvials i altres). - Disseny de polaritats per a l'habitatge social.
Millorar el coneixement i la monitorització de les infraestructures	- Fixació de prioritats d'inversió plurianual en carreteres (extensió dels criteris de la Diputació de Tarragona al conjunt de la xarxa). - Consens en la priorització d'infraestructures i serveis de mobilitat.
Incentivar l'accessibilitat a/des de les zones rurals	- Consolidació d'autoritats territorials de transport amb cobertura territorial global. - Implementació de nous serveis a la demanda. - Modernització de les línies i serveis ferroviaris (p. ex. línies R-15 i R-16). - Millora de l'accés des dels petits nuclis a les estacions ferroviàries principals (Camp de Tarragona, l'Aldea, Móra la Nova).

Millorar la cobertura tecnològica	- Garantia en la universalitat d'accés telefònic i la qualitat de les connexions mòbils. Disseny de projectes avançats amb consulta a l'àmbit tècnic. - Plans d'extensió de la societat digital (formació bàsica, administració electrònica).
Potenciar els nuclis d'equilibri dins una xarxa de ciutats	- Potenciació de nuclis bàsics de serveis (Flix, Santa Coloma de Queralt, Cornudella de Montsant i altres). - Potenciació dels vincles entre caps de comarca i nuclis subcomarcals per fomentar una xarxa urbana i d'equilibri territorial.
Dissenyar espais empresarials estratègics	- Zones empresarials mancomunades, amb tots els criteris d'accessibilitat i serveis i mecanismes de gestió (p. ex. nord de la Ribera d'Ebre).

B. ÀMBIT DE MEDI AMBIENT

Principals objectius	Exemples d'actuacions (i algunes opcions per a la Catalunya Sud)
Afavorir la infraestructura verda	- Desplegament de la infraestructura verda en els petits nuclis i el seu entorn.
Gestionar els espais naturals en xarxa	- Implantació de nous mecanismes de gestió dels espais naturals. - Incentivació de xarxes d'espais naturals com a motor del desenvolupament, amb abast comarcal o supracomarcal.
Incentivar l'economia circular	- Aplicació de projecte territorial transversal d'afavoriment de l'economia circular.
Afavorir la transició energètica	- Creació de sistemes energètics locals per a una autosuficiència energètica més significativa (incloent-hi la utilització de biomassa).

C. ÀMBIT D'ECONOMIA I OCUPACIÓ

Principals objectius	Exemples d'actuacions (i algunes opcions per a la Catalunya Sud)
Incentivar fiscalment l'economia rural	- Coordinació territorial de mesures financeres i fiscals per afavorir l'activitat econòmica, amb un criteri de discriminació positiva. - Establiment de bonificacions/deduccions per a activitats empresarials i residents permanents en el medi rural.

Incentivar el canvi de model vers l'economia del coneixement	- Debat entre els agents de cada comarca o unitat territorial per tal de definir les prioritats pròpies de model de desenvolupament i coordinar-les (especialització). - Incorporació de les zones rurals en projectes amb finançament europeu i en les dinàmiques de clusterització sectorial. - Afavoriment de l'aterratge empresarial en pols estratègics. Inclou entorns desindustrialitzats (p. ex. Sta. Coloma de Queralt, Flix-Ascó, la Sénia). - Adaptació dels mecanismes de suport (p. ex. redisseny del model per a algunes Antenes del Coneixement URV; suport a tasques universitàries i l'emprenedoria).
Afavorir la modernització agrària com a activitat estratègica	- Millora dels mecanismes d'assessorament per al relleu generacional, la producció i altres àmbits del sector. Inclou la difusió de bancs de terres (que es poden combinar amb bancs d'habitatges) d'abast preferiblement supralocal. - Dinamització empresarial específica en el sector, en àmbits com l'artesania. - Optimització de la gestió forestal. - Incentivació de les cadenes de comercialització. - Clarificació de les denominacions de qualitat, coordinant produccions locals. - Millora de la convivència amb els usos turístics i recreatius.
Consolidar la millora de l'oferta turística i afavorir la terciarització	- Nous mecanismes de suport al petit comerç rural (inclou difusió de models). - Optimització de l'ocupació en el sector turístic. - Incentivació de la implantació de treballadors de grans empreses i funcionaris en centres de *coworking* rural.
Millorar l'oferta formativa	- Millora de l'oferta de formació professional amb criteris supracomarcals.
Millorar els mecanismes ocupacionals	- Adaptació del Pla de Garantia Juvenil a la realitat rural. - Detecció i difusió de nous jaciments d'ocupació. - Reforçament dels plans d'ocupació local, amb suport de les diputacions.
Afavorir l'emprenedoria	- Coordinació dels mecanismes de suport (p. ex. xarxa de vivers d'empreses). - Incentivació de petits nuclis d'activitat creativa (p. ex. al Priorat, la Terra Alta, la Conca de Barberà o espais de muntanya en general). - Afavoriment de projectes d'economia social. - Desplegament del tiquet rural per a la creació de petites activitats.

D. REPOBLAMENT I COHESIÓ SOCIAL

Principals objectius	Exemples d'actuacions (i algunes opcions per a la Catalunya Sud)
Conèixer la situació del despoblament rural de manera dinàmica	- Anàlisi concreta de la situació de despoblament a escala d'àrees internes i inclusió d'algunes dades en els observatoris territorials.
Assegurar els serveis bàsics per a la qualitat de vida	- Optimització de l'atenció mèdica local. - Priorització dels ajuts a activitats comercials i de serveis bàsics en petits nuclis. - Descentralització dels recursos assistencials.
Afavorir l'aterratge de projectes de vida creatius i el manteniment dels autòctons	- Coordinació de normatives locals en relació amb els possibles canvis legislatius de lluita contra el despoblament. - Afavoriment d'iniciatives d'economia cooperativa i social. - Disseny d'estratègies receptives transversals que permetin configurar territoris atractius als *portadors de projectes*. - Implementació d'una promoció territorial que vinculi atractius residencials, serveis i suports amb els atractius turístics. - Bonificació impositiva a famílies amb fills residents en petits pobles.
Incentivar una política d'habitatge adaptada a cada realitat	- Posada en valor de l'habitatge buit en petites poblacions i nuclis antics, incentivant la seva rehabilitació i posada en el mercat (prioritzant el lloguer jove). - Afavoriment d'operacions d'habitatge protegit en petites poblacions específiques, així com en caps de comarca i nuclis comarcals, amb adaptació al sistema de mobilitat. - Afavoriment de la mixticitat social i desincentivació comparativa en relació amb les ciutats. - Observatori territorial de l'habitatge que posi en valor el conjunt de l'oferta. - Impuls de projectes de *cohousing* (en alguns casos vinculats també a *coworking*). Consideració dels diferents perfils de població. - Difusió de models cooperatius en cessió d'ús i altres per a l'accés universal. - Borses d'habitatge comarcals.

Implementar altres elements de cohesió social	- Afavoriment de taules comarcals en segments socials i/o d'edat específics (p. ex. coordinadores de dones, de joves i de gent gran). - Actualització i coordinació de les polítiques envers els mateixos col·lectius. - Implantació de serveis d'atenció al mateix domicili per a gent gran i afavoriment de la professionalització dels treballadors i treballadores en aquest àmbit. - Implementació de la figura del poble cuidador. - Foment de serveis equivalents a llar d'infants de proximitat. - Desplegament de la figura del poble educador i consolidar l'estada dels mestres.

E. ÀMBIT D'ESTRATÈGIA, PROMOCIÓ I NOU RELAT RURAL

Principals objectius	Exemples d'actuacions (i algunes opcions per a la Catalunya Sud)
Dissenyar polítiques i definir estratègies territorials, comarcals i locals continuades	- Implementació d'un pla estratègic de la Catalunya Sud rural, del qual es puguin desprendre projectes estratègics sectorials i/o territorials (p. ex. un PECT basat en els espais naturals) i que es coordinin amb una nova generació de plans locals. - Priorització de les orientacions estratègiques existents, especificant les d'orientació o incidència sobre el context rural. - Desplegament selectiu dels plans estratègics territorials (p. ex. Terres de l'Ebre), prioritzant aquells projectes estratègics que ajudin a l'equilibri territorial. - Disseny de noves eines estratègiques adaptatives que parteixin dels recursos i oportunitats, que defugin qualsevol voluntat d'exhaustivitat i que es basin en un criteri d'exhaustivitat. - Coordinació amb les polítiques sobre el medi rural de les administracions superiors, amb un criteri de transversalitat. - Articulació de mecanismes de participació permanent.
Afavorir projectes estratègics	- Coordinació de projectes a partir dels Grups d'Acció Local. - Disseny d'un projecte Rural Smart Catalunya Sud. - Impuls de projectes estratègics territorials que tinguin cobertura sobre comarques rurals/interiors. Inclou p. ex. tren turístic Costa Daurada a Casp o corredors territorials de desenvolupament), projecte logístic, cobertura tecnològica, projecte *smart* territorial i altres.

Crear un nou relat per transmetre la ruralitat de manera positiva	- Articulació de nou relat rural amb estratègies territorials de comunicació. - Disseny de material promocional específic i emmarcant els espais rurals en el conjunt (per als àmbits territorials i de marca turística i per al conjunt de la Catalunya Sud). En la línia del comentat per a la promoció econòmica. - Optimització de les estructures de promoció. - Difusió en positiu dels projectes per al repoblament i dels projectes de desenvolupament en general (incloent-hi la població rural) com a variable de presència positiva i d'autoestima col·lectiva). - Disseny d'accions educatives sobre els valors del medi rural. - Desenvolupament de mesures de difusió de la sanitat rural per tal de captar professionals. - Afavoriment d'un mitjà de comunicació territorial que vehiculi l'espai rural. Opció de xarxa entre mitjans interconnectats, per garantir total cobertura (p. ex. continguts de ràdio per a internet).
Articular un *branding* territorial adient i coordinat	- Implementació d'un ordre superior en les accions de màrqueting territorial a escala local, comarcal, d'àmbit territorial i per al conjunt de la demarcació o regió. - Coordinació de marques de tipus sectorial amb el marc territorial. - Creació d'una mostra dels territoris i dels seus projectes estratègics i atractius, amb orientació al públic urbà, àmbit públic i potencials inversors.

F. ÀMBIT DE GOVERNANÇA

Principals objectius	**Exemples d'actuacions (i algunes opcions per a la Catalunya Sud)**
Dissenyar la governança per al desenvolupament i implementar l'*enginyeria territorial*	- Implementació d'un mecanisme autònom de desenvolupament que coordini les polítiques i accions comarcals i locals, més enllà del desenvolupament rural però integrant-lo com un àmbit habitual de treball. - Escolta activa dels agents de cada realitat geogràfica. - Incentivació d'un paper actiu de les zones rurals en les noves governances (p. ex. regions del coneixement), que permetin coordinar o simplificar estructures preexistents. - Incentivació de la trobada entre els agents de la quàdruple hèlix també en el context comarcal. - Afavoriment de la modernització interna de les institucions en el marc d'una governança per a la Catalunya Sud.

Incentivar noves dinàmiques de cooperació	- Incentivació de la mancomunació de serveis. - Afavoriment de la cooperació supralocal en àmbits amb problemàtiques i oportunitats similars. - Consolidació de projectes i dinàmiques de cooperació entre Grups d'Acció Local. - Impuls de corredors territorials de desenvolupament que integrin infraestructures, espais empresarials, àmbit formatiu, centres de recerca i mecanismes concrets de gestió i promoció (que poden ser coordinats en el conjunt o bé acordats amb altres àmbits territorials). P. ex. la C-12, l'N-420 o l'AP-2. Poden tenir caràcter sectorial preferent en alguns casos. - Estudi de la modernització dels consells comarcals.

OBSERVACIONS:

- Un mecanisme de desenvolupament del sud de Catalunya ha de comptar amb l'àmbit rural com a eix de treball permanent.
- Un ens transversal català de desenvolupament rural podria ser un factor d'optimització de la tasca de tots els agents.
- Cal coordinar aquestes propostes amb els possibles/eventuals canvis derivats de la tasca d'altres nivells polítics, com per exemple: millora del coneixement de la realitat rural, readaptació de criteris en la política de cohesió, finançament per a accions específiques, reforçament de determinades línies de subvenció a les comunitats autònomes i altres.

9. BIBLIOGRAFIA

ALDOMÀ, Ignasi (dir.): *L'actualitat del món rural. Els anys de la gran crisi a la Catalunya rural, 2008-2015*. Fundació del Món Rural. Lleida, 2015.

APARICIO, Santiago: "Oportunidades de la España Vaciada". El Mundo. Madrid, 10-7-2019.

BADIA, Anna; GUINJOAN, Eloi; TULLA, Antoni: "El nuevo paradigma de desarrollo rural. Reflexión teórica y reconceptualización a partir de la Rural Web". Departament de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona. Bellaterra, 2016.

CLOKE, Paul i EDWARDS, Gareth: "Rurality in England and Wales 1981: A replication of the 1971 index". *Regional Studies 20*. Londres, 1986.

CONDE, Raúl: "Cuando los jóvenes dejan la ciudad por el pueblo". El Mundo. Madrid, 18-5-2019.

CORTÉS, Carlos: "Estrategias de desarrollo rural en la UE: definición de espacio rural, ruralidad y desarrollo rural". Departament de Geografia Humana. Universitat d'Alacant. Alacant, 2013.

DD.AA: *Atles de la Nova Ruralitat.* Fundació del Món Rural. Lleida, 2009.

DD.AA: *Definición de zonas rurales. Grupo de Trabajo Temático 1: Especificidades y necesidades territoriales de los Programas de desarrollo rural*. European Network for Rural Development. Brussel·les, 2011.

DD.AA: *Digital and social innovation in rural services*. European Network for Rural Development. Luxemburg, 2018.

DD.AA: "Documento de Acción. Comisión de despoblación". Listado de medidas para luchar contra la despoblación en España. Comisión Despoblación. FEMP, 2017.

DD.AA: "El éxodo urbano de España: la nueva despoblación del siglo XXI". El Confidencial. Madrid, 2019.

DD.AA: *El nuevo paradigma rural: políticas y gobernanza*. OCDE. París**,** 2006.

DD.AA: *Estrategia Nacional Frente al Reto Demográfico.* Ministerio de Política Territorial y Función Pública. Madrid, 2019.

DD.AA: *Estudio diagnóstico preliminar sobre la situación y tendencias de las relaciones urbano rurales de cohesión territorial en el Estado Español*. FEMP. Ministerio de Medio Ambiente y Medio Rural y Marino. Madrid, 2011.

DD.AA: *Experiències de microdesenvolupament rural*. Col·lecció Eines. Diputación de Barcelona. Barcelona, 2017.

DD.AA: I *Congreso de Pequeños Muncipios*. FEMP. Ministerio de Medio Ambiente y Medio Rural y Marino. Madrid, 2010.

DD.AA: *"*La despoblación en el medio rural". *Revista Democracia y Gobierno Local*, n. 36. Fundación

Democracia y Gobierno Local. Madrid, 2017.

DD.AA: *Le pouvoir des campagnes*. Village, Hors-série 1. En partenariat avec l'Association de Maires Ruraux de France. St. Paul, Orne, 2016.

DD.AA: *Newsletter Catalunya Sud: Regió del Coneixement,* Innovació i Desenvolupament rural. Càtedra Universitat i Regió del Coneixement, Universitat Rovira i Virgili. Tarragona, hivern 2019.

DD.AA: *Recopilación de proyectos de buenas prácticas de los Programas de Desarrollo Rural 14-20*. Red Rural Nacional. Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación. Madrid, 2019.

DD.AA: *Redpoblar. Analizando el medio rural en clave positiva*. Red Española de Desarrollo Rural. Madrid, 2018.

DD.AA: *Revitalizando territorios a través de la innovación social y digital*. Red Rural Nacional. Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación. Madrid, 2018.

DD.AA: *Shrinking rural regions in Europe*. ESPON, Luxemburg, 2017.

DD.AA: *Smart and competitive rural areas*. European Network for Rural Development. Luxemburg, 2016.

DD.AA: "Smart villages. Revitalising rural services". *EU Rural Review No. 26*. European Network for Rural Development. Luxemburg, 2018.

DD.AA: *Temes Rurals*. N. 1. Fundació del Món Rural. Lleida, 2018.

DD.AA: *Territoires en mouvement* N. 7. DATAR. París, 2012.

DD.AA: *Transition to greener rural economies*. European Network for Rural Development. Luxemburg, 2017.

DEL CORRAL, J. Luís: "Soria crece un 3% y se sitúa en el ranking de mejores provincias aunque se retraerá en 2019", Heraldo-Diario de Soria, 19-1-2019.

DEL MOLINO, Sergio: *La España vacía. Viaje por un país que nunca fue*. Turner Libros. Madrid, 2016.

DOMINGO, Andreu: *Demografia y postverdad*. Icaria. Barcelona, 2018.

FERNÁNDEZ-ALBERTOS, José: "Más ciudades contra la España vacía". El País. Madrid, 4-4-2019.

FLORIDA, Richard: "La clase creativa. La transformación de la cultura del trabajo y el ocio en el siglo XXI". Paidós. Barcelona, 2010.

FONT, Marc: "La Catalunya de dues velocitats: la desigualtat econòmica territorial es cronifica". Públic. Barcelona, 30-10-2019

GARCÍA, Miguel Ángel: "Internet y carreteras para la "España vaciada". El País. Madrid, 29-4-2019.

GODDARD, John i VALLANCE, Paul: *The University and the City.* Taylor and Francis. Londres, 2013.

GRAU, Francesc Xavier: *Catalunya Sud: Regió del Coneixement*. Publicacions URV. Tarragona, 2016.

GUERRERO, José Emilio: "El despoblament i els seus efectes". *Jornada Repoblem el territori*. Aguilar de Segarra, 23-11-2018.

GUTIÉRREZ, Aaron (coord.): *Universitat, innovació i desenvolupament regional a les comarques de Tarragona* (2a edició). Publicacions URV. Tarragona, 2018.

JORDÁ, Alain: "Desarrollo Local y Territorial". Autoedició, 2019.

MARTÍN, Javier: "La fórmula de éxito que logró repoblar Idanha". El País. Madrid, 19-5-2019.

MARTÍNEZ, Félix: "Lo rural es sexy". Eldiario, 14-2-2019.

MARTÍNEZ, Layla: "La decepción del turista rural", Soberanía alimentaria: biodiversidad y cultura.

PANAIGUA, Ángel: "Espacio, medio ambiente y nuevos grupos sociales en áreas rurales despobladas", Ería: Revista cuatrimestral de geografía. N. 66, 2005.

PINILLA, Vicente y SÁEZ, Luis Antonio: "La despoblación rural en España: génesis de un problema y políticas innovadoras". Centro de Estudios sobre Despoblación de Áreas Rurales (CEDDAR), 2017.

PIÑOL, Josep Maria i DURO, Juan Antonio: "El despoblament rural a les Terres de l'Ebre: un assumpte de política econòmica territorial". Informe de la Càtedra d'Economia Local i Regional. Universitat Rovira i Virgili. Tortosa, 2019.

PLUMED, Elisa: "Seis tendencias de futuro para el medio rural, según Carlos Barrabés", La Criba, 28-1-2014.

PRADEL, Marc: *Catalunya, xarxa de ciutats*. Col·lecció Recerca-Llegat Pasqual Maragall. Fundació Catalunya Europa. Barcelona, 2016.

PUJADAS, Isabel i BAYONA, Jordi: "L'evolució demogràfica recent dels municipis petits a Catalunya: diversitat de trajectòries". *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*. Barcelona, 2016.

RECAÑO, Joaquín: "La sostenibilidad demográfica de la España vacía" (estudi). Centre d'Estudis Demogràfics de la UAB. Bellaterra, 2017.

Red2Red Consultores*: Diagnóstico, DAFO y Necesidades. PDR CM 2014-2020*. Ministerio de Agricultura, Pesca, Alimentación y Medio Ambiente. Madrid, 2015.

SANTAEULALIA, Inés: "La España vacía huye del victimismo". El País. Madrid, 23-5-2019.

SUBIRATS, Joan: "Equilibrio territorial y futuro rural". El País. Madrid, 3-1-2008.

TARRAGONA, Eva: "Emprenedoria i foment de l'ocupació en el medi rural". Fundació Catalunya Europa. Barcelona, 2011.

VIDAL, Tomàs: "La despoblación del campo en Cataluña". Barcelona: Universitat de Barcelona, 1976.

VINUESA, Julio: “La confusión entre desatención de servicios y despoblación en la ‘España vacía’: Los políticos se creen que con dinero se soluciona todo”, Eldiario.es, 7-12-2019.

WILLIAMS, Joanna: “Designing neighbourhoods for social interaction. The case of cohousing”. *Journal of Urban Design*. Londres, 2005.

ANNEX: ALTRES CASOS D'INTERÈS I BONES PRÀCTIQUES

GOVERNANÇA PER AL DESENVOLUPAMENT, PROJECTES ESTRATÈGICS TERRITORIALS		
Exemples	**Descripció/observacions**	**Web**
ADL Solsona i Cardona	Agència amb treball conjunt de dos municipis de dues comarques i demarcacions diferents, en formació, suport a l'emprenedoria, promoció del sòl empresarial i altres.	http://www.adlsolcar.cat/
Alt Camp: història i patrimoni, les arrels d'una terra	Impulsat per vuit municipis sota el paraigua del Consell Comarcal de l'Alt Camp. Recuperació d'edificis d'interès patrimonial per desenvolupar una oferta turística singular. Cofinançament FEDER.	http://www.altcamp.cat/index.php?option=com_content&view=article&id=236
Anoia Project	Departament de promoció econòmica del Consell Comarcal d'Anoia.	http://www.anoiaproject.cat/
Associació d'Iniciatives Rurals de Catalunya (ARCA)	Associació que integra tots els GAL, exceptuant per ara Baix Ebre-Montsià.	http://www.desenvolupamentrural.cat/
Associació Micropobles	Associació que aglutina i aspira a donar veu conjunta als municipis de menys de 500 habitants de Catalunya.	https://www.micropobles.cat/
Campos y Torozos	Model de governança territorial en aquesta zona de la província de Valladolid.	https://proyecto-agora.webnode.es/
Concactiva	Agència de desenvolupament de la Conca de Barberà. Evolucionada des de l'Organisme Autònom de Desenvolupament. Inclou Ajuntament de Montblanc. Coordina diversos vivers d'empreses.	https://twitter.com/concactiva
Consorci del Moianès	Un dels mecanismes a partir dels quals es va configurar la comarca com a tal.	http://www.consorcidelmoianes.cat/
Cornwall	Innovació rural a Cornualla (Regne Unit), a partir d'una autoritat territorial fonamentada en el procés de devolució als àmbits locals. Orientació a regió digital.	https://enrd.ec.europa.eu/sites/enrd/files/enrd_publications/digital-strategies_case-study_uk_0.pdf

DEBEGESA	Exemple d'agència comarcal puntera a Guipúscoa. Especial suport a l'àmbit formatiu i la modernització industrial. Coordinació agències comarcals: GARAPEN.	http://www.debegesa.com/es http://www.garapen.net/public_home/ ctrl_home.php?lang=es
DINAMIG	Agència de desenvolupament de la Garrotxa. Engloba l'àrea de promoció de l'Ajuntament d'Olot. Coordina mecanismes previs. Vol incentivar sobretot la innovació empresarial.	http://www.dinamig.cat/
Garazi Baigorri	Pol de cooperació supralocal al País Basc francès.	http://www.garazibaigorri.com/
Haut Béarn	Exemple de mancomunitat de municipis al sud de França.	https://www.hautbearn.fr/
Instituto Aragonés de Fomento	Impulsa projectes territorials estratègics en partenariat amb altres administracions i agents (Dinópolis, plataformes logístiques, Aramón, aeroport de Terol com a punt de reparació d'avions i altres).	https://www.iaf.es/
Pays de Comminges Pyrénees	Pol d'Equilibri Territorial i Rural segons el criteri de cooperació intercomunal de França. Facilita la cooperació entre territoris rurals i petites i mitjanes ciutats.	https://www.commingespyrenees.fr/
PECT Priorat	Priorat-Montsant-Siurana. Paisatge Agrícola de la muntanya mediterrània. Projecte d'innovació territorial amb finançament europeu (període 2016-2020).	http://www.pectpriorat.cat/
Ponent Actiu	Projecte que abasta el conjunt de l'àmbit territorial de Ponent, amb 148 municipis.	http://promocioeconomica.cat/ http195-77-149-84wp_promecoprojectespacte-dels- alcaldes/ ponent-actiu/
Projectes estratègics a la província de Terol	Galáctica (observació de l'univers aprofitant la baixa contaminació lumínica) i Territorio Dinópolis (promoció en xarxa a partir d'un recurs singular).	https://www.cefca.es/noticias/galactica https://www.turismodearagon.com/ ficha/territorio-dinopolis/

La Selva del Camp	Municipi del Baix Camp amb una visió proactiva del desenvolupament empresarial, a partir de sòl divers i equipat i de suports formatius i altres.	http://www.laselvadelcamp.org/
Som Pirineu	Impuls de sectors productius d'alt valor afegit. Institut per al Desenvolupament i la Promoció de l'Alt Pirineu i Aran. Actuacions: camins, empresa i patrimoni.	https://www.sompirineu.cat/
Taula del Sénia	Mancomunitat i espai de cooperació entre tres zones de tres diferents comunitats autònomes i amb diversitat política. Projectes com les oliveres mil·lenàries.	http://www.tauladelsenia.org/
Tres territoris	Cooperació turística entre la Terra Alta i les comarques veïnes.	http://www.3territoris.org/

PLANIFICACIÓ ESTRATÈGICA, MODELS DE DESENVOLUPAMENT		
Exemples	**Descripció/observacions**	**Web**
Associació la Devesa, Arbolí	Entitat que articula una potent agenda d'actes en un petit poble de muntanya del Baix Camp. Afavoreix, amb altres iniciatives, una dinàmica de retorn al poble (en el qual es vol reobrir l'escola).	http://www.ladevesa.cat/
Cuarto Espacio	Anterior pla estratègic de la província de Saragossa, excloent-ne la capital, i actualment nom per al servei de suport als mateixos petits municipis, espai cultural i servei jove. Potencial com a concepte comunicatiu.	http://www.dpz.es/areas/area-de-asistencia-y-modernizacion-local
Matarranya	Comarca aragonesa (a la Franja) amb una clara orientació a l'excel·lència en la recuperació del patrimoni i la qualitat de l'oferta turística, amb Vall-de-roures com a centre.	http://www.comarcamatarranya.es/

Morella	Municipi amb lideratge en la creació del model de desenvolupament propi en una zona molt poc poblada, a partir del patrimoni històric, arquitectònic i natural.	https://www.morella.net/
Orkney Local Development Plan	Desenvolupat pel Council de les illes. Espai territorial amb clara orientació a l'economia del coneixement (Escòcia).	https://www.orkney.gov.uk/Service-Directory/O/Orkney-Local- Development-Plan.htm
Pla Estratègic Comarcal d'Anoia	El Consell Econòmic de l'Anoia (CESCA) va impulsar l'any 2009 un procés de reflexió estratègica per afrontar l'horitzó 2020. Parteix de la diagnosi territorial i estableix una sèrie de projectes estructuradors: el projecte Comarca del motor, biomassa a la Conca o Anoia 2.0.	https://www.diba.cat/es/web/ plansestrategics/plans/placom_ anoia
Pla Estratègic Garrigues	Pla estratègic àmpliament participatiu i fonamentat en la cultura de l'oli.	http://www.lesgarriguesfentcami.cat/el-pla-estrategic/
Pla Estratègic Muntanyes del Baix Camp 2014-2020	Es vincula amb altres plans que incideixen sobre la zona, com el Pla Turístic Muntanyes de la Costa Daurada.	https://www.seu-e.cat/documents/27867/ 4393627/ Pla+Estrat%C3%A8gic+-Muntanyes+Baix+Camp+ 2014-2020/297ae722-029d-4844-b1d8-b17bb30ede4d
Plan Estratégico Burgos Rural	Parteix d'un diagnòstic competitiu provincial i d'una formulació estratègica. Bàsicament exclou les tres principals ciutats, però no alguns dels seus polígons empresarials. Lideratge de la Diputació.	http://pebur1520.org/

NOVA RURALITAT, NOU RELAT RURAL		
Exemples	**Descripció/observacions**	**Web**
Campo Adentro	Projecte sobre una organització de producció social i cultural i un agent de col·laboració. Formulació d'eines teòriques d'anàlisi crítica i aplicació en la pràctica experimental.	http://inland.org/es/

La Conca 5.1	Fòrum de debat territorial i suport a la cultura del vi a la Conca de Barberà.	http://www.laconca51.cat/
Fundació del Món Rural	Ens impulsat pel Departament d'Agricultura de la Generalitat (2006) que dona continuïtat al I Congrés del Món Rural. Vol obrir línies de treball des de la perspectiva rural, i que aquesta sigui present en l'acció pública. Publica informes diversos i la revista *Temes Rurals*.	http://www.fmr.cat/
G-100	Grup de treball en nova ruralitat, impulsor de projectes pilot en àmbits temàtics representatius. Vinculat a Presura i El Hueco (Sòria).	https://www.nuevaruralidad.es/
Nièvre	Departament francès amb una orientació d'interès envers el medi rural.	http://nievre.fr/
Nueva Ruralidad	Grup de treball sobre noves ruralitats, incloent-hi projectes pilot.	https://www.nuevaruralidad.es/
Rural Futures	Ens universitari generador d'una nova visió sobre el món rural (Nebraska, EUA).	http://ruralfutures.nebraska.edu/
Salvaje	Revista de cobertura estatal, orientada a donar una visió més actual i positiva del medi rural. Xarxa de col·laboradors a totes les províncies.	https://revistasalvaje.com/
Village	Revista francesa que difon iniciatives rurals innovadores i oportunitats laborals i d'altres tipus per tot el territori. Redactada per periodistes rurals.	https://www.villagemagazine.fr/

URBANISME I PLANEJAMENT TERRITORIAL		
Exemples	**Descripció/observacions**	**Web**
An Camas Mòr	Projecte de comunitat sostenible impulsat per Scottish Sustainable Communities Initiative (del govern escocès).	https://ancamasmor.com/

Belval	Barri de nova creació en un antic nucli industrial a Luxemburg. Inclou centre universitari, zona comercial, habitatge i altres.	https://www.belval.lu/en/
Bon Air, barri a Leuze-en Hainaut	Exemple del programa de barris innovadors a Valònia.	http://lampspw.wallonie.be/dgo4/site_qn/
Cittàslow (xarxa estatal)	Xarxa de municipis amb configuració per a una vida lenta. Inclou poblacions catalanes com Begues, Begur i Pals.	https://www.cittaslow.es/
Cloughjordan Eco-Village	Exemple de poble sostenible a Irlanda.	www.thevillage.ie
Global Ecovillage Network	Xarxa internacional d'ecopobles.	https://ecovillage.org/
Taula del Francolí i Camí Blau	Agrupació de 21 municipis (2017) per impulsar la vertebració de la conca del Francolí des d'un punt de vista ambiental, turístic i patrimonial. Compta amb l'avantprojecte del Camí del Francolí o Camí Blau, per a senderisme i bicicleta.	https://laciutat.cat/laciutatdetarragona/tarragones/societat-tarragones/la-diputacio-i-20-municipis-simpliquen-en-millora-del-riu-francoli-en-tot-el-seu-recorregut

MEDI AMBIENT, ALTRES ELEMENTS DE SOSTENIBILITAT		
Exemples	**Descripció/observacions**	**Web**
Aquaphytex	Empresa extremenya de depuració sostenible, líder a Europa.	https://aquaphytex.wordpress.com/ about-us/
Berguedà, economia circular	Projecte FEDER a partir de l'estratègia de l'Agència de Desenvolupament del Berguedà. Operacions sobre gestió forestal sostenible (liderat per Mancomunitat de Municipis Berguedans per la Biomassa), laboratori de nous usos de la fusta i ecosistema emprenedoria i talent.	https://oicos.cat/es/economia-circular-al-bergueda/
Boscos de Pastura al Lluçanès	Acords voluntaris per a la millora del paisatge forestal.	https://www.llucanes.cat/programa/boscos-pastura/

Candidatura Priorat Unesco	Candidatura com a paisatge cultural agrícola de muntanya mediterrània, amb visió transversal per a la planificació. Associació Prioritat.	http://www.candidaturapriorat.org/
Canvi de model energètic des del món rural, Ordis	Pla d'acció per a l'energia sostenible a Ordis (Alt Empordà).	http://www.ordis.cat/promocio-variable/pla-daccio-per-a-lenergia-sostenible/
Ecomuseu Valls d'Àneu	Un dels ecomuseus de referència, amb criteri descentralitzat i polivalent pel que fa a temàtiques. Inclou p. ex. la serradora d'Àneu.	http://www.ecomuseu.com/es/
El Montsec i el seu cel	Parc Astronòmic del Montsec. Destinació turística específica i reserva Starlight.	https://www.parcastronomic.cat/
EnCercla	Associació de Desenvolupament rural Catalunya Central, primer *toolkit* d'economia circular d'aplicació en el món rural. Finançament del DARP.	https://www.moianes.net/modules.php?name= News&file= article&sid=1707
ENFOCC	Transició energètica, gestió forestal i canvi climàtic. Projecte de cooperació que aglutina 11 GALs, com el de Ripollès-Bisaura.	http://www.ripollesgesbisaura.org/qui-gestiona/1910-2/energia-forest-i-canvi-climatic-enfocc/?lang=es
Espais naturals de Ponent	Projecte Leader que busca la diversificació econòmica, incentivant el turisme sostenible.	www.espaisnaturalsdeponent.cat
Espubike	Projecte de ciclisme sostenible a Sierra Espuña (Múrcia).	http://espubike.com/en/
Fundación Oxígeno	Iniciativa col·laborativa per millorar la lluita contra els incendis i activitats afins. També emprenedoria verda.	http://fundacionoxigeno.org/
Itinerànnia	Xarxa de senders locals (Alt Empordà, Garrotxa i Ripollès).	https://www.itinerannia.net/ca/
Mapa de corredors ecològics i zones crítiques per a la connectivitat	Elaborat per WWF. Intenta fomentar la connectivitat entre les zones Natura 2000.	https://www.wwf.es/nuestro_trabajo_/ especies_y_habitats/ conectividad_y_adaptacion_al_ cambio_climatico/ evento_autopistas_salvajes/ informe__autopistas_salvajes_/

Observatori del Paisatge	Inclou els catàlegs territorials del paisatge.	http://www.catpaisatge.net/cat/index.php
Red Ibérica de Ecoaldeas	Xarxa d'aldees ecològiques.	http://rie.ecovillage.org/inicio/
Todmorden	Població en transició a Anglaterra, amb autosuficiència alimentària. Inclou moneda pròpia i implicació dels veïns en el manteniment dels jardins públics.	https://www.buenosairesmarket.com/ todmorden-el-pueblo-huerta-britanico-que-es-modelo-de-autosuficiencia-alimentaria/

SECTORI PRIMARI I ACTIVITAT AGROALIMENTÀRIA		
Exemples	**Descripció/observacions**	**Web**
Agripir	Projecte d'innovació a l'agricultura tradicional de muntanya. Xarxa amb 150 organitzacions i més de 300 persones. Projecte POCTEFA.	https://ec.europa.eu/regional_policy/es/projects/
Apilink	Control remot per a explotacions apícoles.	www.apilink.net
Arctic Warriors	Superaliments i marca associada a partir de plantes de Lapònia.	www.arcticwarriors.fi
Casa delle Agriculture	Agroecologia, cooperativisme i activisme social mitjançant l'art.	https://casadelleagriculture.wordpress.com/
Centro de Innovación en Bioeconomía	Té com a finalitat darrera la creació d'ocupació en el medi rural. Localitzat a Terol.	https://www.youtube.com/watch?v=UO30YSaWXrk
Escola de Pastors de Catalunya	Aspira a generar models de negoci actuals i viables. Compta amb una xarxa de suport amb socis i voluntaris. Existeix un projecte en aquesta línia a la Terra Alta. Colidera el projecte Grípia.	https://projectegripia.wordpress.com/
Geolit	Parc tecnològic del món de l'olivera i l'oli, a Mengíbar (Jaén).	https://geolit.es/
Jarina	Accés al mercat d'aliments públics a Eslovènia.	www.jarina.sl

L'Olivera Cooperativa	Referent d'agricultura social com a eina de desenvolupament local (amb inici a Vallbona de les Monges).	http://www.olivera.org/php/index.php
Organics Cluster	Xarxa d'empreses bio a Rhône-Alpes.	https://www.cluster-bio.com/fr/
Ramats al Bosc	Recuperació del pasturatge per prevenir incendis.	http://www.ramatsalbosc.org/
Terra Franca	Bancs de terres com a oportunitat d'accés a la terra i relleu generacional del camp.	http://www.terrafranca.cat/?lang=es

PRODUCTES ALIMENTARIS DE QUALITAT I VINCLE AMB EL SECTOR TURÍSTIC		
Exemples	**Descripció/observacions**	**Web**
La Carretera del Vi	Projecte enoturístic a la zona Alt Penedès-Garraf. Inclou sistema de mobilitat amb vehicle elèctric.	https://www.lacarreteradelvi.com
Espai Saó	Exemple d'espai pensat per a la posada en valor del producte i el contacte amb el territori (les Garrigues).	https://www.metalocus.es/
Gustum	Projecte de cooperació coordinat per l'Associació Leader de Ponent i impulsat conjuntament pels altres 10 GAL de Catalunya per fomentar el producte i sinergies turístiques.	https://www.gustum.org//
Noguerament bo	Distintiu de qualitat d'elaboradors de la comarca, posicionant-la com a territori de valor.	https://www.ccnoguera.cat/noguerament-bo
Productes del Ripollès	Marca comarcal de productes alimentaris.	http://productesdelripolles.com/producte_del_ripolles/
Slow food Espanya i associació de restaurants	Moviment d'afavoriment de la gastronomia lenta (dins un moviment slow més ampli que inclou les ciutats lentes i altres).	https://xn--espaaslow-o6a.es/ https://www.km0slowfood.com/
ViOrigen	Iniciativa per descobrir la Terra Alta a partir dels vins.	https://www.viorigen.com/

Xarxa de cellers modernistes	Inclou diversos cellers situats a les DO del sud de Catalunya. Parteix d'un document de guia. Amb el suport dels consells comarcals de la Conca de Barberà, l'Alt Camp, la Terra Alta i el Priorat, i l'Agència Catalana de Turisme.	https://patrimoni.gencat.cat/ca/article/elscellers-modernis-tes-de-la-conca-debarbera
Xisqueta	Associació sense afany de lucre i marca com a plataforma de promoció i comercialització. Obrador que ofereix llana a granel per a la venda al detall, accessoris per treballar la llana, productes artesans, formació continuada. Promou la raça autòctona i criteris de sostenibilitat (suport PN Alt Pirineu).	https://www.xisqueta.cat

R+D+I, ALTRES SECTORS ECONÒMICS		
Exemples	**Descripció/observacions**	**Web**
Acadia University	Centre d'innovació rural.	https://www2.acadiau.ca/home.html
Arctic Smartness	Clústers desplegats al territori de Lapònia (incloent-hi *smart* rural, economia circular, entorn de desenvolupament, disseny i salut).	https://arcticsmartness.eu/
Campus universitari illes Òrcades	En una zona de molt baixa densitat. Coordinat amb Highland and Island Enterprise, agència territorial de desenvolupament.	https://www.hw.ac.uk/uk/orkney.htm
Centre d'Innovació Rural	Localitzat als EUA. Inclou mapa d'oportunitats.	https://ruralinnovation.us/rural-opportunity-map/
Centre Tecnològic Forestal de Catalunya	Localitzat a Solsona, fa una tasca de lideratge/colideratge en projectes innovadors, tant sectorials com territorials (Catalunya Central).	http://www.ctfc.cat/
Cluster. B	Club d'empreses de la zona del Bergeracois, amb centre a Bergerac (departament de Dordonya).	https://fr.surveymonkey.com/r/FSB7GVN

Goierri Valley	Clúster mecànic i estratègia de difusió	www.goierrivalley.com
Happi Montana	*Hub* per a l'acceleració de projectes en partenariat innovador. Accelerador d'innovació i desenvolupament per als massissos de muntanya i altres territoris en transició.	https://maceo.live/
Mecanic Vallée	Clúster del sector mecànic, aglutina més de 200 empreses i 13.000 treballadors, a cavall de les regions d'Occitània i Nova Aquitània.	https://www.mecanicvallee.com/
Plan comarcal de especialización inteligente	A la Ribera de Navarra, amb centre a Tudela.	http://www.consorcioeder.es/
Tecmolde	Construcció de decorats per a produccions televisives i cinematogràfiques, a Loporzano (prop d'Osca), amb 120 treballadors.	http://www.tecmolde.es/

ATERRATGE EMPRESARIAL FORA DE LES GRANS ÀREES URBANES		
Exemples	**Descripció/observacions**	**Web**
Camp de Valls	Desplega el concepte Parc Industrial de l'Alt Camp. Oferta conjunta de sòl empresarial a la comarca i alguns municipis veïns. Lidera l'Ajuntament de Valls.	http://campdevalls.cat/es/
Espais Industrials Empordà	Promoció conjunta dels espais empresarials, amb un tècnic de suport i marca específica.	http://www.espaisindustrialsemporda.com/
Invest in Bages	Estratègia de captació a la comarca del Bages.	http://www.investinbages.cat/
Invest in Center Catalonia	Estratègia de captació a la zona de la Conca d'Òdena (mancomunitat a l'entorn d'Igualada).	http://investcentercatalonia.cat/
Mapa de polígons	Mapa de polígons industrials de la província de Saragossa. Combina informació amb l'Instituto Aragonés de Fomento.	https://www.camarazaragoza.com/ poligonos/

Parque empresarial Fabardo	Situat a Graus i amb projecció comarcal (Ribagorça). Impulsat per l'Ajuntament. Plantejat sobre deu eixos d'actuació.	https://www.diariodelaltoaragon.es/ NoticiasDetalle.aspx?Id=1086743 http://www.graus.es/
Pla de polígons del Berguedà	Implementat per l'Agència de Desenvolupament del Berguedà.	http://www.adbergueda.cat/media/noticies/pae_pla_dinamitzacio_poligons.pdf
Stoneleigh Park	Parc empresarial proper centrat en àmbits empresarials vinculats al món rural. Inclou un centre d'innovació rural.	http://www.stoneleighparkestate.com/
Wansbeck Business Park, Ashington	Parc empresarial d'unes sis hectàrees al nord-est d'Anglaterra, amb bona accessibilitat i impulsat pel Consell del Comtat de Northumberland (que compta amb una agència de desenvolupament). Combina espais industrials, oficines i altres.	https://www.advancenorthumberland.co.uk/ business/development-sites-and-enterprise-zones/ wansbeck-business-park-development-site

TURISME I PATRIMONI		
Exemples	**Descripció/observacions**	**Web**
Colline Tra Bologna e Modena	Estratègia i materials d'impuls del senderisme a les muntanyes properes a aquestes ciutats.	http://www.collinebolognaemodena.it/
Dantiz Consultores	Integració i difusió de l'oferta de turisme, cultura i oci de la zona de Conca.	http://dantizconsultores.es/
Go East Belgium	Promoció de turisme rural a l'Eifel belga amb eines de senderisme intel·ligent.	http://go.eastbelgium.com
La Ponte	Ecomuseu situat a Astúries, al peu de l'anomenada Senda del Oso. Comparteix espai amb el centre d'empreses El Sabil.	http://www.laponte.org/
Mas Blanco	Poble abandonat del municipi de San Agustín (Terol) que es recupera com a museu rural. Al voltant d'una associació.	http://recartografias.es/

MuMo, Muntanyes Modernistes	Creació d'un element identitari col·lectiu a partir dels elements naturals de les Muntanyes de Prades i la Serra de Montsant. Es combina amb els cellers modernistes.	https://www.leaderdelcamp.cat/projectes-de-cooperacio/mu-mo-muntanyes-modernistes
Outlet Allariz	Comerços distribuïts al nucli antic d'aquesta població d'Ourense.	https://elpais.com/diario/2011/03/26/ viajero/1301177289_850215.html http://www.outletallariz.com/
Projecte Patrimoni	Xarxa de comunitats patrimonials a les comarques de Castelló, amb espais compartits i generació de coneixement.	http://patrimoni.peu-uji.es/es/
Recuperació de patrimoni Paredes de Nava	Inclou informació específica per als veïns.	https://elpais.com/sociedad/2019/09/30/actualidad/1569838469_182709.html
Les Plus Beaux Villages	Etiqueta de diferenciació i atractiu per als pobles més bonics de França, amb alt grau de reconeixement per part del client potencial.	https://www.les-plus-beaux-villages-de-france.org/fr/
Puebla Nautas 2019	Iniciatives de foment del patrimoni, amb participació i incentivació de les visites infantils. La Puebla de Almenara (Conca).	https://dclm.es/noticias/89113/festival-cultural-por-la-regeneracion-rural
Ruta de graffiti Tubilla del Lago	Inclou temes com la dona rural i el patrimoni local. Impulsa l'associació La Ciénaga, amb jornades gastronòmiques i altres. Englobat en l'oferta turística de Diputació.	https://www.elviajedesofi.com/ruta-de-murales-de-tubilla-del-lago/
Rede Museística de Lugo	Xarxa de museus que inclou referències de l'àmbit rural.	http://redemuseisticalugo.org/
Urriés	Municipi de Cinco Villas (Aragó): recuperació i posada en valor del patrimoni i la identitat locals.	https://www.turismodezaragoza.es/provincia/pueblos/urries.html
Verto Turismo Creativo	Foment del turisme sostenible i preservació del mode de vida local. Parteix de l'anàlisi del paisatge.	https://lorenzo-martin-001.neocities.org/pagina%20carol_quienes%20somos.html

Van Woow	Turisme itinerant en micropobles, amb furgoneta clàssica.	https://vanwoow.es/
Visiona Huesca	Projecte cultural organitzat per la Diputació d'Osca amb l'objectiu de fomentar, donar suport i difondre la creació artística i el pensament contemporanis al voltant de la imatge.	https://www.dphuesca.es/visiona

SUPORT A L'EMPRENEDORIA, ASSOCIACIONISME EMPRESARIAL		
Exemples	**Descripció/observacions**	**Web**
ADECOCIR	Coordinació d'onze GALs, amb projectes mixtos de formació i ocupació en recuperació de patrimoni i altres. Espais de cooperació empreses/associacions.	www.empleorural.es
Arrenca	Programa d'emprenedoria jove vinculat a Odisseu. Zona Noguera-Segrià nord.	http://www.ccnoguera.cat/leader/ programa-arrenca
Monegros Empresarial	Associació d'empresaris d'abast comarcal.	www.sarinena.es
Villa Tecnológica El Sabil	Centre d'empreses al municipi de Santo Adriano (Astúries). Té localitzades empreses de serveis turístics i esportius, assessorament jurídic, neteja i altres. S'hi desenvolupa l'esdeveniment Rural Experimenta.	https://www.centroempresaselsabil.com/
Xarxa de vivers d'empreses de Girona	Inclou centres d'empreses de municipis rurals.	http://www.viversgi.cat/

ALTRES PETITS EXEMPLES D'EMPRENEDORIA		
Exemples	**Descripció/observacions**	**Web**
La Casa del Castell	Hotel eficient amb encant al nucli antic de Móra d'Ebre.	http://www.casadelcastell.com/

La Colmena que dice sí	Economia col·laborativa entre medi rural i urbà, xarxa de productors locals.	https://lacolmenaquedicesi.es/es
Cooperativa les Atxes	Energia de quilòmetre zero.	https://www.solarweb.net/directorio/empresa/4287/Les-Atxes.-Cooperativa-de-Serveis- dEstalvi-Energe
Cubykayak	Caiacs que es porten com una motxilla.	http://www.cubykayak.com/
Deltacleta	Iniciativa de descoberta del delta de l'Ebre en bicicleta elèctrica.	https://www.deltacleta.cat/es/
Exemples d'emprenedoria rural	Recull d'iniciatives empresarials.	https://estardondeestes.com/movi/es/por-que-emprender-en-un-entorno-rural?fbclid=IwAR3x2obDTSvDfAZXc7gVPB- Ssmdd1VenQydYF_MkyMslI7PPh9Ty6z24xK4
Gratitud Pallars	Responsabilitat social i turística, al voltant del senderisme.	https://www.gratitudpallars.cat/es/
El Mentidero	Centre multiservei i activitats de dinamització sociocultural a Canfranc (Osca).	https://www.elperiodicodearagon.com/noticias/menudas-historias-menudas/corazon-canfranc-pueblo-vuelve-latir_1326785.html
Pandorahub	Incentivació d'*start-ups* en zones rurals.	http://www.pandorahub.co/
Red Emprendeverde	Serveis gratuïts de suport a l'emprenedoria.	https://www.redemprendeverde.es/
El Ruralista	Portal immobiliari rural, englobat en l'entramat de Presura/G-100.	https://www.nuevaruralidad.es/prototipos/

SOCIETAT DIGITAL, TELETREBALL, COWORKING		
Exemples	**Descripció/observacions**	**Web**
Campanars/ antena (Regne Unit)	Campanars d'esglésies rurals per millorar la connectivitat al Regne Unit. Instal·lació d'antenes i cables de fibra.	https://www.theverge.com/2018/2/19/17027446/uk-government-churches-wifi-internet-connectivity-rural

Casa Netural	Projecte situat al sud d'Itàlia (Matera). Inclou espai de *coworking*, *coliving*, incubadora empresarial, espai d'esdeveniments i escola de formació horitzontal. Involucrat en Wonder Grottole (recuperació d'un nucli rural), Agrinetural (horts socials), Netural Walk (senderisme divulgatiu).	http://www.benetural.com/it_IT/
Catlabs	Instrument de foment de la innovació social i digital, impulsat per la Generalitat.	http://catalunya2020.gencat.cat/ca/instruments/catlabs/
Cowocat Rural	Projecte de cooperació que aglutina centres de *coworking* del conjunt de Catalunya.	http://www.cowocatrural.cat/
Crearium	Centre de *coworking* a Montsó (Osca), que inclou Hortarium, com a espai i activitat complementària (una hectàrea).	http://web.crearium.es/
Éco-domaine de Bouquetot	Pol territorial de cooperació econòmica a Calvados (França), en una antiga granja. Cada activitat té un espai dedicat però els mitjans són mutualitzats. Inclou cabanes d'allotjament.	http://www.coeurcotefleurie.org/l_eco_domaine_de_bouquetot.html
Erudite	Interreg de millora de territoris urbans i rurals digitals. Connecta *hubs* digitals i centres d'innovació.	https://www.interregeurope.eu/erudite/
Fibre to the Village	Xarxa de municipis suecs que impulsen la fibra.	http://enrd.ec.europa.eu/enrd-static/ policy-in-action/rdp_view/en/ view_project_3200_en.html
Guifi	Xarxa tecnològica oberta.	http://guifi.net/
La Borrassa	Suport a la formació i orientació a la societat digital a les Borges Blanques (les Garrigues).	http://laborrassaborges.cat/
La Nave Nodriza	Primer centre rural de *coworking* a Extremadura, incorpora disciplines singulars com l'artesania i l'art.	https://www.yorokobu.es/coworking-rural/

Lubrín	Població d'Almeria amb orientació *smart*, presta serveis diversos als ciutadans.	www.lubrin.es
Mutinerie Village	Centre de *coworking* rural, es vincula directament al seu equivalent urbà localitzat a París. Es promou conjuntament amb Ambassade du Perche, eina de promoció d'aquesta zona.	http://village.mutinerie.org/
Projecte 5G Lean	A cellers de Ribera del Duero (p. ex. Matanza de Soria).	https://elmirondesoria.es/provincia/noticias/matanza-de-soria-banco-de-pruebas-para-la-tecnologia-5g
PRIP	Projecte d'ampliació de xarxes de fibra òptica a les zones rurals de Lituània.	www.placiajuostis.lt
Sende	Projecte de *coworking* i *coliving* en un espai rural a Ourense.	https://sende.co/
Soho Solo	Promoció per a la captació de talent a un espai rural francès (departament del Gers), aprofitant l'atractiu de la zona.	https://www.soho-solo-gers.com/
Xafogar	Servei de fibra òptica de manera mancomunada a la Garrotxa, amb equivalents com la Ribagorça aragonesa.	https://xafogar.cat/node
Zevillage	Iniciativa per repensar la manera de treballar, amb especial orientació al context rural.	https://zevillage.net/
Zona Líquida	Primer centre de *coworking* rural, situat a Riba-roja d'Ebre (Ribera d'Ebre). Vinculat al CIS Ribera d'Ebre-Terra Alta, forma part de Cowocat Rural.	http://zonaliquida.cat/

COHESIÓ I INNOVACIÓ SOCIAL		
Exemples	**Descripció/observacions**	**Web**
ADRISS, banc de terres i habitatges	A la zona de Béjar (Salamanca). Disponibilitat d'unes 200 cases, també fan borsa de negocis. Projecte complementari amb la instal·lació de fibra òptica en tres polígons de la zona.	https://adriss.net/
Alston Moor	Primer poble d'emprenedoria social al Regne Unit.	https://www.alstonmoorpartnership.co.uk/
Associació de Dones del Món Rural, Pageses i Ramaderes de Catalunya	Entitat amb la finalitat de donar veu a les dones que treballen en el sector primari. Parteix de la millora del coneixement de la seva situació.	https://donesmonrural.wordpress.com/
Ateneu la Pastora	Entitat que vol vehicular un paper més actiu de la dona en el context social de la Terra Alta.	https://surtdecasa.cat/ebre/entorn/ateneu-la-pastora-consciencia-social-terra-alta
Collacios	Allotjaments col·laboratius a Astúries, amb la gestió de l'envelliment com a repte. Uns 20 habitatges, finançament per banda ètica.	http://masqueunacasa.org/es/experiencias/collacios-d-asturies
Cooperativa del Río	Poble-escola a Abioncillo de Calatañazor (Sòria). Projecte basat en la pedagogia de la Institución Libre de Enseñanza i en l'aprofitament de l'entorn. Han portat 40.000 nens a Sòria.	https://escuela-abioncillo.com/
Crece en Villacreces	Ecoaldea social, sostenible i saludable, per a persones amb ansietat i depressió. Va començar amb un camp de treball. Busquen benestar psicosocial i dinamització, convivència.	https://www.creceenvillacreces.org/
Democràcia participativa a Arvieu	Al departament d'Aveyron (França). Hi ha un consell de vila que gestiona mediateca, sala multimèdia i altres serveis.	https://www.arvieu.fr/

L'Écloserie Numérique	Associació al servei de la inclusió social i del desenvolupament econòmic amb el suport de les dades. Fablab, *coworking*, xarxa.	http://ecloserie-numerique.com/
Ecohousing	*Cohousing* per a gent gran a Torremocha del Jarama (Guadalajara).	http://ecohousing.es/
EPHAD Antichan Frontignes	Residència d'avis en un petit poble del Pirineu francès, amb intervenció de les administracions superiors.	https://www.lesmaisonsderetraite.fr/maison-de-retraite-medicalisee-ehpad/31-haute-garonne-31510-antichan-de-frontignes-ehpad-noelie-secail-6934.htm
Escola Rural de Castellcir	Escola compartida.	https://agora.xtec.cat/escolalapopa/
La Fanega	Activitat de cura de la gent gran a la Serranía de Ronda (Màlaga).	http://lafanegasocial.es/
Ripollès Territori Educador	Inclou projecte *Menjar-se les Valls*. Incorpora diversos centres escolars.	http://www.desenvolupamentrural.cat/system/uploads/attachment/nv_asset/3559/11_ens_mengem_les_valls.pdf
Rural Hub	Inclou un manifest de la innovació social rural.	https://theruralhub.ie/
Rural Rise	Cimeres d'emprenedoria rural.	https://www.ruralrise.org/
Start-up Rural	Projecte de cooperació, en el marc del Programa de Desenvolupament rural 2014-2020.	https://www.leaderdelcamp.cat/projectes-de-cooperacio/start-up-rural-a-catalunya
Terris	Territoris i innovació social. Projecte englobat en el G-100. Cocreació d'una nova ruralitat.	https://www.ruralavanza.es/terris-territorio-e-innovacion-social/
La Vereda Cohousing	A Medrano (prop de Logronyo), permet en alguns casos mantenir la feina a la ciutat.	https://proyectolavereda.wordpress.com/

DINAMITZACIÓ CULTURAL		
Exemples	**Descripció/observacions**	**Web**
Bons Sons	Festival a Portugal, que té com a finalitat el desenvolupament local mitjançant la fixació de joves.	www.bonssons.com
Casa Bosque	Associació que recupera una antiga casa pairal per fer tota mena d'activitats. Un 20% d'aportació ciutadana. *Escape room* com a manera de finançar. Volen centre etnogràfic, centre d'emprenedoria social, *coworking*, club gastronòmic.	http://lacasabosque.org/
Centre d'Art i Natura Farrera	Dinamització de la identitat rural mitjançant l'art i la creació. Estades d'artistes i investigadors de tot el món.	http://www.farreracan.cat/ca
Festival Espiello	Festival de document etnogràfic al Sobrarb (Osca).	www.espiello.com
Fundación Cerezales	Institució privada al voltant de la creació cultural.	https://fundacioncerezalesantoninoycinia.org/
Griezdale	Festival d'arts a Gal·les.	www.griezdale.org
Konvent Punt Zero	Antic convent de monges de finals del segle XIX reconvertit en un centre artístic pluridisciplinari. Element de dinamització de Cal Rosal, colònia tèxtil del Llobregat.	https://konventzero.com/
Monestir de Sant Llorenç de Bagà	Centre de dinamització cultural al Berguedà. Lideratge de Toni Puig, expert en màrqueting de ciutats i territoris.	https://www.civitascultura.org/
Museu de la Pauma, Mas de Barberans	Centre de desenvolupament rural i museu, que treballa amb la implicació directa de veïns i visitants. Organització de certàmens especialitzats.	https://cdrmuseudelapauma.cat/worpre/
Le Château, pol d'excellence rural	Equipament polivalent en una petita població francesa.	http://www.cdc4b.com/Culture%20-%20p%C3%B4le%20d%27excellence%20rurale

Trementinaires	Vall de la Vansa i Tuixent: revalorització de l'ofici de les trementinaires i tradició artesana i etnobotànica.	http://www.trementinaires.org/
Urueña, villa del libro	Municipi castellà, pioner a esdevenir vila del llibre a l'Estat. Ajuda a la dinamització turística (model molt conegut al conjunt d'Europa).	http://www.visitauruena.es/

EXPERIÈNCIES DE REPOBLAMENT*		
Exemples	**Descripció/observacions**	**Web**
Apadrina un Olivo	Hi treballen autòctons i persones en exclusió. 4.500 padrins, de fins a 17 països, que reben ampolles d'oli, etc. Inclou almàssera pròpia i elements de vincle amb la població local. Inclou tecnologies i també economia circular sostenible.	www.apadrinaunolivo.org
Asociación Amigos de Sarnago	Associació que impulsa iniciatives diverses en un petit municipi del nord de Sòria.	https://sarnago.com/
Asociación Contra la Despoblación	Associació contra la despoblació que agrupa una quarantena de persones de diverses províncies del Sistema Ibèric.	http://contraladespoblacion.com/
Asociación Repuebla	Associació per lluitar contra el despoblament a les zones de Pinares i Arlanza (Burgos).	http://www.repuebla.org/
Asociación Tierras Sorianas del Cid	Associació contra el despoblament a la zona occidental de Sòria.	https://www.tierrasdelcid.es/
Beaujolais Vert	Estratègia de promoció d'aquesta zona vinícola com a espai de vida.	https://www.beaujolais-vertvotreavenir.com/
Cátedra Despoblación y Creatividad UZ	Càtedra de la Universitat de Saragossa que aspira a donar contingut metodològic i rigor científic a la comprensió del despoblament i a les mesures que permetin atenuar el mateix. Una de les referències en la matèria.	http://catedradespoblaciondpz.unizar.es/

Impulso a la Jara	Associació que motiva una convergència: unir voluntats i genera il·lusió. Identifica les persones més dinàmiques a cada poble. En sis mesos molts projectes (p. ex. xarxes socials). Volen fer una oficina de captació d'inversions.	https://www.impulsoalajara.org/
Lozère Nouvelle Vie	Marca de promoció d'un departament francès per a la implantació de projectes de vida.	http://lozerenouvellevie.com/
Mirada Rural	Grup de Treball, amb el suport de la Fundación Botín per a un projecte al Bierzo per combatre el despoblament ajudant a malalts d'Alzheimer a millorar la qualitat de vida.	https://www.coceder.org/proyecto- mirada-rural-participa-coceder-elegido -la-fundacion-botin-desarrollarse/
Montgai, sòl residencial	Cessió de sòl per facilitar la construcció d'habitatges en aquesta població de la Noguera.	http://www.montgai.cat/
Odisseu	Projecte que incentiva el retorn dels joves rurals al territori.	http://www.odisseujove.cat/
Prat de Comte	Estratègia d'aquest municipi de la Terra Alta per a la captació de residents.	http://neorural.cat/
Presura	Fira per a la repoblació, que es desenvolupa cada tardor a Sòria.	https://www.repoblacion.es/
Proyecto Arraigo	Projecte d'implantació en el medi rural desenvolupat a partir d'una consultora.	https://proyectoarraigo.es/
Rejoignez l'Allier	Incentivació de l'assentament de població en aquest departament francès.	https://rejoignez.allier.fr/
Senderos de Teja (Artieda)	Facilita la possibilitat d'envellir al mateix poble (nord de Saragossa). Finançament de quatre ajuntaments, que busquen les subvencions. Incrementa habitants. Dinàmiques de vincle social entre nous joves emprenedors i avis (sopars col·lectius i altres). Vinculat amb Empenta Artieda.	https://senderosdeteja.com/

Soho Solo Gers	Incentivació de l'assentament de professionals, per al treball en xarxa, en un departament francès (aprofitant els seus trets rurals).	https://www.soho-solo-gers.com/
Solanell	Projecte de recuperació d'un poble abandonat de l'Alt Urgell.	https://sostrecivic.coop/projectes/reactivem-solanell-pirineu
Valle de Nansa y Peñarrubia	Projecte de suport al retorn de persones emigrades a Cantàbria, amb suport de la Fundación Botín.	https://www.valledelnansa.org/pdi/fundacion-botin

*En alguns casos poden anar vinculades a la promoció turística o altres funcions.

DOTACIÓ DE SERVEIS EN ZONES DE BAIXA DENSITAT		
Exemples	**Descripció/observacions**	**Web**
Autobús a la demanda	En funcionament en una zona de Gal·les.	www.bwcabus.info
Fundación Goteo	Afavoriment de petites iniciatives de manera col·laborativa (p. ex. cooperativisme en el context català).	http://fundacion.goteo.org/
Huertos de Soria	Economia social.	https://www.repoblacion.es/speaker/huertos-de-soria/
La Exclusiva, Logística Social	Per a suport a la distribució de productes en pobles petits de Castella.	www.laexclusiva.org
Megara Energía	Cooperativa d'energies renovables.	https://www.megaraenergia.com/
Rezopouce	App de suport a la mobilitat en zones rurals franceses.	www.rezopouce.fr
Supermercat mòbil (Navarra)	Supermercat que es desplaça a 35 pobles petits sense cap botiga. Ofereix més de 300 referències.	https://www.eitb.eus/es/radio/radio-euskadi/programas/reportajes/detalle/6443122/un-supermercado-movil-hacer-frente-despoblacion-navarra/

MÀRQUETING TERRITORIAL		
Exemples	**Descripció/observacions**	**Web**
Aveyron Vivre Vrai	Marca d'atractivitat territorial per a aquest departament, que involucra per exemple els seus productes de qualitat i l'oferta turística.	https://www.marque-aveyron.fr/
Boscos de Bruixes i Bandolers	Estratègia de marca singular en una zona de la comarca de la Selva.	http://www.bruixesibandolers.com/
Matarranya, marca de qualitat territorial	Marca que involucra els productors d'aquesta comarca aragonesa, a la Franja, amb uns requisits específics.	http://www.comarcamatarranya.es/index.php/marca-calidad-territorial-matarranya
Millau	Marca d'atractivitat territorial per a aquesta població occitana i entorn.	https://www.stylemillau.fr/#video
Norte Teruel	Marca territorial que aglutina i ajuda a projectar les comarques d'Andorra-Sierra de Arcos i Bajo Martín. Criteris equivalents a marca de qualitat territorial, involucrant empreses privades.	https://calidadruralaragon.com/territorios/ norte-teruel/
Territoris serens	Model de desenvolupament basat en les singularitats de la zona (Lluçanès, Moianès i entorn).	https://moianesmes.cat/project/territoris-serens/
Vall del Corb	Marca generada a partir d'una associació de petits empresaris (alimentari, turisme) i del pla estratègic impulsat per la mateixa marca.	https://www.valldelcorb.cat/

En una dècada d'importants canvis polítics i socials, el document *Innovació i desenvolupament rural: nou paradigma i la Catalunya Sud com a espai d'oportunitat* se centra en la viabilitat econòmica i social de les zones rurals en el context de la globalització i, més específicament, de la Catalunya Sud.

L'obra reflexiona sobre aquesta qüestió a partir de diversos objectius, especialment orientats a la innovació: entre d'altres, sintetitzar la realitat rural actual, avaluar les polítiques, detectar tendències i àmbits d'oportunitat i, alhora, proposar algunes àrees d'actuació potencial.

El document posa èmfasi en temes com el despoblament, les tendències de governança i la necessitat d'articular un relat positiu per al medi rural. Finalment, es fa una aportació de bones pràctiques en els àmbits que tenen a veure amb el desenvolupament rural i amb l'extensió de les polítiques d'innovació en aquestes zones.

En tots els casos, es fa una anàlisi que parteix del context europeu i que s'adapta també a la realitat de la Catalunya Sud, passant pel context estatal i català. Al mateix temps, es planteja des d'un doble enquadrament en els vessants de les polítiques d'innovació i del desenvolupament local.

En síntesi, l'estudi visualitza com els espais rurals o escassament poblats —també al sud de Catalunya— constitueixen un punt de trobada de polítiques públiques d'innovació i de projectes, sorgits tant de persones com de col·lectius i empreses.

El llibre pren, doncs, la forma d'una eina de suport a les polítiques d'innovació i desenvolupament rural, que també en el cas de les comarques meridionals han de ser aplicades de manera continuada i a partir d'una governança progressivament ajustada (que inclogui els diferents elements de la quàdruple hèlix). En aquest sentit, cal fugir de la visió assistencial que tradicionalment ha existit envers aquestes zones i aprofitar la seva major capacitat adaptativa als canvis, fruit justament de la baixa densitat.

Santander

Diputació Tarragona